

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**NÂBÎ DİVANI'NIN TÜRLER VE TARZLAR
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ömer ESKİ

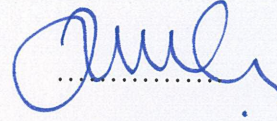
**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA
Danışman**

**RİZE
2019**

KABUL VE ONAY

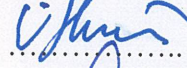
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Ömer ESKİ tarafından hazırlanan “*Nâbî Divanı’nın Türler ve Tarzlar Açısından İncelenmesi*” başlıklı bu çalışma, 09.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

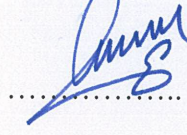
Kabul/Red

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ümit HUNUTLU

Kabul/Red

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ELALDI

Kabul/Red

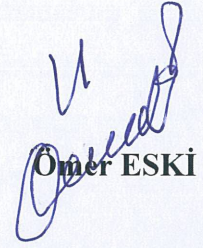
09 / 09 / 2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 7./...7/...2019

Ömer ESKİ

ÖN SÖZ

Edebi metinler, insanın kendine yolcuğunda kilometre taşlarıdır. Geçmişten günümüze kütüphane raflarını dolduran, sadece rafları doldurmakla da kalmayıp zihnimize ve kalbimize yerleşen şiir, deneme, anlatı, roman gibi sayısız metin, kendimizi tanımak için iyi bir fırsattır. Bu noktada tarihin her döneminde edebi metni üreten yazarla üretilen edebi metnin okurla karşılaşmasına şahit oluruz. Metnin üreticisi de, muhatabı da insandır. İnsan kendini anlama gayretinden hareketle edebi eserler kaleme alır ve bu edebi eserleri başta kendini anlamayolculuğundakılavuz olarak addeder. İşleyiş içinde başyapıt kabul edilebilen metinler budöngünün ürünü olarak karşımıza çıkar.

Klasik edebiyat metinleri –özellikle şiir- kudretli söz olarak insanı cezbetme yönünü her zaman korumuştur. Tabir yerindeyse sözü belagat ve fesahat gemisiyle mana denizlerinde yüzdürüp hikmet limanına demirlemek, şiirin veya türdeş metinlerin ana gayesi olmuştur. Bu mânâ denizini idrak edebilmek ve doğru bir şekilde yorumlayabilmek için her şeyden önemlisi edebi metni doğru anlamak ve onu doğru bir şekilde çözümleyebilmek gerekir. Yine bu bağlamda bir metni doğru bir şekilde anlayabilmek, o metnin bütününe yanı sıra parçalarının da doğru bir şekilde anlamlandırılmasıyla mümkündür. Ancak parça-bütün ilişkisini doğru bir şekilde anlamlandırmak hiç de kolay değildir. Zira metnin biçim özellikleri yani dışyapsısı; içerik özellikleri yani metnin içyapısı okuyucuyu araştırmaya ve anlamaya çağıran kocaman bir soru işareti gibi okuyucunun karşısında durur. Doğru tahliller ve doğru tespitler çağları aşan gelen metinleri doğru anlamak için gereklidir. Bu tanıma ve anlama gayreti edebiyata ve insana bakan yönüyle aşamalı bir yapı arzeder.

İşte bu çalışmada bir divanın türler ve tarzlar açısından değerlendirilmesi bağlamında Nâbî Divanı incelenmeye çalışılmıştır. Öyle ki şairin divanında yer alan bütün türler ve tarzlar tespit edilmeye gayret gösterilmiştir. Bu alanda dikkate değer yeni bulgular ortaya konulmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde

çalışmamızın ana yapısı olan tür ve tarz bahsinin yanı sıra bu alanda yapılmış literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde tespit edilen türler ve tarzlar örnekleriyle verilmiştir. İkinci bölümde ise tür ve tarzların tamamlayıcı unsurları olan nazım şekilleri, bu nazım şekillerinin başlıkları, redifleri ve türler ve tarzlarla ilişkili kelime kadroları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise tespit edilen veriler maddeler halinde sıralanmıştır. Benzerlerine göre hacimli olan ve türler/tarzlar açısından zengin olan Nâbî Divanı, tür ve tarz çeşitliliği yönüyle bu alanda yapılacak diğer çalışmalara da katkı sağlayacağı ümidindeyiz.

Lisansüstü eğitimim süresince üzerimde emeği bulunan Porf. Dr. İhsan SAFİ hocamave diğer bölüm hocalarıma, çalışmam sırasında yardımlarını benden eksik etmeyen kıymetli dostlarım Muhsin AYHAN'a, Reşit Murat YILMAZ'a ve Ali Rıza KALENDER'e teşekkür ederim. Son olarak bu çalışmayı hazırlarken yardımlarını bir an olsun esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA'ya burada özellikle teşekkür ederim.

Ömer ESKİ

RİZE-2019

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	3
ETİK BEYAN	4
ÖN SÖZ	5
ÖZET	10
ABSTRACT.....	11
KISALTMALAR	12
TABLolar LİSTESİ	13
GİRİŞ	14

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ DİVANI'NIN TÜRLER ve TARZLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Edebi Türler	34
1.1.1. Atiyye/Atiye-nâme	34
1.1.2. Azliyye/Azil-nâme	35
1.1.3. Belde-nâme/Bilâdiyye	36
1.1.4. Cûlûsiyye/Cûlûs-nâme	39
1.1.5. Dâriyye/Kasriyye.....	40
1.1.6. Esmâ ül Hüsnâ	44
1.1.7. Fetihnâme/Fethiyye	45
1.1.8. Firkâtnâme/Firâk-nâme	47
1.1.9. Hammâm-nâme/ Hammâmiyye.....	50
1.1.10. İydiyye/İyd-nâme	53
1.1.11. Kalemiyye/Kalemnâme	55
1.1.12. Kudûmiyye/Teşrifnâme	56
1.1.13. Lâtife/ Letâyif.....	57
1.1.14. Lûgaz	58
1.1.15. Mahlâs-nâme	59
1.1.16. Mi`râciyye/ Mi`râc-nâme	59
1.1.17. Mu`ammâ	60
1.1.18. Na`'t	60

1.1.19.	Otağnâme/Haymiyye	64
1.1.20.	Ramazâniyye/Ramazânnâme	66
1.1.21.	Sulhiyye-Sulh-nâme	67
1.1.22.	Sûr-nâme-Sûriyye	68
1.1.23.	Şükûfenâme	69
1.1.24.	Tevhid	71
1.1.25.	Tebrik-nâme/Tehniye	73
1.1.26.	Tuğrâ-nâme/Tuğrâiyye	74
1.1.27.	Vefâyat-nâme	76
1.1.28.	Vilâdet-nâme	77
1.1.29.	Vücûd-nâme	79
1.2.	Edebi Tarzlar	80
1.2.1.	Arz-ı Hâl/Hasb-i Hâl	80
1.2.2.	Fahriyye	83
1.2.3.	Hicviye	89
1.2.4.	Medhiye	101
1.2.5.	Münâcât/Niyaznâme/Medednâme/Duânâme/Hamd-nâme	105
1.2.6.	Mürâca`a	109
1.2.7.	Nasihâtnâme/Pendnâme	110
1.2.8.	Şikâyet/Tazallüm	117
1.2.9.	Tasvîr/Tahkîye	126
1.2.10.	Tarih Düşürme	130
1.2.11.	Gazellerde Edâlar	131
1.2.11.1.	Aşıkâne Edâ	131
1.2.11.2.	Hâkîmâne Edâ	134
1.2.11.3.	Rindâne Edâ	135

İKİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ DİVANI'NDA TESPİT EDİLEN TÜRLERİN VE TARZLARIN NAZİM ŞEKİLLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

2.1.	Türler ve Tarzların Nazım Şekillerine Göre İncelenmesi	136
2.1.1.	Bir Mesneviyi Türler ve Tarzlar Açısından Kısa Bir Tahlil Denemesi	136
2.1.2.	Nâbî Divanı'ndaki Manzûme Başlıklarının Türler ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi	145

2.1.3. Nâbî Divanı'ndaki Kaside Rediflerinin Türler ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi.....	147
2.1.4. Nâbî Divanı'ndaki Gazel Rediflerinin Türler ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi.....	148
SONUÇ	154
KAYNAKLAR	157
ÖZGEÇMİŞ	163

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

Hazırlayan: Ömer ESKİ

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 164

ÖZET

NÂBÎ DİVANI'NIN TÜRLER VE TARZLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu çalışmada bir divanın türler ve tarzlar açısından değerlendirilmesi bağlamında Nâbî Divanı incelenmiştir. Şairin divanında yer alan türler ve tarzlar tespit edilmiştir. Bu alanda dikkate değer yeni bulgular ortaya konulmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde bu alanda daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiş birinci bölümünde tespit edilen türler ve tarzlar örnekleriyle verilmiştir. İkinci bölümde ise tür ve tarzların tamamlayıcı unsurları olan nazım şekli başlıkları, redifler, kelime türleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde tespit edilen veriler maddeler halinde sıralanmıştır. Benzerlerine göre hacimli olan Nâbî Divanı türler ve tarzlar açısından zengindir. Tür ve tarz çeşitliliği yönüyle bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Nâbî Divanı, Tür, Tarz,

Recep Tayyip Erdoğan University Institute of Social Sciences

Department: Turkish Language and Literature

Thesis Type: Master Thesis

Advisor: Lecturer. Member: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKAL

Prepared by: Ömer ESKİ

Year: 2019

Number of pages: 164

ABSTRACT

THE EXAMINATION OF NABİ'S DİVAN IN TERMS OF GENRES OF STYLES

In this study where a divan was evaluated in terms of genres and styles, the Divan of Nâbî was examined. The genre and styles in the poet's divan were determined. Significant new findings in this area have been introduced. In the introduction part of the study, the first part of the study is given with examples of the species and style identified in the first section. In the second chapter, verse form titles, redifs and word types which have complementary elements of genre and styles are examined. The data identified in the result section are listed as substances. The Divan of Nâbî, which is voluminous according to its similarities, is rich in terms of genre and styles. It will contribute to the studies to be done in this area with respect to variety and genre diversity.

Key Words: Divan Poem, Divan of Nabi, Genre, Style,

KISALTMALAR

G.	Gazel
K.	Kaside
KK.	Kıt'a-i Kebire
k	Kıt'a
L.	Lûgaz
M.	Mesnevi
m.	Mu'ammâ
R	Rubâi
ss.	Sayfa Sayısı
T.	Tarih
Ta.	Tahmis

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türler ve Tarzlar İle İlgili Kitaplar ve İçerdikleri Tür/Tarz Sayıları	24
Tablo 2: Bir Mesnevinin Türler ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi.....	136
Tablo 3: Manzume Başlıklarında Geçen Tür ve Tarz İsimleri.....	144
Tablo 4: Kaside Redifleri ve Tür/Tarz İlişkisi.....	147
Tablo 5: Gazel Redifleri ve Tür/Tarz İlişkisi.....	148
Tablo 6: Gazel Rediflerinin Tür ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi	150

GİRİŞ

A. Nâbî'nin Hayatı, Kişiliği, Sanatı ve Eserleri

a. Hayatı¹

Nâbî 1642 yılında Urfa'da doğmuştur. Asıl adı Yusuf olup babası Seyyit Mahmut oğlu Mustafa'dır. Soyca Gaffarzâdelere mensup olan büyük dedesi Seyyit Muhammed Bakır ve onun da babası Şeyh Ahmed-i Nakşibendî'dir. Şair, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Urfa'da geçirmiştir. Burada iyi bir eğitim almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Yâkub Halife adında bir şeyhten tasavvuf eğitimi aldığı rivayet edilmektedir. Belirli bir süre sonra Urfa'da meşgul olduğu arzuhalciliği bırakıp (1666) İstanbul'a gitmiştir.

Şairin hayatına dair bilgiler eserlerinden hareketle elde edilmiş bilgilerdir. Şair saraya yakın olması dolayısıyla çeşitli görevlerde bulunmuştur. Nâbî, Musahip Mustafa Paşa'nın kâtipliğini yapmış Paşa vefat edince Halep'e yerleşmiştir. Oğlu için öğüt kitabı olan *Hayriyye* adlı eserini burada yazmıştır. İkinci kez İstanbul'a geldiğinde burada Darphane Emirliği daha sonra Başmakalecilik ardından da Mukabele-i Süvari Mansıplığı yapmıştır.

İyi bir eğitim gören şairin yaşamında Urfa, İstanbul ve Halep şehirleri önemli yer tutar. Yaşadığı karışık devirde padişah ve sadrazamlar pek sık değişiyordu. Bu yüzden Nâbî yetmiş yıllık ömründe (*I. İbrahim, IV. Mehmet, II. Süleyman, II. Ahmet, II. Mustafa, III. Ahmet gibi*) çoğu zayıf ve türlü felâkete uğramış olan altı padişahın saltanatını görmüştür. Olgun ve bilge tabiatlı olan Nâbî'ye IV. (Avcı) Mehmed'den başlayarak bu padişahların hepsi saygı ve iltifat

1bk. A. Fuat Bilkan, Nâbî Divanı (Ankara, Açağ Yayınları, 2011); Abdülkadir Karahan, "Nâbî" (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1987); Abdülkadir Karahan, "Nâbî", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32:258-260; Meserret Diriöz, Eserlerine Göre Nâbî (Basılmamış Doktora Tezi Ankara: Hacettepe Üniversitesi 1976).A. Atilla Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi (İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2006), s. 520; Ahmet Kabaklı, Divan Edebiyatı, Nâbî (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2016), 229.

göstermişlerdir. Nâbî, 12 Nisan 1712'de vefat etmiştir. Mezarı Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.

b. Kişiliği²

Nâbî, İnsan, hayat ve toplumla ilgili düşüncelerini, insanlara anlatma, onlara doğru yolu gösterme gayretinde olan bir şairdir. Mizacının, öğretici yönü şiirinde önplana çıkar. Şiirlerinden de anlaşılacağı üzere o diğer-gam bir şairdir. Kendi duygularınınndan ziyade toplumun dertlerini önemser.

Nâbî, yaşadığı sürece hakikatin peşinde olmuştur. Ahlakın ve hikmetin savuncusu olmuş ve bu yönünü eserlerine yansıtmıştır. Şair doğru bildiğini söylemekten çekinmemiştir. Çevresinde olaylar karşısında vurdumduymaz bir tavır sergilememiştir. Eleştirileri yapıcıdır. İnsanlara her zaman iyiyi emretmiş, olumsuzluklar ve hataları karşısında uyaran bir üslup kullanmıştır.

Şair kendini övmeyi pek sevmez. Kendini öveceği zaman ise “ben” yerine “biz” zamirini kullanır. Kasidelerinde fahriye bölümüne pek yer vermez. Divanında kendini övdüğü bölümler azdır.

O, yaşamı boyunca insanın ve eşyanın hikmetine varma gayretinde olmuştur. İyi niyetli olmasının getirisi olarak hayatta elde ettiği tecrübeyi insanlarla paylaşmıştır. Eserlerinde hakîmâne şiirin güzel örneklerine rastlarız. Şair hükümran vasfını gerçekçilik ile birleştirerek yaşadığı dönemin tablosunu gözler önüne serer. Kullandığı kelime kadrosu onun hareketli bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Hakîmâne gazelleri bunun en güzel örneğidir. Şiirinde fiilleri çok fazla kullanması düşünceden aksiyona geçişini gösterir. Döneminde zaman zaman insanın bozulmuş olmasından şikâyet etse de ümitsiz değildir.

Nâbî, hem olgun hem de bilgin bir şahsiyettir. Büyük bir dindar, temiz ve faziletli bir insan olarak ün salmıştır. Çağdaşları, onu her zaman saygıyla anmış ve ona bir “ermiş” gözüyle bakmışlardır. Vefası, kanaatkârlığı, ağırbaşlı ve tatlı dilli olması dolayısıyla, hayatında büyük fırtınalar ve değişimler yoktur.

2 bk. Bilkan, Nâbî Divanı; Karahan, “Nâbî”; Meserret Diriöz, Eserlerine Göre Nâbî; Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi s. 520.

c. Sanatı³

Nâbî, şiiri bir araç olarak görür. Onun bu yönü; öğüt verici, uyarıcı, kınayıcı bazen de eleştirel şekilde eserlerinde kendine yer eder. O sade bir yaşam sürmenin peşindedir. Şiirlerinde ara sıra görülen aşk motifleri sadece divan edebiyatının gidişatı icabıdır. Yoksa Nâbî bir duygu adamı olmaktan çok fikir adamıdır. Lirizmden çok, öğreticiliğe yakındır. Derin bilgisinin verdiği yetkiyle yazdığı parçalar çoktur.

Şairin hikemî yönünün yanında, şiirlerinin sanatsal yönünü gazellerinde gösterdiği söylenebilir. Gazelerde sevgili tasvirleri, âşık ve aşkı anlattığı bölümler gelenek içinde ön plana çıkabilecek güzelliكتedir. Şair sevgili konusunda bile hâkîmâne üslubu elden bırakmaz. Geleneğin bütün şairleri gibi o da sevgiliden şikâyetçidir.

Dil-i belâ-keşe nâz itmenün zamânı degül

Nihâl-i nâzı dırâz itmenün zamânı degül (G. 480/1)

(Gönlü bela çekene naz etmenin zamanı değildir, nazı bir fidan gibi büyütmenin (uzatmanın) zamanı değildir).

Şair, hikemî üslubun getirisi olarak gazel ve mesnevilerinde sade bir dil kullanır. Şiiri hakkında söz söylediği beyitlerinde temkinli davranır. Kendini aşırı övmez. Divanın geneline baktığımızda fahriye tarzının sık kullanılmadığını görürüz. Kasidelerinin birkaçı hariç fahriye bölümüne rastlanmaz. Şiiri, hikemî yönünün sanatsal yönünü dengelediği sinyallerini verir. Yaşadığı dönemi anlatmada başarılıdır. Çevresinde olaylara kayıtsız kalmaz. Yaşanan olumsuzlukları yansıtmakta olduğu kadar sorgulayıcı şiirler yazmakta da başarılıdır. Gazellerinde sorgulamanın yanında şikâyet eden, evvahlanan olumsuz bir psikolojiyi de görmek mümkündür.

Kullandığı nazım şekillerinin benzerlerine göre hacimli olması yazmakta zorlanmadığının göstergesidir. Hikmetli şiirin ona söylettiği dizeler geleneğin yoğun anlatımı içinde şairin senelersonra okunmasına katkı sağlayacaktır.

3 bk. Bilkan, Nâbî Divanı; Karahan, “Nâbî”; Meserret Diriöz, Eserlerine Göre Nâbî; Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi s. 520.

d. Eserleri⁴

Nâbî, verimli ve bilgili bir müelliftir. Şiir ve nesirde (inşâ) birçok eser vermiştir. Yaşadığı yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gerileme devridir. Eserlerinde bireysel konulardan çok toplumsal konuları işler. Şairin benzer divanlara göre hacimli ve zengin bir divanı vardır. *Nâbî Divanı*'nda⁵ dönemin padişahlarına, sadrazamlarına, paşalarına yazılmış kasideler, mesneviler, tarihler, kıt'alar bulunmaktadır. Nâbî, edebiyatımızda hikemî şiirin öncüsü olarak kabul edilir. Bu yönüyle kendinden sonraki birçok şairi etkilemiştir. Yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemidir. İyi bir gözlemci olan şair, bu dönemi gözlemlemekte ve anlatmakta başarılıdır. Onun şiiri duygusallıktan çok hikmete dayanır.

Şairin divanı kadar diğer eserleri de isimleri ve içerikleri dolayısıyla tür ve tarz açısından zengindir. Sadece Nâbî'nin değil XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar şairlerin eserlerinin adları incelendiğinde tür ve tarz adlandırması bakımından bir fikir vereceği düşünülmektedir. Aynı şekilde divanlarda yer alan kaside, tarih, mesnevi vb. gibi nazım şekillerinin de müellifi tarafından verilen isimlerinin göz ardı edilmemesi tür ve tarz tespitinde faydalı olacaktır.

Farsça Divânçe (Divânçe-i Gazelliyât-ı Farisî)

Hayriyye (Hayrî-name)

Tercüme-i Hadis-i Erbâ'in

Hayrabât

Sûr-nâme

Fetih-nâme-i Kameniçe

Tuhfetü'l Hameyn

Zeyl-i Siyer-i Veysî

Münşeât

Nâbî'nin *Divan*'ı dışında ortaya koyduğu eserleri incelendiğinde tür ve tarz isimlerine rastlıyoruz. Yukarıda ismi geçen dokuz eser incelendiğinde sûr-nâme, fetih-nâme, seyahat-nâme, zeyl, münşeât, tercüme-i hadisi erbâ'in gibi türlere ve tarzlara örnek oluşturdukları görülecektir. Bu örnekler aynı zamanda

4 bk. Bilkan, Nâbî Divanı; Karahan, "Nâbî"; Meserret Diriöz, Eserlerine Göre Nâbî; Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi s. 520.

5 Bu çalışmada Ali Fuat Bilkan'ın Akçağ Yayınları arasında neşredilen Nâbî Divanı esas alınmış olup türler ve tarzlar ile ilgili alıntılanan beyitler bu esere göre verilmiştir.

edebiyatımızda sıklıkla karşılaştığımız örneklerdir. Bir müellifin üslubunu belirlemede eserlerinin tümü belirleyici rol oynar. Buradan hareketle Nâbî'nin eserleri divanda tespit edilen türleri ve tarzları destekler niteliktedir.

Nâbî ve eserleri üzerine bugüne kadar yayımlanmış kitap sayısı 28 olarak tespit edilmiştir.⁶ Ekrem Bektaş, *Nâbî Hakkında Bir Bigliyografya Denemesi* başlıklı çalışmada Nâbî ile ilgili yapılan akademik çalışmaları: 2 doçentlik tezi, 5 doktora tezi, 13 yüksek lisans tezi, 11 lisans tezi, 92 makale, 17 bildiri şeklinde sıralamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yazılan makaleler arasında tezimizle alakalı olan “*Nâbî'nin Muammalarına Dair, Nâbî'nin Mi'râc-nâme'si, Nâbî'nin Sulhiyye'si ve “Yorgun Osmanlı”, Şair Nâbî ve Culusiye Kasideleri, Nâbî'nin Gıtmış Redifli Gazeli ve Zamaneden Şikayet, Şair Nâbî'nin Muhiddin-i Arabiye Bir Medhiyesi, Nâbî'nin Bir Latife, Nâbî'nin Mizah Anlayışı, Nâbî'nin Şiirlerinde Döneminin Sosyal Eleştirisi, Nâbî'nin Şiirlerinde Hazreti Muhammed Sevgisi, Nâbî'nin Sur-nâme'sinde Padişah ve Şehzadelere Sunulan Hediyeler, Nâbî'nin Divanı'nda Adına Kaside Yazılan Devlet Adamaları, Nâbî'nin Kırk Hadis Tercümesi. Bir Şairin Barışa Teşekkürü: Nâbî'nin Sulhiyye Kasidesi*” başlıklı makaleler türler ve tarzlarla ilgili yapılan çalışmaların ilk örneklerini oluşturur.

Nâbî'nin şiirlerinin bir araya toplanması ve mürettep bir divan haline getirilmesi, İbrahim Paşa'nın yardımıyla gerçekleşmiştir. Şair: “divanımın takdire şayan olduğuna inanmasam onu tahrîre vermezdim.” diyerek şiirlerinin arasında çok kaliteli şiirler olacağı gibi ham şiirlerinin de olabileceğini vurgulamıştır.

Lîk nâ-pûşîdedür ashâb-ı tab' u dânişe
Kim bu dîvândur olur dîvân içinde hâss ü 'âm

Olmasa şâyi' anı tahrîre virmezdüm rızâ
'Özrüm ümmîdüm budur makbûl ola 'inde'l-kirâm

Bir tabak mîyve gelürse meclise 'âdet budur

6 Ekrem Bektaş, *Nâbî Hakkında Bir Bigliyografya Denemesi*, Şair Nâbî Sempozyumu, Ali Bakkal, (Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşleri Müdürlüğü, 2009), s.518.

Olur elbette anun ba'zısı puhde ba'zı hâm

Her kaçan gelse şumâra kîse kîse sîm ü zer

Ba'zı kâmil ba'zı nâkısdur değüldür cümle tâm (D. 14-17)

Şair, bütün şiirlerinin aynı seviyede olmadığını, bazılarının olgun bazılarının ham olduğunu vurgulamaktadır. Şiirden anlayan keremli insanlar katında yazdıklarının kabul görmesini istemektedir. Nâbî, şiirlerini nitelendirirken kendine özgü, halk tarafından bilinen şiirler olduğunu ifade eder. Kendi şiirini anlatırken bile öğretici bir üslup kullanarak kıyaslamaya başvurur.

B. Divan Edebiyatı Sahasında Tür ve Tarz Bahsi ve Bu Konuda Yapılmış Çalışmalar

Klasik edebiyatımız, içinde bulunduğu toplumu her yönüyle yansıtan bir edebiyattır. Bu bakımdan konu çeşitliliği fazladır. Bu edebiyatın temsilcileri gerek kendi hayatlarını gerekse toplumu ilgilendiren meseleleri eserlerine konu etmişlerdir. İstek ve arzularını dile getirmek veya üzüldüklerini dile getirmek için arz-ı hal⁷ yazan şairler, düğünleri anlatmak için sûrnâme, bir yapının inşasını anlatmak için kasriye/dâriye, baharı ve baharın güzelliklerini anlatmak için bahâriye gibi eserler yazmışlardır. Zamanla yazılan bu eserlerin sayısı ve çeşitliliği artış göstermiştir. Bu noktada “tür ve tarz”⁸ kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar şiiri/eseri meydana getiren ana bileşenlerdendir. Kısaca tür: ne anlatıyor; tarz ise: nasıl anlatıyor, sorularına verilen cevabın tezahürüdür.

Tür ve tarz nitelemeleri çok eski olmamakla birlikte bu alanda müstakil kitaplar ve tematik makaleler yayımlanmış ve yayımlanmaya devam etmektedir. Tarz kelimesi *Büyük Türkçe Sözlük*'te şu şekilde tanımlanır: “1.Özel oluş veya davranış biçimi, üslup, stil, janr, 2. Bir kimsenin kendine özgü anlatım biçimi. 3.

⁷ Bu ve bundan sonra ismi geçecek olan türler ile ilgili çalışmamızın ikinci bölümünde bilgi verilecektir.

⁸ Tür ve tarzlar hakkında bilgi verirken Metin Akkuş'un *Klasik Şiirin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar ve Rıdvan Canım*'ın Divan Edebiyatında Türler isimli kitaplarından faydalanılmıştır. bk. Tam künyeler

Güzel sanatlarda üslup, stil, konsept. 4. Biçim, yol.”⁹ *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*’nde tarz kavramına yer verilmezken tür kavramı için şu tanım yapılmıştır: “*Edebiyat sahasında ortaya konan eserlerin ortak yönleri, özellikleri göz önünde bulundurarak yapılan sınıflandırma sonucu ortaya çıkan nevier. Diğer bir ifadeyle, edebiyat ürünlerinin belli özellikleri dikkate alınarak yapılan tasnifler sonucu ortaya çıkan yazı/metin çeşitleri.*”¹⁰ *Anlatım Terimleri Sözlüğü* ise “tür” kavramını şu şekilde tanımlar: “Konuya yazarın düşünce ve duygularını doğrudan ya da kurguya dayanarak bildirme isteğine, çeşitli sanat olanaklarına göre yazınsal yapıtın öykü, roman, masal, anı, gezi yazısı, deneme gibi aldığı biçim.”¹¹ Bir başka tanımlama ise yakın dönemde kaleme alınmış bir makaleden hareketle şöyledir: “Edebiyat teorisinde tür, metnin/şiirin neyi anlattığı tarz ise, nasıl anlattığını karşılar.”¹² *Edebiyat Teorisi* adlı kitabın “Edebi Türler” bölümünde ise tür kavramı şöyle tanımlanır. “*Bizim düşüncemize göre tür, hem dış şekli (belli bir vezin veya yapıya) hem de iç şekli (tutum, genel hava, amaç, - kabaca söylersek- konu ve hitap edilen kitleye) temel alan edebi eserler gruplaması olarak düşünülebilir.*”¹³ Bu tanımlardan yola çıkarak tür ve tarz başlıkları altında tasnifler yapılmış ve günümüzde yeni çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Tür ve tarz kavramlarının sınırlarının çizilmesi bu alanda daha sağlıklı tasniflerin yapılmasını sağlayacaktır.

Edebiyatımızda sınırları henüz çizilmemiş/sayısı tam olarak belli olmayan türlerin tasnifi noktasında farklı görüşler bulunmaktadır. Biz bu alanda yapılmış çalışmaları tanıtarak türler problemi noktasında ortaya konulan farklı görüşlere yer vereceğiz. “Edebi anlamıyla tür, eserlerin yapı ve içerik özellikleri dikkate

9Büyük Türkçe Sözlük, Haz. Şükrü Halûk Akalın, vd., (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011). s. 1846.

10 Turan Karataş, “Edebiyat Terimleri Sözlüğü” (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), s. 489.

11 Beşir Göğüş, *Anlatım Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1998), s. 459.

12 Mehmet Sait Çalka, “Tür ve Tarz Çeşitliliği Açısından Zengin Bir Divan: Süheyli Divanı”, *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3 Winter 2014, p. 423-450.

13René Wellek, Austin Warren, “Edebiyat Teorisi” (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), s. 272.

alınarak bölümlerine ayrılmakta ve henüz çözümlenmemiş bir problem olarak karşımızda durmaktadır.”¹⁴ Akkuş, yukarıda adı geçen kitabında Batılı anlamda türlerin tasnifine yer verir. Veselovski, Fyre, Hobbes, Croce vb. gibi teorisyenlerin tür tasniflerinden bahseder. *“Batı kültüründe türlerin 18. yüzyıldan sonra tarihinin sona erdiği düşünülmektedir. Aynı olgunun Osmanlı edebiyatında da tespit edilebilmesi ilginç bir benzerliktir. Osmanlı edebiyatında tür olarak kendilerinden söz edilen birçok yapının 18. yüzyılda etkinliğini kaybettiği bir gerçektir.”*¹⁵

Akkuş, “Gruplandırma Sorunu” başlığı altında bazı nazım şekillerinin yapısının, tasnifi zorlaştırdığı görüşündedir. Bu başlık altında Türk edebiyatında yapılmış iki sınıflandırmadan bahseder. Bu bölümün sonunda ise kendi tasnifine yer verir.¹⁶ Akkuş’un kitabının içindekiler bölümünde altmış yedi adet tür-tarz ismi yer almaktadır. Bu tür ve tarzlar alfabetik sıraya göre tanıtılmış, özellikleri verilmiş, Türk edebiyatındaki örneklerine yer verilmiş, her tür/tarzın sonunda verilen örnek beyitler nesre çevrilmiştir.

Divan Edebiyatında Türler isimli kitabın yazarı Rıdvan Canım ise konuyla ilgili düşüncelerini kitabın “giriş” bölümünde dile getirir. Canım’ın bu konudaki düşünceleri şöyledir: *“Bugün itibarıyla yapılan çalışmalarda türün belirleyici kriteri “konu” olarak görünüyorsa da edebi metinlerin konuları ile yüz yüze gelindiğinde meselenin en azından biyolojik anlamda “tür” kavramı kadar, yine eskilerin “efrâdını câmi ağyârını mâni” dediği, sınırları net olarak belirlenmiş, çizilmiş, her bakımdan tanımlı yapılmış bir “edebi türden” söz etmek de o kadar kolay görünmüyor.”*¹⁷

Konuyu ele alan kitapların genelinde olduğu gibi Canım’ın eserinde de tür ile alakalı bazı sorulara yer verilir. *“Herhangi bir konuda yazılmış bir eserin “tür” kimliğini kazanabilmesi için bir “küme”, “grup”, “aile” oluşturması gerekir mi? Bir başka deyişle tek başına bir eser bir “tür” meydana getirebilir*

14 Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, 11.

15 Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası*, 19.

16 Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası*, 17-21.

17 Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 9.

mi? Ya da bir “tür”ün oluşabilmesi için o alanda kaç eserin yazılmış olması gerekir?”¹⁸

Canım, türler ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda, elimizde bulunan bazı metinlerin içerikleri/konuları dolayısıyla tasnifi zorlaştırdığından bahseder. Mevlid, âsafnâme gibi birçok türün içeriği, yapısı (uzunluk, kısalık; konu bütünlüğü) bakımından sınırlarının çizilmesinin zor olduğunu düşünür.¹⁹

Canım, *Divan Edebiyatında Türler* isimli kitabında toplam altmış dört adet türe yer vermiştir. Türlerin tanımı ve özelliklerini açıkladıktan sonra edebiyatımızın farklı dönemlerine ait örnekleri tanıtmıştır.

Yukarıda zikrettiğimiz iki eser “türler ve tarzlar” konusunda yazılmış müstakil eserler olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında “tür-tarz” ile alakalı bölümlere yer veren kitaplar da bulunmaktadır. Bunlar arasında *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*²⁰ isimli çalışma benzerlerine göre daha hacimli bir eserdir. Eserde “Yeni Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı” başlıkları altında edebiyatımızda tür ve şekil bilgisi hakkında bilgiler verilir.

Eserin Halûk Gökâlp tarafından yazılan üçüncü bölümünde “Eski Türk Edebiyatında Edebi Türler” başlığı altında önce “Türler Sorunu” tartışılmış sonra türlere ve örneklerine yer verilmiştir. Gökâlp, bu bölümde türlerin adlandırılması ve tasnifi problemi üzerinde durur. “*Divan şairleri türleri adlandırırken konu ile birlikte bazen konunun sunuluş şeklini de esas almışlardır. Konudan ziyade anlatım tarzını da esas alan hiciv, münazara, has-i hâl vb. türü bir eserin işlediği konu bakımından başka türler kapsamına girdiği düşünülürse meselenin ne kadar karmaşık bir halde olduğu anlaşılır.*”²¹

“Türlerin gelişmesinde genelden özele, bütünden parçaya doğru bir yöneliş gözlemlenmektedir. Eğer var olan bir form, farklı bir yönüyle farklı adlarla ele alınmışsa ve kendisinden sonra bir geleneğe yol açmışsa bunu bir tür

18Canım, *Divan Edebiyatında Türler*. 13.

19Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 12.

20 Mehmet Aça-Halûk Gökâlp-İsa Kocakaplan *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* (İstanbul: Kriter Yayınları 2009).

21Mehmet Aça, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, 275.

olarak kabul etmek gerekir. Bununla birlikte tür tasniflerinde müelliflerin adlandırmaları da aldatıcı olabilir. Bir türün adı genellikle türün ilk örneklerinin adı ile anılır.”²² Gökalp, türler bölümünde alfabetik sıraya göre otuz adet madde başlığına yer vermiştir.

Eski Türk Edebiyatı alanında hazırlanmış başvuru kitaplarının birçoğunda edebi türler ile ilgili tasniflere rastlamak mümkündür. *Eski Türk Edebiyatına Giriş*²³ isimli kitapta Neslihan Koç Keskin’in hazırladığı “Eski Türk Edebiyatında Edebi Türler” isimli bölümde türler ile ilgili bir tabloya yer verilmiştir. Bu tabloya göre türler “Dini İçerikli Türler” ve “Asıl Konusu Din Dışı Olan Türler” olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.²⁴ Bu iki ana başlık kendi içinde alt başlıklar ile genişletilmiştir. Adı geçen bölümde toplam kırk altı adet türe yer verilmiştir. Keskin, türler tasnifi konusundaki düşüncelerini şöyle açıklamıştır: “Edebi türler eserin muhtevasıyla ilgili olduğu için en kapsamlı tasnif konularına göre olmalıdır.”²⁵

*Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu*²⁶ isimli kitapta Bahir Selçuk tarafından hazırlanan “Edebi Türler ve Tarzlar” başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde Selçuk şunları söyler: “Edebi metinlerde türü, muhteva belirler. Dolayısıyla edebi tür, manzum veya mensur metinlerin konusu ile ilgili bir terimdir. Bu yaklaşım başta problemsiz gibi görünse de klasik Türk edebiyatındaki edebi türlerin sınırlarının tespiti ve tasnifindeki belirsizlikler önemli bir sorun olarak durmaktadır.”²⁷ Selçuk, türler ile ilgili bazı hususları maddeler halinde sıraladıktan sonra “övme, övünme, yerme/eleştiri, zaman, mekân, din,/ahlak, sosyal hayat, epik, lirik, dramatik, pastoral” konu başlıkları ile

22 Mehmet Aça, Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi, 276-278.

23 Ahmet Mermer, vd., Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009).

24 Ahmet Mermer, vd., Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş, 253-254.

25 Mermer vd., Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş, 252.

26 Özer Şenödeyici vd., Osmanlı Metinlerini Anlama Kılavuzu (İstanbul: Kesit yayınları, 2015).

27 Özer Şenödeyici vd., Osmanlı Metinlerini Anlama Kılavuzu, 67.

ilişkilendirerek bir tablo oluşturur.²⁸ Adı geçen kitapta kırk dört adet tür/tarz yer almaktadır. Alfabetik sıraya göre tanımı yapılan türlere örnekler verilmiştir.

Cem Dilçin *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*²⁹ adlı kitabında kaside hakkında bilgi verdikten sonra “kadise çeşitleri şöyledir”³⁰ deyip bugün tür adı olarak kullandığımız sekiz başlık sıralar ve bu başlıkları örneklendirir. Adı geçen kitapta; bahariye, şitâiye, temmûziye, rahşîye, hammâmîye türlerine örnek kasideler verilmiştir. Bunun yanında rediflerine göre kasideler bölümünde; kalemîye, kelâmîye, şemsîye, sünbüliye, verdiye adlarını taşıyan beş başlığa yer verir.

Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik tarafından hazırlanan *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*³¹ isimli kitapta: “Şiir İsimlendirmeleri Şekil mi, Tür mü? Üslup-Şekil İlişkisi, Şekil-Tür Ayrımı” başlıklı bölümler bulunmaktadır.

*Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*³² isimli kitapta “Edebi Türler” bölümünde konu ile ilgili kısa bir açıklamadan sonra “Eski Türk Edebiyatında Türler” başlığı altında on adet türe yer verilmiştir.

Edebi türler konusuna yer veren bir başka kitap ise *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*³³ isimli kitaptır. Kitapta 24 adet türe yer verilmiştir.

Eski Türk edebiyatı araştırmaları çerçevesinde yapılan çalışmalar arasında Hatice Aynur vd.’leri tarafından hazırlanan *Nazımdan Nesre Edebi Türler*³⁴ isimli kitap ise “Türk Edebiyatında Yeni Yaklaşımlar, Türlü Yaklaşımlar, Tür Sınıflandırmaları, Türlü Türlü Yaklaşımlar” bölümlerinden oluşmaktadır. Bu alanda yapılan başka bir çalışmada klasik edebiyatın çok kullanılan nazım şeklelerinden olan kaside ile alakalı bir çalışmadır. *Kasideye medhiye: biçime,*

28 Özer Şenödeyici vd., Osmanlı Metinlerini Anlama Kılavuzu, 69-70.

29 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004), 124-153.

30 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 124.

31 Cemal Kurnaz-Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* (İstanbul: H Yayınları, 2010).

32 Muhsin Macit, Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2004), 73-168.

33 Mustafa İsen vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2006).

34 Hatice Aynur vd. *Nazımdan nesire edebi türler* (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2009).

*işleve ve muhtevaya diar tespitler*³⁵ isimli çalışma: “Kasîdenin Çerçevesi, Kasîdenin Biçimi, Kasîde Okumları, Kasînin Arka Planı, Kasîdenin Tarihselliği” bölümlerinden oluşmaktadır.

Ali Çavuşoğlu’nun *Türk İslam Edebiyatı (Kitaplar, Türler, Devirler Şahsiyetler)*³⁶ isimli bir kitabı bulunmaktadır.

Türler alanında yakın dönemde yapılan bir başka çalışma ise Hanife Dilek Batislam’ın *Divan Edebiyatı Bahçesinden*³⁷ isimli çalışmasıdır. Batislam, ismi geçen çalışmada türlerle ilgili on sekiz makaleye yer vermiştir. Kitapta: “mektup, hasbihâl, mürâca’a, arz-ı hâl, manzum latife, şikâyet kasideleri, hezl” gibi türleri örnek metinlerle açıklamıştır.

Yukarıda adı geçen kitapların içerdiği tür/tarz sayısını tablo halinde göstermek şu şekilde mümkündür.

Tablo 1: Türler ve Tarzlar İle İlgili Kitaplar ve İçerdikleri Tür/Tarz Sayıları

Yapılan Çalışma/Kitap	İçerdiği Tür/Tarz Sayısı
(Akkuş, 2007)	67
(Canım, 2010)	64
(Aça, vd, 2009)	30 (alt başlıklar)
(Mermer, vd, 2009)	46
(Kurnaz-Çeltik, 2010)	(Konu Başlıkları)
(Şenödeyici, vd., 2015)	44
(Macit, Soldan, 2004)	10

35 Hatice Aynur vd. Kasideye medhiye: biçime, işleve ve muhtevaya dair tespitler (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013).

36 Ali Çavuşoğlu, Türk İslam Edebiyatı (Kitaplar, Türler, Devirler, Şahsiyetler (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2015).

37 Hanife Dilek Batislam, Divan Edebiyatı Bahçesinde (Örneklerle Türler) (İstanbul, Doğu Kütüphanesi yayınları, 2018).

(Dilçin, 2004)	8
(İsen, vd, 2006)	24
(Batislam, 2016)	(Makale 18)

Tür ve tarzın tanımlarının netliğe kavuşmamış olması yapılan çalışmalarda çeşitliliğin olmasına neden olmaktadır. Bugüne kadar tür ve tarz ile alakalı yapılan çalışmaların, yazılan makalelerin sayısı artmaktadır. Buradan hareketle divanlar ve mesneviler üzerinde çalışılmış bazı makaleler aşağıda sıralanmıştır.

*Metin Akkuş, Şeyh Galib'in Anlam Dünyası: Hüsn ü Aşk'ta Edebi Türler ve Tarzlar*³⁸ isimli makalede Hüsn ü Aşk mesnevisinden hareketle; hasbihal/arzıhal, hicviye, fahriye, mehdiye, münacat/şefaaname, nasihatname, şikâyet/tazallüm, tahmid başlıkları altında sekiz tarza yer vermiştir. Edebi türler başlığı altında ise, bahariye, cenkname, kasriye/dariye, mektup, miraciye/ miracname, naat, rahşiyesakiname, sahbname/işretname, saydiyye/şikariye, surname/suriyye, şitaiye, tevhid, esmaülhüsna/ esma-i hüsnaisimleri on iki adet türe yer vermiştir.

Sedat Kardaş, *Cem Sultan'ın Cemşid ü Hurşid Mesnevisinin Edebi Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi*³⁹ isimli makalesinde Cemşid ü Hurşid mesnevisinden hareketle on üç adet tarza yer vermiştir.

Mehmet Sait Çalka, *Tür ve Tarz Çeşitliliği Açısından Zengin Bir Divan: Süheylî Divânı*⁴⁰ isimli makalesinde adı geçen eserden hareketle on bir adet "tarz"a ve yirmi üç adet "tür" ismine yer vermiştir. Bunların yanında makalenin son bölümünde Süheylî Divânı'ndaki gazelleri "Âşıkâne Gazel, Rindâne Gazel, Hakîmâne Gazel, Sûfîyâne Gazel" başlıkları altında sınıflandırmıştır.

38 Metin Akkuş, "Şeyh Galib'in Anlam Dünyası: Hüsn ü Aşk'ta Türler ve Tarzlar", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/7 Fall (2009), 97-112.

39 Sedat Kardaş, "Cem Sultan'ın Cemşid ü Hurşid Mesnevisinin Edebi Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi", *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1 Winter (2013), p. 1899-1909.

40 Çalka, "Tür ve Tarz Çeşitliliği Açısından Zengin Bir Divan: Süheylî Divânı", 423-450.

Meheddin İspir, *Şeyhî Divanı'ndaki Kasidelerin Edebi Türler ve Tarzlar Açısından İncelenmesi (Methiye-Fahriye)*⁴¹ isimli makalesinde divandaki kasideleri türler ve tarzlar açısından incelemiştir.

Timuçin Aykanat, *Cevrî Dîvânı Örnekçesinde Edebi Türler ve Tarzların Metin Kurulumundaki Rolü*⁴² isimli çalışmasında yirmi iki adet edebi türe, on altı adet edebi tarza yer vermiştir. Aykanat'ın *Fuzûlî'nin Leylâ vu Mecnûn Mesnevisinden Hareketle Edebi Metnin Üç Kilit Noktası Üzerine: Tür, Tarz ve Teknik*⁴³ isimli bir de makalesi vardır.

Bir mesnevinin türler ve tarzlar açısından incelendiği bir başka çalışma ise Nilay Kınay'ın *Edebî Türler ve Tarzlar Bağlamında Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme*⁴⁴ başlığını taşıyan makalesidir.

C. Türlerle ve Tarzlara Yönelik Birkaç Tespit

Yapılan her çalışmanın tür ve tarz çeşitliliğini artırdığı rahatlıkla söylenebilir. Klasik edebiyat metinleri bu açıdan değerlendirildiğinde karşımıza birçok tür ve tarz ismi çıkmaktadır. Bu durum tür ve tarz meselesine sınır çizmeyi zorlaştırmaktadır. Bu alanda kuşatıcı bir çalışmanın yapılabilmesi için Klasik edebiyatın doğuşundan son yüzyılına kadar kaleme alınan edebi ürünleri (nazım şekilleri, -özellikle, kaside, mesnevi, tarih- ve bu nazım şekillerine verilmiş başlıkları) incelemek gerekir. Örneğin geleneğin içinde karıncayı anlatan, temsil eden bir şiir/düzyazı için tür ismi yapan “nâme” eki getirilerek “nemlnâme” mi denilmelidir? Eğer diyecek olursak altı asırlık gelenek içinde on binleri bulan

41 Meheddin İspir, “Şeyhî Divanı'ndaki Kasidelerin Edebi Türler ve Tarzlar Açısından İncelenmesi (Methiye-Fahriye)”, Sosyal Enstitüsü Dergisi- Journal of the instifute of socialsciences Sayı 7, İlkbahar-spring (2011), ss. 46-71.

42 Timuçin Aykant, “Cevrî Dîvânı Örnekçesinde Edebi Türler ve Tarzların Metin Kurulumundaki Rolü”, A. Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Ttaed) Sayı 50, (2013), s. 47-67.

43 Timuçin Aykanat, “Fuzûlî'nin Leylâ vu Mecnûn Mesnevisinden Hareketle Edebi Metnin Üç Kilit Noktası Üzerine: Tür, Tarz ve Teknik”, The Journal Of Academic Social Science Studies- İnternational Journal Of Social Science Volume 5, Issue 7, December 2012, p. 137-162.

44 Nilay Kınay, “Edebî Türler ve Tarzlar Bağlamında Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme”. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ÖS. 3, (2016), s. 257-270.

edebi eserler arasında binlerce türe rastlamak hiç de zor olmayacaktır. Bugün kaside dediğimizde konusu, şekli, özellikler, bölümleri, sınırları hakkında bilgi sahibiyiz. Bu aşamada türden ve tarzdan bahsederken bir türden veya tarzdan başlayarak onun sınırlarını, özelliklerini, hangi nazım şekillerini kapsadığını, hacmini, belirtmek gerekir. Bu bakımdan yapılan çalışmaların, geleneğin seyri içinde (13-19. Yüzyıllar arasında) gelişimi, değişimi, sürekliliği, tutarlılığı vb. yönlerden değerlendirmek gerekir. Örnek verecek olursak bahariye türüne her yüzyılda rastlamak mümkündür. Aynı soruyu diğer türler ve tarzlar açısından sormak mümkün müdür?

Yapılan çalışmalarda türlerle ve tarzlarla ilgili iki meselenin/sorunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar:

Bir edebi türe veya tarza sınır çizerken nelere dikkat edilmelidir?

Türler ve tarzlar adlandırılırken başlıklandırma ve gruplandırma neye göre yapılmalıdır. (Burada birbirine yakın, birbiriyle alakalı olan türlerin tasnif meselesi, alt başlık-üst başlık sorunu) karşımıza çıkmaktadır.

Tür ve tarz kavamları isim olarak yeni kavramlardır, fakat yapılan çalışmalar incelendiğinde türlere ve tarzlara isim olarak verilen kelimelerin nazım şekli başlıklarında, bir nazım şeklinin kendi içinde türlere ayrılmasında, eser isimlerinde kullanıldığı görülecektir.

Tür ve tarz tespit ederken;

redifkelimeler

nazım şeklinin sınırları

nazım ve nesir olup olmadığı

kişi ekleri ve fiil yapısı

beyit sayısı

kelime tekrarları

hitap sözcükleri

yazarın hayatı (psikolojisi, içinde bulunduğu şartlar)

metnin bağlamı, niyeti

nazım şeklinin gelişim aşamaları

kültürel etkileşim” özellikleri dikkate alınmalıdır.

Yukarda saydığımız özelliklerden metnin yapısına göre birkaçı ve birçoğu belirleyici olacaktır. Örnek verecek olursak hammâmîye türü olarak tespit edilen bir metinde kelime kadrosu olarak “lüle, lif, tas, sabun, külhan” kelimelerinin kullanımı yerinde olacaktır. Bunun yanında bir gazelin ya da tarih metninin hacmiyle orantılı olarak kelimelerin metnin geneline dağılımı tutarlı olmalıdır.

Örneğin yedi beyitlik bir gazelde türü veya tarzı çağrıştıran kavramlar ilk üç beyitle sınırlı kalıp metnin bütününe yayılmıyorsa orada da bir bütünlükten söz etmek mümkün değildir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak bir gazelde farklı edâlara ait olabilecek beyitler bir arada verilebilir. Burada da hakîmâne veya rindâne edâdan yani bir tarza ait olabilecek bütünlükten söz edilemez. Divan edebiyatında parça güzelliği/beyit güzelliği düşünüldüğünde divanlarda yer alan gazeller içerisinde böyle metinlere sıklıkla rastlanacaktır.

Tür ve tarz sayısındaki çeşitlilik metin incelemesinde bazı güçlükleri beraberinde getirmektedir. Beyit sayısı fazla olan kaside, mesnevi gibi nazım şekillerinde yazarın anlattığı konu değişirken üslubu da değişebilmektedir. Bu durumda aynı metin kesitinde tür ve tarz parçaları bir arada bulunabilmektedir. Sağlıklı tespitlerin yapılabilmesi için çift aşamalı incelemeler yerinde olacaktır. Bu hususun göz ardı edilmesi alanda çalışan kişilerin işini zorlaştıracaktır.

Klasik şiirimizde anlamın beyitte tamamlanma özelliği bir başka deyişle en güzel beyti söyleme/yazma isteği -özellikle gazel nazım şeklinde- metin bütünlüğü oluşturmaya zorlaştırmaktadır. Bu noktada çalışmamızda beyit sayısı bakımından sınırlı olan bu nazım şekilleri tür ve tarz açısından değerlendirildiğinde belirli bir bütünlüğe sahip gazeller tasnife tabi tutulmuştur. Buna bağlı olarak Nâbî'de kelime ve kelime grubu halinde rediflerle kurulmuş/yazılmış gazelerde türlere ve tarzlara daha fazla raslandığı görülmektedir.

Tür ve tarz alanında yaptığımız araştırmalar göstermiştir ki bir edebi metni incelerken sadece parçadan bütüne veya sadece bütünden parçaya bir yöntem izlemek çalışmaya tam bir çerçeve çizmeyi engelleyebilmektedir. Örneğin bir divanda sadece nazım şekilleri başlıklarından hareketle genellemelere gitmek eksik olacağı gibi bir gazelin redifini esas alarak gazeli herhangi bir türe veya tarza dâhil etmek de yanlış olacaktır. Türler ve tarzlara ilgili çalışmalarda çok aşamalı incelemeler tutarlı tespitlerin yapılmasına katkı sağlayacaktır.

Türlere ve tarzlara yönelik yapılan çalışmalarda karşılaşılan bir başka sorun ise kalasik edebiyata ait bazı terimlerin ve kavramların sınırları tam olarak belirlenmeden bu kavramlardan hareketle türlere ve tarzlara sınır çizilmeye çalışılmasıdır. Örneğin kasidenin bir bölümü olan fahriye tarz olarak

nitelendirilirken kasidelerde karşımıza çıkan tegazzül neden tarz kabul edilmemektedir? Tegazzülün tarz olup-olamayacağı tartışmaya açık bir konudur.

Divan şiiri incelendiğinde türlerin ve tarzların farklı nazım şekilleri ile kurulduğu, farklı manzumelerin türe ve tarza örnek oluşturduğu görülecektir. Yapılan çalışmalar ortaya çıkan türlerin ve tarzların hangi nazım şekilleriyle kurulduğu hakkında fikir vermektedir. Bu nazım şekilleri içinde kaside ayrı bir yere sahiptir. Hacmi gereği içinde birçok türü ve tarzı aynı anda barındırması onu diğer nazım şekillerinden ayırır. Methiye, fahriye, hicviye, dua, arz-ı hâl gibi tarzlar kasidenin bütününe veya bir kısmını oluşturabilmektedir. Bu aşamada tarz belirlenirken “nasıl anlatıyor” sorusunu cevaplamak durumunda kalıyoruz. Bu sorunun farklı cevapları: yani yazarın anlatım şekilleri bize farklı tarzları gösteriyor.

Özellikle kaside nazım şeklinin bölümleri arasında karşımıza çıkan tarzların tutarlılığı, sıralaması, özellikleri daha sağlıklı çalışmaların yapılmasına imkân sağlıyor. Kasidenin bölümlerinden biri de tegazzüldür. Tegazzül bir tarz mıdır? Bu soruyu cevaplamadan önce tegazzülün tanımını yapmak yerinde olacaktır. “Eski belâgatçılar *nesib*’i “kasidenin başında söylenilen gazele denir.” diye tarif etmişlerdir.”⁴⁵ Bu demektir ki tegazzül bölümü başta bulunursa nesib adını alıyordu. (...) “*Gazel*, daha önce de belirtildiği gibi bazen kasidenin baş tarafına da yerleştirilir. Şair bir gazelle doğrudan doğruya kasideye başlayabilirdi.” Dolayısıyla şair kasideye yerleştirdiği tegazzül bölümüyle gerçek bir şair olduğunu ispat etmek fırsatını yaratmış olurdu. Tegazzül kelimesinin bir başka tanımı ise şöyledir; “*Tegazzül*, gazel söyleme gazel tarzında şiir yazma anlamına gelir. Kasidelerin içinde genellikle medhiye bölümünden sonra bir fırsatını düşürüp aynı ölçü ve uyakla bir *gazel* söylemektir.”⁴⁶ Tanımlar incelendiğinde görülecektir ki tegazzül kasidenin başında, methiyeden sonra veya herhangi bir bölümünde bulunabilir. Burada önemli olan kaside içinde tegazzülün yeri değil de şairin tegazzül söylerken üslubunu değiştirmesidir. Üslup değiştiğinde “nasıl anlatıyor” sorusunun cevabı da değişecektir. Bir kaside içinde

⁴⁵ Mehmet Çavuşoğlu, *Kaside*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Divan Şiiri Özel Sayısı-2, 2011).

⁴⁶ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 154.

Üslup değiştiğinde (rneğin methiyeden duaya geçildiğinde) bu değişimi farklı tarz isimleri ile değerlendiriyorsak; şair tegazzül söylediğinde de üslup değişmektedir. Bundan dolayıdır ki tegazzl de tarz kabul etmemiz gerekir. Tegazzül'n tanımında dahi "söylemek" kelimesi geçer. şair tegazzül kısmında herhangi bir tarzı bırakıp gazel söyler. Burada "nasıl anlatıyor" sorusu "gazelleyerek" anlatıyor şeklinde cevaplanabilir. Anlatılan şey: sevgili, şarap, aşk, kadın gibi konular olabilir. Bunların yanında şairin tegazzülün içinde yeniden mahlas vermesi de ayırıcı bir özelliktir. Nasıl her kaside de bütün tarzları bulmak mümkün değilse tegazzül içinde aynı durum söz konusudur. Tegazzül söylemek şairin isteğine ve yeteneğine kalmıştır. Aşağıda Gâlib, Bâkî ve Nâbî'ye ait birer tegazzül rneği bulunmaktadır.

Gl gibi gl-şene kılsan n'ola 'arz-ı **ddr**

Hayli dkldi saçıldı yoluna fasl-ı **bahâr**

Reşk-i dendnun ile hanere düşdi jle

Berg-i ssende gören itdi sanur anı karr

Geçemez enber-i gs-yı girih-girnden

Gerçi kim za'f ile bir kılca kalıpdur dil-i zr

Turralar milket-i n-nâfe-i mşgin ol hâl

Gzn h-yı Hutn gamzelerndr Ttr

Dil-i mecrha şif-bahş ruh u la'lndr

Gl-be-şekkerle bulur kuvveti tab'-ı bîmâr

Degme bir gevheri kirpğine salındurmaz

Greli la'l-i revân-bahşunı çeşm-i hn-br

Koma **Bâkî** kulunı cr'a-sıfat ayakda

Dest-gr ol ana ey dver-i 'l-mikdr (D. 5/42-48).

Bâkî Divanı'ndan⁴⁷ aldığımız bu bölüm bir tegazzül örneğidir. Şair divanında bulunan beşinci kasidede yedi beyitten oluşan tegazzül bölümünde sevgiliden bahseder.

Alsam lebin dehânıma rûh-ı revân gibi

Tutsam o zülfü kâfiye-i râygân gibi

Bir kâfirin kemendine düşmek kolay mıdır

Zâhid seninle söyleşeyim müslimân gibi

Fehm eyle tığ-ı gamzesinin bî-enâmlığın

Ditrer hemîşe kâkülü berg -i hazân gibi

Temyîz-i nîk ü bedde değildir o tıfl-ı nâz

Bilmez fesâne-i gamı dinler yalan gibi

Perhâş-ı aşkı eğlenecek dâstân sanır

Ben söyledikçe şevk ile Şehnâme-hân gibi

Jülîde mû başımda semender yuvasıdır

Zann etme Kaysa sâye salan âşiyân gibi

Kim başladıysa gamze-i gûyâsı vâfına

Oldu hamûş **Gâlib**-i mu'ciz-beyân gibi (D. 13/33-39)

Şeyh Galîb Divanı'ndan⁴⁸ alınan bu metin bir tegazzül örneğidir. Divanda bulunan on üçüncü kasidede yer alan yedi beyitlik bu bölümde Şeyh Galîb, sevgiliyi anlatmıştır.

Tegazzül eylemek ister gönül bu vâdîde

Ki istimâ'ı ile çehre raks ide ûcâb

⁴⁷ Sabahattin Küçük, *Bâkî Divanı*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015).

⁴⁸ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Galîb Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994).

Dil oldu bir güle bülbül ki itse ref'-i **mikâb**
Hezerdân gülü gülden hezâr iderdi **hicâb**

Meşam-ı h'âhişe itse nesîm-i nâzı güzel
Olur çekide dimâg-ı niyâzdan **zehr-âb**

Görince yâri gider tâkatüm gelür ra'se
Hayât-ı vasılda nâ-yâb imiş zamân-ı **şebâb**

Görün gınâ-yı görün fakîrân-ı âstân-ı Cem'i
Elinde kâse-i billûr içinde la'l-i **müzâb**

Degül sitâre görüp **Nâbiyâ** bu nâz mı felek
Nisâr ider ser-i endişem üzre dürr-i **hoş-ab** (K. 11/54-58)

Divanın on birinci kasidesi Musahip Mustafa Paşa'ya yazılmış methiye tarzı örneğidir. Nâbî, Mustafa Paşa'yı överken tegazzül eylemek istediğini belirtir ve beş beyitlik bir gazel söyler. Şair, tegazzülün matla beyitinde "mikâb" ve "hicâb" kelimelerini redif olarak kullanmıştır. Gazelin sonunda mahlasını verir. Gazelde geçen "dil, gül, bülbül, nesim, nâz, güzel, tâkat, vasıl, la'l, yâr" kelimeleri sevgiliye ait unsurlardır. Nâbî, methiye tarzında yazdığı kasidenin içinde üslubunu değiştirerek gazel söylemiştir. Tarzları ayırt etmede ve isimlendirmede kıstas olan bu durum tegazzülün tarz olabileceğini göstermektedir

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ DİVANI'NIN TÜRLER ve TARZLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1.Edebi Türler

Bu bölümde Nâbî Divanı'nda tespit ettiğimiz türlere yer verilmiştir. Divandaki manzumeler incelenip aynı türe ait olan metinler, ilgili türün başlığı altında sıralanmıştır. Divandan alınan tür örnekleri değerlendirilip dikkate değer özellikleri verilmeye çalışılmıştır.

1.1.1. Atiyye/Atiye-nâme

Arapça bir kelime olan atiyye, hediye, bahşış demektir.⁴⁹Nâbî Divanı'nda aldığı hediye dolayısıyla Sultan II. Ahmed'e yazdığı "*Vâhîdü'l Beşer Sâniyü'l Matar Sâlisü'ş Şems ve'l Kamer Kutb-ı Felek Saltanat-ı Hâris-i Mülk ü Millet Şehinşâh-ı Devrân Gâzi Sultân Ahmed Hân Hazretleri O Genc Nişîn-i İnzivâyâ Gencine-i Cûdından İ'tâ vü İrsâl Zer-i Meserret Eser Vüsûlünde Dest-i Su'âli Dergah-ı Kâadi'l Hâcâta Bâz ve Bu 'Atiyye-i Gaybiyye Şükrine Zemzeme-Perdâz Olduğu Nazm-ı Belâgat Şi'ardur*" başlığını taşıyan mesnevinin ilgili beyitleri bu türe⁵⁰ örnektir. Bu mesnevide şair, II. Ahmed'i "beyaz bir ihsan bulutuna" benzettir. Sultanı övdükten sonra gönderilen hediye karşısında duyduğu sevinci 76 beyitlik bir manzume ile dile getirir. Şair mesnevinin son 9 beytinde II. Ahmed'e dua eder:

İtdi bu hakîre gâ'ibâne

Tezkîr-i 'atiyye-i şâhâne (M. 2/34)

⁴⁹Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), I: 110.

⁵⁰Bir tür veya tarz ile ilgili Nâbî Divanı'nda geçen bütün örnekler çalışmaya dâhil edilememekle birlikte Ali Fuat Bilkan tarafından neşri yapılan divanda geçtiği yerler verilmiştir. Bunu yaparken nazım şeklinin diavandaki numarası, beyit aralığı bilgileri kullanılmıştır (Ör. G. 5/1-15), Örnek metinlerin gösteriminde ise nazım şeklinin diavandaki numarası, beyit aralığı bilgileri kullanılmıştır (Ör. G. 3/12-23).

Oldı bu kirâm eliyle cârî
Bu hâke ‘ata-yı şehriyârî

Olmağa bu ‘atîfet bedîdâr
Hep oldı sebep birer silâhdâr (M. 2/54-55)

Yok oldugı kimseye müyesser
Bî-renc ü taleb ‘atiyye-i zer (M. 2/59)

Bir vechle ana nisbetüm yok
Bu ‘atîfete liyâkatüm yok (M. 2/66)

Şimdiye kadar benzerleri arasında fazla rastlamadığımız atıyye türünün mesnevi nazım biçimi ile yazılmış olması dikkat çekicidir. İncelediğimiz bu metnin bir diğer özelliği ise organik/kemikleşmiş bir yapı arz etmesidir. Divanın 2. mesnevisi olan metin değerlendirildiğinde üç bölümden oluştuğu görülür. Bunlar methiye, atıyye, dua bölümleridir. Türe ismini de veren atıyye kelimesi birden çok beyitte karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında divanın kıt’a-i kebîreler bölümünde bulunan *Esnâ-yı İdde Dâmâd ‘Alî Pâşâ Merhumun Mazhar-ı ‘Atıyye-i Kerîmnâmesi Oldukda Dimişdür*” ve “*Kasîde-i Du‘âiyye Bâ-Mukâbele-i ‘Atıyye-i Âsafıyye*” başlıklarında atıyye kelimesine rastlanmaktadır.

1.1.2. Azliyye/Azil-nâme

Arapça bir kelime “azl” işinden çıkarma, yol verme anlamlarına gelmektedir. Edebi terim olarak ise *azliye* işten çıkarılan kişinin düşmüş olduğu olumsuz durumları; işten çıkaran kişiye karşı duyulan öfke ve kırgınlığın dile getirildiği metinlerdir.⁵¹ Bu tür metinlerde özne, şairin kendisi olabildiği gibi,

51 Bülent Şıgva, “Arayan-Aranan İlişkisi İçinde Bâkî ve Nef’î’nin Azliyeleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter, (2009), s. 931. ‘ten naklen Mehmet Sait Çalka, “Tür ve Tarz Çeşitliliği Açısından Zengin Bir Divan: Süheyli Divanı”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3 Winter 2014, p. 423-450.

görevinden uzaklaştırılan bir başka kimse de olabilmektedir. Nâbî Divanı'nda bulunan "*Kaside-i Azliyye Ender-Sitâyiş-i Vezir-i Müşârünlleyh Tegammede'llâhu Ta'âlâ Bi-Gufrânihi*" başlıklı on ikinci kaside azliye türüne örnektir. Kaside 95 beyitten oluşmaktadır.

İhtiyârî ise de 'azl'aceb hâlet imiş
Dile elbette virrürmiş keder-i bi-henglâm

Âdemün hâne-i temkini idermiş virân
İ'tiblârât-ı keder hîz gam-engîz-i li-âm

Gerçi kim kişver-i virâne-i kalbümde benum
'Azl ü nasb eylemez icrâ-yı rüsûm-ı ahkâm

Lik kem fursati-i bed-menisândan feryâd
Ki virür vaz'ları serdi-i deyden peygâm

Li'llâhi'lhamd degüldür dil-i gam-mu-tâdum
Nasb ile kasr-ı safâazl ile künc-i âlâm (K. 12/21-25)

1.1.3. Belde-nâme/Bilâdiyye

Arapçada *bilad* belde kelimesinin çoğulu olarak *memleketler*, *şehirler*, *kasabalar* demektir. Osmanlı idârî/hukukî yapısında bazı yerleşimler özellikleri dikkate alınarak gruplandırılmış, gruptaki yerleşim sayısına göre adlandırılmışlardır. (...) Bilâd-i aşere: İzmir, Eyüp, Kandiye, Halep, Selanik, Sofya, Trabzon, Galata, Kudüs, Larisa'dan oluşan on şehir."⁵² Nâbî Divanı'nda Mağnîsâ redifli 24 beyitten oluşan bir kaside (K. 22/1-24); "Haleb" redifli bir gazel (G. 20/1-7); "Arz-ı Rûm" redifli bir gazel (G. 540/1-6); Medîne'dür redifli bir gazel (G. 101/1-9); "Edrene" redifli bir rubâî (R. 184). bu türe örnektir. "Haleb" kelimesi bazı gazellerin ilk ve son beyitlerinde G. 153/5; G. 175/7; G. 207/7; G. 341/5; G. 552/1; karşımıza çıkmaktadır. Şair özellikle tarih

⁵² Akkuş, Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebi Türler ve Tarzlar, 34.

başlıklarında “Halebü’ş Şehbâ” tamlamasını (Ör.*Târîh-i Berây Hammâm-ı ‘Ali Beg Der Halebü’ş Şehbâ*) kullanmayı tercih etmiştir.İstanbul, Urfa, Halep, Mağnisâ, Arz-ı Rûm (Erzurum), Edrene (Edirne), Ruha (Urfa), Şamşehirleri şairin bu türle alakalı kullandığı isimlerdir.Mine Mengi’nin *Nâbî’nin Şiirlerinde Urfa, İstanbul, Halep*⁵³ ve Hasan Şener’in *Nâbî’nin Şiirlerinde Halep*⁵⁴ isimli birer makaleleri bulunmaktadır.

Şarâba şerm virür âb-ı cân-fezâ-yı **Haleb**
Şemîm-i Cenneti mahcûb ider hevâ-yı **Haleb**

Leb-i bütâna olur hande-rîz-i istihzâ
Nemek-sirişte leb-i piste-i fetâ-yı **Haleb**

Buna hevâda ‘Irak u ‘Acem muhâlifdür
Ki çâr faslı da nev-rûz ider sabâ-yı **Haleb**

Esâsı kâv-ı zemînün şikeşt ider şâhın
O denlü ser-be-ser-i çerhdür binâ-yı **Haleb**

Bihîşt kanda görür hüsninün temâşâsın
Tururken âyîne-i âb-ı dil-güşây-ı **Haleb**

Sezâdur olmaga zeyn-i mevâlî-i ‘ulemâ
Nasîb olursa kime mansıb-ı kazâ-yı **Haleb**

Nesîm-i ‘âfiyetün desti sell olur Nâbî
Meded-res olmasa tedbîrine safâ-yı **Haleb** (G. 20/1-7)

⁵³ Mine Mengi, “Nâbî’nin Şiirlerinde İstanbul, Urfa, Halep” *Milli Folklor Dergisi* 12 (2012): 45-53.

⁵⁴ Hasan Şener, “Nâbî’nin Şiirlerinde Halep” *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (2012): 187-196.

Mengi'ye göre: "Halep bir bakıma onu edebiyat tarihimizdeki yerine oturtan şehirdir. Çünkü Nâbî, hikemi şiir tarzındaki edebi kişiliğini Halep'te kazanmıştır."⁵⁵ Nâbî'nin *Hayriyye*⁵⁶ isimli eserinde de İstanbul ve Halep ile ilgili şiir parçaları bulunmaktadır. Tezimizin sınırları içinde olmadığı için *Hayriyye* adlı eserde geçen şiirlere burada yer verilmemiştir.

O lâlezâr ki yokdur nazîri 'âlemde
Hak eylemiş anı hâss-ı diyâr-ı **Magnîsâ**

Görüp letâfetin ol lâlezâr-ı dil-keşinün
Sipîhr şebnemin eyler nisâr-ı **Magnîsâ**

Cihânı kevkebe basdurdı lâlezârı ile
Tefâhur itse sezâdur diyâr-ı **Magnîsâ** (K. 22/5-7)

Bilmem ki ne var harâbe-i **Edrene'de**
Kim gitmedeyüz bir iki kez her senede
Bârî güzere virmemek için ruhsat
Zincir çekeydi mevc âb-ı **Ergene'de** (R. 184)

Çıkdı çerhe rûtbe-i rif 'at-meâb-ı **Arz-ı Rûm**
Oldı 'âlî âsmânâsâ cenâb-ı **Arz-ı Rûm**

Arz-ı Rûm-ı gayriye itse tevaffuk vechi var
Düşdi bir 'âlî-cenâba intisâb-ı **Arz-ı Rûm**

Oldugıyçün nev-bahâr-ı devletinden feyz-yâb
Oldı cennet gibi efzûn âb u tâb-ı **Arz-ı Rûm**

⁵⁵ Mengi, "Nâbî'nin Şiirlerinde İstanbul, Urfa, Halep", 45.

⁵⁶ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, İnceleme Metin (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1995).

Nakd-ı nâkıs gibi düşdi çeşm-i gerdûndan kamer
Tâ ki na'linden nişân-gîr oldu bâb-ı **Arz-ı Rûm**

Sâye-i tahtuñda feyz-i Hakk ile olsun Nasîb
Her diyara devlet-i hüsnü'l-me'âb-ı **Arz-ı Rûm**

Öyle bir 'ankâ-yı 'âlî-şâna oldu âşiyân
Oldı sürme çeşm-i âfâka türâb-ı **Arz-ı Rûm**(G. 540/1-6)

Maksûre-i bihişt-i hakîkat Medîne'dür
Mahrûsa-i sevâd-ı nübüvvet **Medîne'dür**

Hâhişgeh-i metâlib-i 'ulyâ-yı feyzdür
Bârişgeh-i sahâ'ib-i rahmet **Medîne'dür**

Olmakla sahn-ı hâbgeh-i hâtemu'r rüsûl
Faşş-ı nigîn-i ravza-i cennet **Medîne'dür**

İns ü melek akarsa n'ola rîy-mâline
Devlet-serây-ı şâh-ı risâlet **Medîne'dür**

Ânda telâtüm eyledi bahr-ı muhît-i şer'
Cây-ı hurîş-ı mevce-i nusret **Medîne'dür** (G. 101/1-5)

1.1.4. Cûlûsiyye/Cûlûs-nâme

Cûlûs, kelime olarak *oturtmak*, *tahta çıkmak*; terim anlamıyla *Osmanlı şehzadelerinin hükümdar olup tahta çıkmaları* anlamlarındadır. *Cûlûsiye* ise, hükümdarların tahta çıkma töreninde dağıtılan bahşiş (cûlus bahşişi, cûlus çıkması, cûlus terakkisi veya maaş artırımı) demektir.⁵⁷ Nâbî Divanı'ndaII. Mustafa ve III. Ahmet için yazılan dört adetCûlûsiye bulunmaktadır. Bunların ikisi kasideler bölümünde; ikisi ise, tarihler bölümünde yer almaktadır. Divanın

⁵⁷ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 51.

yedinci kasidesi II. Mustafa için yazılan “*Kaside-i Culûsiye Ender-Sitâyiş-i Sultân Mustafâ el-GâziİbniSultân Muhammed el-GâziTâbe’llâhuSerâhuma*” başlıklı kaside 116 beyitten oluşmaktadır. Diğer Cülûsiye ise, III. Ahmet için yazılan “*Kaside-i Culûsiye der-Medh-i SultânAhmed Bin Muhammed Hân Aleyhümü’r-rahmeti ve’r Rıdvân*” başlığını taşıyan 59 beyitten oluşan sekizinci kasidedir. Tarihler bölümünde III. Ahmed için iki Cülûsiye’ye daha yer verilmiştir. Bunlar “*Târih-i DgerBerây-ı Culus-i Hümayûn*”, “*Târih-i Cûlûs-i Hümayûn- Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis*” başlıklarını taşıyan manzumelerdir. Divanda K.7/1-116; K. 8/1-59; T. 66/1; T. 67/1 bölümleri bu türe örnektir.

Mükîm-i zâviye-i intizâridumçokdan
Ki makdemünle ola taht-ı saltanat ma’mûr (K. 7/107)

Li’illâhi’lhamd ki ber-vefk-ı murâditdiculûs
İntizâreyledügünpâdişeh-i âlem-gîr

Oldite’yîd-i ilâhiylemisâl-i hurşid
Zât-ı vâlâteriârâyiş-i bâlâyıserîr

Zill-ı memdûd-ı Hudâ hazret-i Hân Ahmed kim
Sâye-i ser-alem-i devletidür mihr-i Münir (K. 8/18-20)

Saltanat tahtına sultânAhmed
Arz idince dem-i teşrifrû(T. 66/1)

Âlemun hazret-i sulttânAhmed
Olıcak devlet ile sulttânı (T. 67/1)

1.1.5. Dâriyye/Kasriyye

Ev anlamına gelen Farsça “dâr” kelimesi Arapça aidiyet eki alarak *evle ilgili*, eve ait anlamındadır. Edebiyatta saray, köşk ve yalı gibi devlet büyüklerinin

yaptırdıkları sanatlı yapıların tasvir edildiği şiirlerin adıdır.⁵⁸ Divan'ın tarihler bölümü dâriyye/kasriyye türü yönünden çok zengindir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nâbî Divanı'nda bulunan 156 adet tarihin 42'adedi kasr, hane, çeşme, havuz vb. gibi binaların yapımına düşülmüş tarihlerdir. Bu bölümde: T. 5/1-3; T. 8/1-11; T. 9/2-12; T. 10/2-5; T. 11/1-5; T. 12/3-6; T. 14/1-6; T. 25/2-4; T. 26/1-16; T. 27/2-5; T. 30/1-3; T. 32/1; T. 38/54; T. 39/1-4; T. 41/1-9; T. 42/7-11; T. 48/1-4; T. 51/23-26; T. 52/13-14; T. 55/7-13; T. 59, s. 247; T. 63/1-9, s. 231-232; T. 71/1-2, s. 237; T. 72/1-14, s. 258-259; T. 81/1-7, s. 273; T. 86/1-8, s. 282-283; T. 86/4-9, s. 295-296; T. 98/1-2, s. 296; T. 99/1-4, s. 297; T. 100/3-4, s. 298; T. 101/1-2, s. 299; T. 102/2-5, s. 299-300; T. 107/1-6, s. 310; T. 110/3-5, s. 313; T. 120, s. 321; T. 134/1-2; T. 138/1-20, s. 346-348; G. 705/1-13, s. 988-989; M. 4/1-15 beyitleri bu türe örnektir. Bunlar arasında en dikkati çeken dâriyye örneği ise kendi evinin yapımına düştüğü tarih örneğidir. "*Târih Berây-ı Hâne-i Hod*" başlığını taşıyan tarih şöyledir.

Ruz-i itmânında bu cây-ı meserred-düşterun
Kimi temâşâsıferâmuşitdürürpeymâneyi

Kudsiyântâk-ı sipihre yazdılar târihini
Sana mevlâNâbîyâsa'd eyleye bu **hâne**yi (T. 43/1-2)

Ey hoşâ**bârgâh**-ı tâze zemin
Sâyesi hâkî ider müşg-âgîn

Kubbesi **kubbe**-i gerdîn mânend
Gümbed-i târeme olmuş peyvend

Kıt'ası fass-ı zümür-rûdâsâ
Çeşm-i a'dâyı ider nâ-**bînâ** (M. 4/1-3)

Tayyib ü tâhîr ider lûleleri insânı

⁵⁸ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 56.

Gösterür ferş-i ruhâm âyineveş ecssâmı

Olmada nûr-fezâyende-i erbâb-ı nazar

Gûyiyâ Mîr ‘Ali kıt‘asıdur endâmı

Germ ü serd âb gelince didi Nâbî târîh

İtdi Şehbâ’yı müzeyyen ‘Ali Beg **hammâmı**(T. 41/7-9)

Pederi mâderi rûhına idü kasd-ı sevâb

İtdi bu **bürke**-i pâkîze-i ‘ulyâyı binâ

Vârid u sâdır içün âb-ı zülâl itdi **sebîl**

Getüre teşnegî-i haşrda râhına Hudâ

Şehre bünyâd-ı hisâr olunalı gördüğü yok

Çeşm-i ebvâb-ı Ruhâ böyle **binâ**-yı garra (T. 102/3-5)

Bâreka’llâh zihî **kasr**-ı hoş-âyende zemîn

Ki hevâ-hâh-ı gül-i revzenidür huld-i berîn

Mihr tâvân zer-endüdesinün reşkinden

Rûy-ı zerd ile ider sâhasına vaz’-ı cebîn (T. 138/1-2)

Tarih manzumelerinde sıklıkla karşılaştığımız: sâye bân, sâhil-hâne, câmi‘ (3), hâne (4), câmi‘ ü ‘imâret ü mekteb ü hammâm, kasr (10), bürke, hammâm, sebîl, serây/sarây (3), günbed, ta‘mir (3), binâ (2), sebzegâh, menâre, çeşme (4), medrese, tekye, mescid, tecdid, mezâr, merkâd, cedid kelimeleri bu tür tesbitinde fikir vericidir.

Rûz-ı rûze cem‘ olur rindân **Âyâsufiyye’de**

Halka-bend-i üns olur yârân **Âyâsufiyye’de**

Olmadın dest-i du'â-cünbân Âyâsufiyye'de
Müşkilât-ı halk olur âsân Âyâsufiyye'de

İtmek için fikr-i ekl ü şürbi hatırdan be-der
'Akd-ı cem'iyet ider ihvân Âyâsufiyye'de

Mevce-i a'mâl ider enfâs ile çerhe su'ûd
Lücce-i tâ'at ider tufân Âyâsufiyye'de

Her ne deñlü gayri cami'de 'ibâdât olsa da
Olur eفزûn yine sad çendân Âyâsufiyye'de

Düşmen-i dîrîn-i nefis ile cihâd-ı ekbere
Leşker-i tâ'at bulur meydân Âyâsufiyye'de

'Anbelîbân-ı bihişti şerm ile hâmuş ider
Her taraf âvâze-i Kur'ân Âyâsufiyye'de

Ferş-i berrâk-ı ruhâmın eyledükçe secdegâh
Saf olur âyîne-i imân Âyâsufiyye'de

Pîşgâhında nevâl-i rahmeti hâzır bulur
Kim olursa sıdk ile mihmân Âyâsufiyye'de

Sahn-ı sâfında metâ'-ı bî-dirîg-i mağfiret
Bûriyâ-yı mısır ile yeksân Âyâsufiyye'de

Zühd ü takvâ saf-be-saf tertîb idüp âlâyını
Pîç-i nevbet gösterür 'ünvân Âyâsufiyye'de

Şeb-be-şeb mânend-i kindîl-i fûrûzân Nâbiyâ
İnşirâh-ı dil bulur insân Âyâsufiyye'de (G. 705/1-13).

1.1.6. Esmâ ü'l Hüsnâ

Esmâ-i Hüsnâ; “ism”in çoğulu olan “*esmâ*”ile “güzel, en güzel” anlamına gelen “*hüsnâ*” kelimesinin birleşmesi ile ortaya çıkmış “en güzel isimler” anlamında bir birleşik isimdir.⁵⁹ H. İbrahim Şener’in *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü’l Hüsnâlar*⁶⁰ isimli bir doktora tezi bulunmaktadır. Nâbî Divanı’nda birinci kasidenin 12-21. beyitlerinde geçen “Vâcib, Hâlik, Râzık, Fâtih, Bârî, Sâni’, Kâdir, Âdil, Kâbız, Rahmân” isimleri bu tarza örnek oluşturur.

Zihî **Vâcib** ki itmiş mümkünün icâdını icâb
Kemâl-i rahmetinden eylemiş ma’düm iken ihyâ

Zihî **Hâlik** ki kemter nutfе-i nâ-çîzden itmiş
Kıbâb-ı bârgâh-ı çarha sığmaz kimseler peydâ

Zihî **Râzık** ki enbân-ı ‘ademden itmede ihsân
Hezârân tîşe-i şîrîn hzârîn ni‘met-i ahlâ (K. 1/12-14)

Divanda yedinci mesnevinin 9-19 beyitleri arasında geçen on bir beyitlik kısımda “Hallâk, Erzâk, Hâlik, ‘Adil, Vâhid, (Yezdân, Hudâ), Hakk, Mûvahhid, Bâkî, Kâhir isimlerine yer vermiştir.(M. 7/9-19)

Kiminûn bâbın eylemiş **Hallâk**
Nice muhtâcamaksimü’l-**erzâk**

Hâsılı iki nev’ olup eşyâ
Vahdet-i Hâlik iderîmâ

Cümlesinûn birer mu’âdili var
Bî-**adîl** olduğun iderîzhâr

⁵⁹ Canım, Divan Edebiyatında Türler, 33.

⁶⁰ Şener, H. İbrahim, “Türk Edebiyatında Manzum Esmâü’l Hüsnâlar” (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1985).

Her mesânuñsabâhîşâhiddür
Ki dükevnüñ **ilâhıvâhiddür**

Rengden'ârîidüğün **Yezdân**
Turmaızhâr iderbahâr u hazân (M. 7/9-13)

Mu'ammlar bölümünde bulunan ilk beş mu'amma "Allah, Rahman, Rahîm, Mâlik, Kuddûs" isimleriyle esmâ ül hüsnâya örnektir.

Be- İsm-i **Allah**
Hamd-i Hakka pâre pâre olup eyler ihtimâm
Çerhde mah- ı nevi geh nısf gördüm geh tamâm (m. 1)

Be- İsm-i **Rahman**
Hadengi yolda tebdil itdi câme gitdi güm oldu
Tecessüs eyleyenler hâkler üzre nişân buldu (m. 2)

1.1.7. Fetihnâme/Fethiyye

"Kazanılan savaş sonucunda ele geçirilen topraklar nedeniyle komşu hükümdarlara, hanlara, prens, şehzade ve valilere gönderilen zafer içerikli yazı. Şekil yönünden fermâna benzeyen bu yazılar padişahın imza ve tuğrasını taşırdı." ⁶¹ Nâbî Divan'ında tarihler arasında "*TârihBerây- ı Feth-i Kala-i Kamançe*", "*Târih-i Feth-i Kala-i Kamançe Der Zamân-ı Hazret Sultân Muhammet Hân-ı Gâzi*", "*Târih-i Feth-i Kal'a-i Girid Be-Dest-i AhmedPâşâ Der-Zamân-ı Sultân Muhammed Hân*", "*Târih*", "*Târih-i DigerBerây-ı Ân*", "*Târih-i Muvaffak-Suden-i Sadr-i A'zamTeber'dâr Muhammed Pâşâ Be-Hedm-i Tâbûr-ıMoskov-ı Makhûr*", "*TârihBerây-i İnhizâm-ı Moskov*", "*Târih-i Musanna Berây-ı Feth-i Tâbûr-ı Moskov*" başlıklı fetihnâme örnekleri bulunmaktadır. Bunlar Kamançe ve Girid kalelerin fethine yazın tarihler ve Moskov birliğinin

⁶¹ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 77.

yenilmesinden hareketle kaleme alınan tarih manzumeleridir. Divanda bulunan T.50/1-5; T. 69/1-6; T. 128/1-8; T. 144/1-33; T. 145/1; T. 147/1-6 bölümler bu türe örnektir.

Bü'lfeth-i sânidâver-i gâzişehinşâh-ı cihân
Kim nâm-ı tîğîn yazdılar tâk-ı sipihrenûr ile

İtsin şehenşâhı Hudâ nice fütûhâta karin
Pâyende olsun taht-ı sevkette dil-i mesrûr ile

Bu feth-i zibâyı görüp Nâbîdî tarihini
Aldı Kamançe bokrini Sultân Muhammed zû r ile (T. 19/1-17,18)

Sultân-ı dîn şehenşeh-i dünyâhidiv-i dehr
Sultân Muhammed âb-ı ruh-ı baht-ı sermedi

Ol şâh-bâz-ı bâru-yı Tevfik-i azmidüp
Açdı Kamânçeüzrecenâb-ı müeeyyedi (T. 20/1-2)

Girid'ün ukde-i düşvârhısn-ı felek-resmin
Olinca fethe mazhar sa'y-ı destûr-ı ser-âmedden (T. 50/1)

Mübeşşirândîdi bu feth Nâbîyâtarih
Peyâm-ı feth ile buldıcihân (...) (T. 69/6)

Mü'minun dide-i ümmîdnîitdi Ruşen
Hâsîdû bağrını hûn itdi bu feth-i garrâ

Lutf-ı hak eyledi bir feth u zafer ihsân kim
Oldı sukân-ı memâlik yeni başdanihyâ (T. 128/7-8)

Li'ilahi'l-hamdeyleyüpimdâd-ı gaybî feth-i bâb

Müjde-i **fethiyle** oldıkalb-i âlem neşve-yâb (T. 144/1)

Nâbiyâ tarz-ı cedidüzrebilâ-mâye-i harf

Tâze tarih tamâmolıdızihî**feth**-i mübin (T. 145/1)

Bedr-i hüsnünde olan cünd-i ricâlullahun

Eserin gördi adufîkr-i **zaferden** geçti (T. 147/3)

1.1.8. Firkâtnâme/Firâk-nâme

Firâk-nâme kelimesi Arapça *firâk* (ayrılık, ayrılma; çoğunlukla fiziksel ayrılık) ile Farsça *nâme* (mektup, yazı; kitap; ameller defteri; talik yazı; gazete)nin bir araya getirilmesiyle oluşturulan birleşik isimdir.⁶²Nâbî Divanı'nda bulunan K. 11/1-27 bölümler bu türe örnektir. Divan'da "el-veda" redifli üç gazel (G. 372/1-11 G. 373/1-5; G. 374/1-12) bulunmaktadır.

Gam-ı **firâkun**akıtdı o denlü dideden âb

Ki oldı eşkümen isbetle heft bahr serâb

Görüp **firâkun** ile nâr-ı gamda sûzişümi

Bana terahhum idüp hûn-ı eşk dökdi kebâb

Sipâh-ı **firkâtünün** dest-bürd-i târâcı

Komadı mahzen-i çeşmümde gevher-i sırâb

İdüp eser dile sermâ-yırûzgâr-ı **firâk**

Kemâl-i ra'ş'e ile giydi câme-i sîm-âb (K.11/1,3,5,6)

El-vedâ' ey merdüm-i çeşm-i basîret **el-vedâ'**

El-vedâ'sünbül-i bâğ-ı hakikât **el-vedâ'**

El-vedâ'ey hâk-imüşgîn-i cihân- tâbun senün

⁶² Orhan Kemal Tavukçu, "Ayrılığın Terennümü: Türk Edebiyatında Firâk-nâmeler", Türk Edebiyatı Araştırmaları Literatür Dergisi, (2007): 197-220,

Mâye-i dâğ-ı dil-i hûrân-ı cennet el-vedâ‘

El-vedâ‘ey katre-i âb-ı zülâl-i zemzemün

Selsebîle mevc-bahşâ-yı hacâlet el-vedâ‘

El-vedâ‘ey çirk-şûy-ı câme-i cûrm `usât

Gûşe-i bâmundaki mîz-âb-ı rahmet vedâ‘

Eyle Nâbînün edâ-yı haccına rûz-ı cezâ

Pîşgah-ı hazret-i Hak’da şehâdet el-vedâ‘ (G. 373/1-5)

Şair bu gazelleri Kâbe`den ve Hz.Peygamber (s.a.v).’den ayrılmanın üzüntüsüyle kaleme almıştır. “El-vedâ” redifinin dize başlarında ve dize sonlarında sıklıkla tekrar edilmesi şairin bu ayrılıktan duyduğu üzüntünün boyutunu gösterir.

El-vedâ‘ey hâk-i râhun kühl-i î mân el-vedâ‘

Seng-i kûyun gevher-i tâc-ı Süleymân el-vedâ‘

Pençe-i hurşîd-i tâbun şâne-i zülf-i vücûd

Safvet-i nûr-i ruhûn mir`ât-ı Kur`ân el-vedâ‘

Gevher-i yektâ-yı beyzâ-yı vücûdun tâ-ezel

Revnâk-ı halvet-serâ-yı kurb-ı Yezdân el-vedâ‘

Dûr düşdüm âsitân-ı devletünden sûretâ

Lik ma`nâda mücâvirdür dil ü cân el-vedâ‘

Yâ Resula’llah nigâh-ı şefkatün her halde

Eyle Nâbî-i hazîn üzre nighbân el-vedâ‘ (G. 374/1-3,11-12)

El-vedâ‘ey âsaf-ı mümraz-ı akrân el-vedâ‘

El-vedâ'ey vâlî-i iklîm-i 'irfân el-vedâ'

Görmedi sana mu'âdil dîde-i bahtı Haleb
Fâzıl-ı hoş-hûy destûr-ı suhan-dân el-vedâ'

Olmadı zât-ı ierîfün gibi Şehbâ'da mukîm
Bir vezîr-i pâk-tab' ü pâk-dâmân el-vedâ'

Sendeki kutf-ı hasâ'il sendeki hulk-ı hasen
Ola senden gayrıda hâşâ nümâyân el-vedâ'

Dâd-bahşâ-yı ri'âyet hayr-h âh-ı maslahat
Müşfik ü hâtır-nevâz-ı ehk-i a'yân el-vedâ'

Oldu âsûde zamânunda tamâm-ı memleket
Oldı mensî gâret ü târâc-ı 'urbân el-vedâ'

Eyledi tevbe fevâhiş oldı düzdân nâ-bedîd
Zâhir ü bâtından itdi ehl-i tûgyan el-vedâ'

Arz-ı Rûma bürc-ı Şehbâ'dan çü tahvîl eykedük
Hak mübârek itsün ey hurşîd-i rahşân el-vedâ'

Lîk kaldı bunda dahı me'nûsân-ı hâk-ı dergehün
Dil-perîşân ü hazîn ü giryân el-vedâ'

Eylemezse bir dahı Mevlâ telâfisin nasîb
Haşre dek çıkmaz Haleb'den dâg-ı hicrân el-vedâ'

Cümleden efzûn zebân-dân-ı kitâb-ı sohbetün
Kaldı Nâbî-i hazîn lâ-havle-gûyân el-vedâ' (G. 372/1-11)

1.1.9. Hammâm-nâme/ Hammâmiyye

Bir tür olarak hamâmiyye kaynaklarda: “Divan edebiyatında hamamı veya hamamdaki bir güzeli tasvir eden manzûme”⁶³ şeklinde tanımlanır. Nâbî’nin gazelleri arasında bulunan G.208/1-9; G. 727/1-13 gazeller hammâmiyye örneğidir. Bu şiirde şair hamamı “bakışları ile günahkâr kulları kirlerinden arındıran bir tarikat ulusuna” benzettir. Şair dokuz beyitten oluşan gazelde hamamla alakalı on altı kelime kullanmıştır. Gazelde geçen “beden, tathîr, pâk, ter, germiyyet, tecerrüd, câme, Üryânî Dede, köpürür, tas, lif, lif sürmek, sâbûnculuk, kise, bâhur, lüle, pakîze” kelimeleri bu türle doğrudan alakalıdır. Bu kelime kadrosu türün bütünlüğü açısından dikkate değerdir. Divan’da tarihler arasında bulunan *Târîh-i Hammâm der Haleb*, *Târîh Berây-ı Hammâm-ı ‘Alî Beg Der-Halebü’ş Şehbâ* başlıklarını taşıyan tarihler bu türe örnektir. (T. 41/1-9; T. 71/1-3)

Çeşm-i ‘uşşâk gibi germ-revân **lûleleri**

Nûrdan rihte endûde-i sakf u bâmı

Suffesinde görür erbâb-ı safâ safvet-i dil

Halvetinde bulur eshâb-ı tecerrüd kâmı

Tayyib ü tathîr ider **lûleleri** insânı

Gösterür ferş-i ruhâm âyineveş ecsâmı

Olmada nûr-fezâyende-i erbâb-ı nazar

Gûyiyâ Mîr ‘Alî kıt’asıdur endâmı

Germ ü **serd** âb gelince didi Nâbî târîh

İtdi Şehbâ’yı mezeyyen ‘Alî Beg **hammâmı**(T. 41/5-9)

Hammâm ki âyîne-i simîn-bedenândur

⁶³Türk Dünyası Edebiyat Kavram ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006).

’Uşşâk-sıfat âteşi kalbinde nihândur

Tathîrine **nâ-pâklarun** dide-i terle
Mânende-i pîrân-ı tarîkat nîgerândur

Germiyyeti erbâb-ı tecerrüdledür ancak
Câmeyle dühûl eyleyene düşmen-i cândur

’Üryânî Dede tekyesidür feyz-i müselsel
Ağzı **köpürür** taşlarınun vecdi ’ıyândur

Hep anda olur nâ’îl-i vasl ehl-i tecerrüd
Halvetleri nesf öldürecek **turfe** nekândur

Meh-rûylara **lîf sürer** rû-i sepîdi
Sâbûnculuk itmekte ’aceb rind-i cihândur

Yek-zerre komaz **kîsesine**çirk-i fenâyı
Girdükçe ele hâke döker cûd- feşândur

Bâhûr gibi rûzı şebinden olur efzûn
Fevt ile **beden** ma’ni-i ma’hûde nişândur

Her lûlesi Nâbî kalem-i feyz misâli
İcrâ-yı zülal itmede **pâkize**-zebândur (G. 208/1-9)

“Hamam ki gümüş bedenli bir ayna gibidir. Âşıklar gibi ateşi kalbinde gizlidir. Kirli olanları, gözyaşlarıyla temizleyen tarikat şeyhinin bakışları gibidir. Sıcaklığını çıplaklara gösterir. Elbiseyle girenlerin can düşmanıdır (G.208/1-3). Şair, burada hammâmiyye türü ile alakalı olarak: “lûle, taş, necîb, âteş, kîse, yâbis, duhân, germ, safreviyan” kelimelerini kullanmıştır.

O mâh-rûy-ı duhân-sûza zâbdür **lûle**
Visâle vâsıadur hem rakîbdür **lûle**

Olur visâli ile âremide hâtırlar
Nedîm-i hoş-nefes-i dil-firîbdür **lûle**

Komaz dilinde keder **taşa** ursalar bâşın
Yine muhâlefet itmez **necîbdür lûle**

Gözi dehânı ile **kîsesindedür** halkuñ
Hemîşe vakf-ı firâz ü nişîbdür **lûle**

Gehî ayâga çalarlar meta'-ı râyic iken
Tahammül itmede ammâ 'acibdür **lûle**

İmâme agzın öper **âteşinelûle** yanar
Bu kârgâh-ı cezâda garîbdür **lûle**

Egerçi meşrebi **yâbisce** gösterür ammâ
Velîk bûse-i lebde lebîbdür **lûle**

Müdâm devrde dest ü dehân-ı yârân
Harîf-i **germ**-rev-i bî-şekîbdür **lûle**

Sipihri meclis-i rindâna bürc-i nârîdür
Anuñçün **âteş** ile hem-nasîbdür **lûle**

Başında **âteş-i sûzân duhânı** çerhe revân
Yine şikâyete gelmez edibdür **lûle**

Gürûh-ı **safreviyân**a maraz-fizâ ammâ

Mizâc-ı balgamîyâna **tabîbdür lûle**

Gehî **yanar** gehî hâlî turur nihâl üzre
'Aceb ki hem gül ü hem 'andelîbdür **lûle**

Yanup yakılmayan olmaz sezâ-yı bezm-i kabûl
Bakılsa aslına Nâbî **musîbdur lûle** (G.727/1-13)

1.1.10. İydiyye/İyd-nâme

“İydiyye, *bayramlık, bayram kutlaması, bayramlar vesilesi ile yazılan şiir anlamlarındadır*. Kelimenin tamlamalar içinde kullanılmış şekilleri de bu konuda yazılmış şiirlerin çağrışım dünyasını oluşturur.”⁶⁴ Şairin divanında tarihler arasında bulunan “*Târîh Der-Zımn-ı Tehniyet-i ‘Îd-i Sa‘îd Bâ-Münâcât-ı Hazreti İbrâhîm Pâşâ*” başlığını taşıyan tarih bir bayram tebriğidir. Başlığın konumuz açısından bir diğer özelliği başlıkta geçen îd, tehniyet, münâcât kelimelerinin türler ve tarzlar için isim olarak kullanılıyor olmasıdır.

Âsafâ itsün Hudâ-yı lem-yezel ‘ömrün medîd
Olsun **eyyâm-ı şerîfün** sa‘d ü ikbâlün mezîz

Sana ahhâb eyledükçe tül-i ‘ömr ile du‘â
K’olasın sad **‘idle** bezm-i cihândan müstefîd

Kendün altmış ‘îde dek itdün niyâz Allâh’tan
Müstecâb itdi du‘ânı şübhe yok Rabb-ı mecîd

Hâtıra geldi bu ma‘ni ola bir târîh kim
İtse her onda terakkî olsa târîh cedîd

Olmayup mensûh sitine dek hükmi anun
Her terakkî eyledükçe ola târîh-i müfîd

⁶⁴ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 121.

Hak ta'âlâ eyleyüp imdâd-ı bahtunda senün
Oldı bir târîh-i nâ-dîde tabî'atdan bedîd

İtdi bu târîh ile Nâbî edâ-yı tehniyet
Eyleye 'îd-âferîn 'îdi sa'îd ender sa'îd (T. 79/1-7)

Nâbî, Vezir İbrahim Paşa'ya bir bayram tebriği vesilesiyle ile tarih yazar. "Ey Vezir, Bâki olan Allah ömrünü uzun etsin, ramazan günlerin huzurlu geçsin, ikbalin artsın! Sana sevenlerin "uzun ömürlü olasın diye" dua ettiklerinde dünya meclisinde yüz bayram görecektedir kadar istifade et inşallah. Altmış bayramdır Allah'a yalvarmaktasın, şüphe yok ki yüce Allah dualarını kabul etti. Bu mana ile ile aklıma bir tarih geldi ki tarihler arasında yeni bir tarih olarak yükselsin. (...?) Hak Teâlâ seni (nasıplendirsin) sana yardım eylesin, görülmemiş bir tarih ortaya çıktı. Bu tarih ile Nâbî bayramını tebrik etti. Allah bu bayramda sana mutluluk içinde mutluluk nasip etsin (T. 79/1-7).

Nâbî Divanı'nda bulunan K. 10/10-12,23,33; K. 17/5,8,9.; T. 79/7; T. 87/1, 284.; T. 105/1-2bölümler bu türe örnektir.

Eyledi ebvâb-ı efvâh ihlâl-i şâm-ı 'îd
'Ukde-i imsâkdan künc-i kerem gibi yiri

'îd geldi herkesün bir köhne dest-âvîzi var
İdelüm âmâde Nâbî biz dahi bir nev-beri (K. 17/8-9)

Degül mi sun'-ı dü-bâlâ ki bir nihâl üzre
İki şukûfe bitürdi ki nâmı'îd u bahâr

Bahârimâye-i ârâyîş-i cihân itdi
Hilâl-i 'îdiidüp bâg-ı kevne pertev-bâr (K. 10/5-6)

'Arz için halk-ı cihân birbirine

İdde giyse n'ola tâze kabâ

Bu 'acebdür ki bu sâlün Nâbî

Düşdi târîhine'arz-ı kâlâ (T. 105/1-2)

1.1.11. Kalemiyye/Kalemnâme

Divan edebiyatında kalemin vasıflarını anlatan eserlere kalemiyye adı verilir. Şairin gazelleri arasında bulunan 11 beyitten oluşan 513. gazel kalemiyye örneğidir. “Kalem baştan ayağa marifet menbaı olduğu için meliklerin ve vezirlerin parmaklarına benzer, kalemi el üstünde götürmek gerekir çünkü kalem yeryüzünde (kâğıt üzerinde) dolaşırken tevazu gösterir.” (G. 513/1-11). Nâbî, bir başka gazelinde: “Hasretimin macerasını sana arz-ı hâl eylerdim fakat senin davranışlarının tesirinden kalem yanacak diye korkuyorum.” yakınması ile sevgiliye seslenir (G. 444/6). Divandaki nazım şekilleri incelendiğinde “kalem” veya “hame” kelimesinin geçtiği beyitlere rastlanacaktır fakat bunlar hacim bakımından bir tür bütünlüğü ve tutarlılığı göstermemektedir.

Menbâ-ı marifet olmakla ser-â-pây-ı **kalem**

Olur engüşt-i mülûk ü vüzerâ cây-ı **kalem**

Hüner ü marifetüñ kadrini andan bil kim

Sîm olur sâkin-i cennet gibi me'vâ-yı **kalem**

Pîş-i çeşmünde gerek âyine-i sâf-varak

Harf-rîz olmağa tûtî-i şeker-hây-ı **kalem**

Cezb ider târ-ı siyâh-ı nigeş-i nüzzârı

Sâha-i safhada reftâr-ı dil-ârâ-yı **kalem**

Herkesüñ pâyına pîçide olur a'mâli

Kayd-ı zencîre sezâ pây-ı metâyâ-yı **kalem**

Ter-zebânlar olamaz lagziş-i pâdan sâlim

Harfdür vâsıta-i mazlaka-i pâ-yı **kalem**

Bir siyeh mûzeli sûdâger-i bahr ü berdür

Sahtdür kâdime-i sâhire-peymây-ı **kalem**

Şerm ider ney gibi maglûb-ı hevâ olmakdan

Zîr-i pâ-yında tutar nağmelerin nây-ı **kalem**

Rûh u 'akl u dil ü dest ü ser-i engüş ü hayâl

Oldılar süllem-i şeş pâye-i imlâ-yı **kalem**

Yûsuf-ı çâh-ı devâtûn göricek ruhsârın

'Aybdur kat'-ı yed itmezse Züleyhâ-yı **kalem**

İktizâ eyler el üstinde götürmek Nâbî

Çün tevâzu'lar ider rûy-ı zemîn-say-ı **kalem** (G. 513/1-13)

“Kalem baştan ayağa marifet kaynağıdır. Vezirlerin ve meliklerin parmakları arasında kendine yer edinmiştir. Gözünün önünde beyaz sayfaları gördüğünde tatlı huylu bir tutî gibi harf saçmaktadır.” (G.513/1,3).

1.1.12. Kudûmiyye/Teşrifnâme

Padişahlar veya büyük devlet adamlarının muharebe ve herhangi bir vesile ile gittikleri yerlerden dönmeleri, memuriyet ve saire ile bir yere gelmeleri münasebetiyle yazılan şiirlerdir.⁶⁵ Nâbî Divan'ında tarihler arasında dört adet kudûmiye örneği bulunmaktadır, Tarihlerden birisi "*Târih-i Şâh-Nişin-i Pâdişâh Der-Hâne-i Mahmûd Ağâ*" başlığını taşımaktadır ve Mahmûd Ağâ isimli şahsın Selanik Valisi oluşuna düşünülmüştür. Diğer bir tarih ise, "*Târih Berây-ı Vâli-i Haleb-suden-î Silâhdâr İbrâhim Pâşâ*" başlığını taşır. İbrâhim Pâşâ'nın Halep şehrine vali olması münasebetiyle söylenmiştir. Herhangi bir başlık taşımayan

⁶⁵Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 2: 741.

diğer iki tarih ise muhtevası dolayısıyla kudûmiye örneğidir. NâbîDivan'nda bulunanT. 64/1-3; T. 64/2-3; T.80/11-15; T.130/5 bölümleri bu türe örnektir.

Sâye-endâz-ı Selânîk olıcak devletle
Eyledi hâne-i Mahmûd Aga-yı Me'vâ

Makdem-i pâki ile buldı mkam-ı Mahmûd
Pâye-i çerh-i berin şân-ı sipihr-i minâ (T.13/2,4)

Olundukda ikinci defasında
Makâm-ı âli-i fetvâya isâd

Didi târihini Nâbî-i dâ'i
Mükerrer mesned-i fetvâ edeb bâd (T. 64/2-3)

Çok zamândur böyle sâl-ı hayr meşhûr olmadı
İ'tidâle şübhe yok feyz-i kudûmidur sebeb

Resm-i dest-âvîze bu târih ile itdişurû
Şân-ı me'vâbuldı İbrâhim Pâşâ'danhaleb (T.80/11,15)

Köhne Nâbî senâkâr didi târihin
Sadr-ı ikbâlde makâm eyledi Yusuf Pâşâ (T. 130/5)

1.1.13. Lâtife/ Letâyif

Latîfe, Arapça bir kelime olup sözlüklerde: “güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye, şaka”⁶⁶ anlamlarına gelmektedir. Cumhuriyet Ü'nün *Nâbî'nin bir latifesi*⁶⁷ başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Münşe'ât'ta yer alan bu lâtife mektep çocuklarının birbirleriyle şakalaşmalarını konu alır. Nâbî Divanı'nda bulunan 83. gazel bu edebi türe örnektir. “Öksürüğe bulanmış lafların, söz kıtlığının olduğu meclisi Allah bize göstermesin. Gönlü kırık olanlar zamanla doğrulmaz (eskiye dönemezler), onlar kerem merhemiyle yapıştırılmaya

⁶⁶Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, 649.

⁶⁷ Cumhuriyet Ü'n, “Nâbî'nin Bir Latifesi”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi S. 1, (2008), 241.

(onarılmaya) muhtaçtırlar. Hastaların içinde iyileşme ümidi olmasa doktorların koyduğu şifayı hazm edemezlerdi. Acizlik içinde olan şanın ve büyüklüğün ne lezzeti olabilir. Baklavanın yüzünü beyaz gösteren nişastadır. Meyhane çanağı nerde, kadehlerin şahı nerde? Şaraplar içinde nice bahtı açık, uğurlu olanları vardır. Ey Nâbî, asiller, keremli olanların lütfunu anlar ise yeryüzünde kendi günah defterlerini destelerler.” (G. 83/2-7). Gazelde geçen: “tenahnüh, merhem, der-mânde, baklava, nişeste, cerîde-i güneş, ‘usât” kelimeleri kendi içinde bir güldürü unsuru oluşturmıştır. Şair, tezat sanatından faydalanarak anlatmak istediği düşünceleri alaycı bir dille anlatmıştır. Gazelin altıncı beytinde geçen: “Baklavanın yüzünü beyaz gösteren nişastadır.” cümlesi şairin kullandığı şaka yollu anlatıma örnek gösterilebilir. Nâbî, latifenin yanında eleştiri yapmaktan da geri durmaz. Ona göre acizlik içinde olan şanın ve büyüklüğün kıymeti yoktur:

Dîvane eyler âdemi zencîr-besteler
Dest-i usûl pâ-yı hevâ-yı gidesteler

Göstermesin o kaht-ı suhan meclisin Hudâ
K’alûde –i tenahnüh ola lafz-ı netseler

Merhem gibi yapışmağa mahtâcdur kerem
Olmaz dürüst vâ’de ile dil-şikesteler

Zımnında olmasa eğer ümmîd-i ‘âfiyet
Hazm eylemezdi vaz’-ı etibbâ-i hasteler

Der-mândesüz ne lezzeti var şân ü şevketün
Rûyını baklavanun ağardur nişesteler

Kande sifâl-i meykede vü kande câm-ı şeh
Var bâdelerde de nice bahtı-hucesteler

Nâbî kerîmün anlar ise lutfını ‘usât
‘Arza cerîde-i güneşin kendi desteler (G. 83/1-7)

1.1.14. Lûgaz

Lûgaz, sözlüklerde “*meyletmek*”, “*eğri, çapraşık yol*” gibi anlamlara gelir.⁶⁸Nâbî Divanı’nda lûgazlar bölümünde 30 adet lûgaz bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; “katâyif, gülnâr, mir’ât, Zeyd ü ‘Amr, şeb-bû, Edhem, lafz-ı kün, terâzû, ihlâs-ı şerîf, pervîn, hâtem, tesbih, efyûn, hokka-i efyûn, lugaz-ı şın, yeni, remz-i garib” başlıklarından oluşur. Lûgazlar arasında bir de Nâbî’nin

⁶⁸Canım, Divan Edebiyatında Türler, 120.

oğlu için yazdığı “*Berây-ı Ebu'l Hayr Ber-Tarîk-i Lugaz Berây-ı Teşhîz-i Zîhn*” başlığını taşıyan bir lûgaz bulunmaktadır.

Ey ebu'l-hayr ola çeşm ü dehenün
Nâ'il-i lutf u 'atâlâ-yı 'amîm

Kelimât içre hazer kıl zinhâr
Kasem olursa da nîm ola kelîm

Çâr mezhebde olur kezzâbun
Sûret-i 'âkibetü'l-hâli vahîm (L.4/1-3)

1.1.15. Mahlâs-nâme

“Kelime anlamı olarak ‘kurtulacak yer, nâm, lakap’tır. Eski Türk Edebiyatı terimi olarak şairlerin eserlerinde (şiirlerinde) kullandıkları ada denir. Şairliğe yeni başlayan bir şaire usta bir şair tarafından yazılan manzume de bu adla anılır.”⁶⁹ Nâbî Divanı’nda Mu’ammeyât bölümünde bulunan “Be-İsm-i Nâbî” başlığını taşıyan 186. muamma, mahlas-nâme örneğidir. Bunun yanında aynı bölümde bulunan M. 32; M. 33; M. 77; M. 156 numaralı mu’ammâlar “**Be-İsm-i Nâbî**” başlığını taşımaktadır.

Bende yok sabr u sükûn sende yok vefâdan zerre

İki yoktan ne çıkar fîkr idelüm bir kere (m. 186)

1.1.16. Mi'râciyye/ Mi'râc-nâme

Mirac, yukarıya çıkma anlamındaki uruc kelimesinden türetilmiş olup *çıkacak yer, merdiven; göğe çıkma* anlamlarına gelmektedir.⁷⁰ Nâbî’nin eseri “*Mi'râciyye-i Hazret-i Sahib-i Tâc-ı Levlâk ve mâ-Sadak-ı Mantûk-ı Mâ-Halakati'l-Eflâk*” başlığını taşımaktadır. Mesnevî nazım şekli ve aruz vezninin “Mef’ûlü Mefâ’ilün Fe’ûlün” kalıbıyla yazılan eser toplam 525 beyittir.⁷¹ Emrah Gülüm’ün *Türk Edebiyatında Mi'râcnâmeler Üzerine Hazırlanan Çalışmalar*

⁶⁹ Neslihan Koç Keskin ve Ahmet Mermer, Mahlasnâme, Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 64.

⁷⁰ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 159

⁷¹ Ali Fuat Bilkan, “Nâbî’nin Mi'râc-nâme’si”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1, Yıl: Güz (2008), 3.

*Hakkında Bibliyografya Denemesi*⁷² isimli makalesi bu alanda yapılmış çalışmalar hakkında fikir vericidir. Nâbî Divanı'nda mi'râciyye türüne doğrudan örnek bulunmamaktadır. Divanda yer alaa 2. ve 29. kasidelerde mirâc hadisesini çağrıştıracak beyitlere yer verilmiştir.

Sendedür mecma'-ı **kavseyn**-i vücûb u imkân
Sensin ey nûr-ı ezel vâsita-i Rbb u 'ibâd (K. 2/93)

Şâh- **Levlâk** gibi hısn-ı haşînüm var iken
Ne bu sûziş bu güdâziş ne bu âh u feryâd (K. 2/141)

Virdi ey rûh-ı ezel Hakk sana bir mertebe kim
Gayri mümkün değül ol rütbeye itmek teşrîk (K. 29/2)

1.1.17. Mu'ammâ

Mânâsı gizli, güç anlaşılır söz, bilmece, edebiyatta bir ad sorulacak şekilde düzenlenmiş manzum bilmece demektir.⁷³ Nâbî Divanı'nda 186 adet muammâ bulunmaktadır. Bunlarda sonuncusu aynı zamanda mahlas-nâme örneğidir.

Be-ism-i Hurrem

Harâbe-i dili ta'mîre itme sarf-ı Güher
Gönül harâb 'imâretdür anı dirsens eger (m. 13/1)

Be-ism-i Turunc

Cânib-i nâza şitâbân olsa yâr-ı bî-vefâ
Ey dil-i şûride kalmaz vech-i tedbîr ü nidâ(m. 14/1)

1.1.18. Na't

Lugatte "bir şeyi medhederek, överek anlatma, vasıflandırma, vasıf, medh ve senâ ile birlikte tarif ve tavsif" şeklinde mânalandırılanna't kelimesi Arapça kökenli olup çoğulu nu'tuttur. Na't, vasfolunan bir şeyden, kötü tarafları söylemeyip sadece iyi ve güzel olanı dile getirmektir. (...) Edebiyatta Hz.

⁷² Gülüm, Emrah, "Türk Edebiyatında Mi'râcnâmeler Üzerine Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bibliyografya Denemesi", 7/35 (2019).

⁷³ Canım, Divan Edebiyatında Türler, 161.

Peygamber (s.a.s)'i övmek amacıyla yazılan ve *na't-ı şerif* şekliyle de kullanılan bu manzumeler genellikle kaside nazım şekliyle yazılmışlardır.⁷⁴ Nâbî Divanı'nda "*Mâliden-i Çeşm-i Siyeh-sirişk-i Kalem Be-Âstâne-i Na't-ı Şerif-i Seyyid-i Âlem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem*", "*Feryâd-ı Andelib-i Hâme-i Rengin Nagam Der-Gülşenistân-ı Senâ-yı Habib-ı Ekrem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem*", "*Kaside-beçe Ender Na't-ı Seyyid-i Kâ'inât Aleyhi Efdalu's-Salavât*" başlığını taşıyan ikinci, üçüncü ve yirmi dokuzuncu kasideler na't olarak kaleme alınmıştır. Nâbî Divanı'nda bulunan K.2/30-32; K. 3/1-3; K. 29/5-7; M. 1/1-98 bölümler bu türe örnektir.

Divan'da gazeller arasında bulunan 537 ve 659 numaralı gazeller ve rubaîler arasında bulunan 156. rubaî, kıt'alar arasında bulunan 13. kıt'a na't örneğidir. Nâbî'nin gazelleri arasında bulunan 659. gazel şairin hac ziyareti sırasında içinde bulunduğu ruh halini ifade eder. Şair Hz. Peygamberin (s.a.v) dergâhını ziyaret edebildiği için Allah'a hamd eder. Gazelin üçüncü beyitinde ise kıyamet gününde Peygamberimiz (s.a.v)den yardım ister.

Hazret-i Ahemed ü Mahmud u Muhammed hâmid
Mazhar-ı nûr-ı cemâl âyine-i hubb ü bidâd

Münderic nüsha-ı gâtındakemâlât-ı vucûd
Mündemic tıynet-ı pâkindehavass-ı icâd

Busegâh-ı kademi küngüre-i arş-ı azîm
Rize-har-ı nı'amidâ'ire-i seb-i şidâd (K. 2/30-32)

Eyâhabîb-i Hudâyâ Muhammed-i Arabi
Şefi-i ruz-i cezâyâ Muhammed-i Arabi

Hevâ-yıgerdiş-i mihrinle çehre girmişdür
Sürâdikât-ı semâyâ Muhammed-i Arabi

⁷⁴ Canım, Divan Edebiyatında Türler, 173.

O şeh-süvâr-i hünersin ki cilve-gâhhündür
Fezâ-yınûr u zîyâyâ Muhammed-i Arabî (K. 3/1-3)

Yâd-ı nâmunlan`ola kefe-i cürm olsa sevâb
Feyz-i na`tunla girer vezne ibârât-ı rekik

Nâmuni yâd idene hisse-i cennetdenider
Cüd-ı Hak nâmunituğrâ-yıberât-ı temlik

Şevk-i na`tunlaiderhâtır-ı Nâbîevürûd
Bu ma`anî-i rakik u bu hayâl-i bârîk (K. 29/5-7)

Emine Yeniterzi'nin *Divan Şiirinde Na't*⁷⁵ (Antoloji) isimli bir kitabı ve Mustafa Güneş'in *Klasik Türk Edebiyatında Hz. Peygamber Konulu Türler ve Su Kasidesi Şerhi*⁷⁶ isimli bir kitabı bulunmaktadır. Üç bölümden oluşan kitabın ikinci bölümünde Hz. Peygamber'i anlatan türlere yer verilmiştir.

Bi-hamdillâh nasîb oldu sa'âdet **yâ Resûla'llâh**
Ki itdüm hâk-i dergâhuñ ziyâret **yâ Resûla'llâh**

Zihî hüsrân güher-pâş olmadan bu hâke itseydüm
Gözüm gencine-i hâb-ı ferâgat **yâ Resûla'llâh**

Günehkârum sefehkârum siyehkârum tebehkârum
Beni redd itme ferdâ-yı kıyâmet **yâ Resûla'llâh**

Halâsa dest-bürd-i kâr-fermâyân-ı düzahdan
Nigâh-ı kemterûñ eyler kifâyet **yâ Resûla'llâh**

⁷⁵Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't* (Antoloji) (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993).

⁷⁶Mustafa Güneş, *Klasik Türk Edebiyatında Hz. Peygamber Konulu Türler ve Su Kasidesi Şerhi*(Kütahya: Hışgörû Yayınları, 2014).

Firîb-i sâki-i peymâne-gerdân-ı delâletden
Dem-i âhirde îmânum emîn it **yâ Resûla'llâh**

Kemînen Yûsuf-ı Nâbî'yi ahbâb ü ekâribile
Şefâ'at yâ **Habîba'llâh** şefâ'at **yâ Resûla'llâh** (G. 659/1-6)

“Ya resûlullah, senin dergâhını ziyaret ettiğim için Allah'a hamd olsun bana mutluluk nasip oldu.” (G.659/1) Nâbî, Hz. Peygamber (s.a.s)'e: “Yarın kıyamette bizi de reddeyleme, bize şefa'at et” şeklinde istekte bulunur.”

Ey fezâ-yı gülistân-ı 'Adn ile razvan müşâ'
Kopdi lafz-ı âsitânundan me'al irtifâ'

Ma'nî-i imkân mu'ayyen rütbenün mâ-dûnına
Meslegün hakkındadır mevzû'-ı harf-ı imtina

Kâse-i deryûze şeklin gösterür mihr-i Münir
Âftâb-ı 'izz ü şânun eylese bast-ı şu'â'

İstılâh-ı kudsiyân-ı kurbda dergâhının
Nâmı sultânü'l-emâkin şöhreti hayrû'l-bikâ'

Hayme-i ikbâli darb it lâ-mekân sahrasına
Bir tınâba sâha-i imkânda yokdur ittisa'

Zulmet-i âsâm olur ruhsâre- pîrây-ı 'âdem
Eylese dūşîze-i 'afvün eger keşf-i kına

Nakş-ı tamgâ-yı nübüvvet anda eyledi zuhûr
Olsa genc-i hakda zâtundan mükerrerrem bir metâ

Sırrı mescûdî-i âdem n'olduğın ızhâr ider

Cebhe-i pâkündekinûr eyledükçe iltimâ'

Yâ Resûlallah kulun Nâbî garîk-i nâr olur

Ana keştîban-ı lutfun eylemezse medd-i bâ' (G. 370/1-9)

1.1.19. Otağnâme/Haymiyye

Arapçada *hayme* çadır anlamındadır. Otağ ise, padişahlara, vezirlere özel çadırlara verilen addır. Çadırların bu adı almasındaki sebep ise, od yani ateş yakılmasındandır. Bu otağlardan padişaha ait olanına "Otağ-ı Hümâyûn", sadrazaminkine "Otağ-ı Âsâfî" denilir. Otağlar sıradan çadırlardan farklı, son derece büyük, etekli ve süslü idi.⁷⁷Nâbî Divanı'nda mesneviler arasında bulunan "*Mesnevî Der-Vasf-ı Bârgâh-ı nev-duhte-i Hazreti Sultân Muhammed Hân*" başlığını taşıyan üçüncü mesnevi bu türe örnektir.

Hoşâ **bârgâh**-ı felek destgâh
Ki nusret ider sâyebânın penâh

Hoşâ **bârgâh**-ı hidîv-i cihân
Ki deh oldu onunla nüh âsmân

Hoşâ **bârgâh**-ı mu'allâ kıbâb
Ki her tûb-ı zerrîni bir âftâb

Zihî **bârgâh**-ı murassa'-sütûn
Sütûnı urur çehre dâğ-ı derûn

Hoşâ **bârgâh** Mesîhâ-nişîn
Görenler sanur târem-i çârümîn

Hoşâ **bârgâh**-ı sipihr-irtifâ'
İder tûbı hurşîdveş iltimâ'

⁷⁷ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri, 743.

Hoşâ **bârgâh**-ı birîşim-tınab

Ki her tınâbı 'adûya şihâb

Hoşâ **bârgâh**-ı sipihr-i berîn

Olur sâyesinde kederden emîn (M. 3/1-8)

“Bârgâh” kelimesinin anlamlarından biri de “sultan çadırı veya sarayı, divan” demektir. Nâbî, kırk iki beyitten oluşan bu kısa mesnevide ilk yirmi sekiz beyiti Sultan Muhammet Han’ın “nev-duhte-yeni dikilmiş” bargâhını tasvir etmek için yazmıştır. “Ne hoş, feleğin tezgâhında örülmüş bir çadır ki gölgesine sığınanlara yardım eder. Cihanın vezirinin çadırı ne hoştur, dokuz gök onun görünüşüyle (heybetiyle) on’a yükseldi. Çadırın yüksek kubbeleri ne hoş, (etrafa yayılan) altın gölgelerinin hepsi bir güneş(tir). O çadırın sütunları ne güzel, onun sütunları feleğin bağırını yaralar. Ne hoş, sanki içinde oturan Hz. İsa’dır, görenler onu dört kubbeli bir yapı sanır. Göğe yükselen çadır ne hoş, gölgesi güneş gibi parlar. O çadırın ibrişim iplikleri ne güzel, her bir ipliği düşman için kıvılcım(dır). En yüksek göğün çadırı ne hoş, onun gölgesinde kederden emin olunur (M. 3/1-8). Şair padişahın çadırını tasvir ederken “bârgâh” kelimesini dokuz kere kullanmıştır. Yine dize başlarında hoşâ (ne hoş), zihî (ne güzel) kelimeleri anlatımı güçlendiren kelimelerdir. Mesnevinin bütününe baktığımızda otağnâme türünün; tasvir, methiye ve duânâme bölümlerinden oluştuğunu görürüz. Şair padişahın çadırını anlattıktan sonra on üç beyitlik bir bölümde (M. 3/29-41) Sultan Muhammet Han’ı övmüş, mesnevinin son iki beyitinde ise ona duâ etmiştir.

NâbîDivanı’nda tarihler bölümünde “*Târih-i Berây-ı Bârgâh-ı Vezir-A’zamÇorlulu Ali Pâşâ*”, “*Târih-i Berây-ı Bârgâh-ıSadır-ı A’zam-ı Sâbık Teberdâr Muhammed Pâşâ*”, “*Târih-i Berây-ı Otâk-ı Şehriyârî*” başlıklarını taşıyan tarihler (T. 15/1; T. 92/5; T. 121/2,5,16) bu türe örnektir.

Çıkup bir gün kuruldukta didi târihini Nâbî

Hümâyûn **bârgâh**-ı dâver-i devrân mübârek bâd (T. 15/1)

Ey hoşâ**bârg**eh-i bi-bedel ü bi-hemtâ
Ki gelen seyrine gülşenden eder istiğnâ

Habbezâ **hayme**-i nâdîde-i nev-dûhte kim
İdemez hüsnin ita.'bire vefâ hüsn-i edâ (T.92/1,5)

Bu **bârg**eh-i meymenet-endûza sezâdır
Hûrân- bihişt itse temâşâsna râğbet

Bu **bârg**eh nev degül açmış per ü bâlin
Tâvîs-i münakkaş beden-i Gülşen-i cennet

Her kim ki gelür seyrine dir dide-i beden
Hem **haymesi** hem sâhibi Allâh'aemânet (T.121/2,5,16, s. 323)

1.1.20. Ramazâniyye/Ramazânnâme

Kameri 9. ay olan Ramazan ayı, edebi metinlere konu olmuş özel aylardandır. İslam kültüründe; *oruç ve oruçla ilgili, iftar, sahur, teravîh* gibi uygulamalar, Kadir gecesi gibi kutsal bir gecenin bu ay içinde olması vb. farklı özellikler nedeniyle ramazan şairlerinin muhayyilelerini zorlamış ve bir edebi tür olarak ramazaniye veya ramazannâmeler oluşmuştur.⁷⁸ Nâbî Divanı'nda tarihler bölümünde "*Târih-i Musanna*" başlığını taşıyan dördlük bu türe örnektir. Yine rubaîler arasında bulunan 151. rubaî bu türe örnektir.

Ma'nâ-yı teveccüh çıkar iflasumuza
Gelsun**ramazân** da hâne tolsun dimeden

Olsun **ramazânun**uzmübârekdimenün
Yok farkı sene mübârek olsun dimeden (T. 78/1-2)

⁷⁸ Canım, Divan Edebiyatında Türler, 212.

Çeşm ü lebi âyetle pür-envâr idelüm
Tefsîr ile kalbi genc-i esrâr idelüm
Bâz itmeyelüm hadisten gayre dehen
Hurmâ-yı Medîne ile **iftâr idelüm** (R. 151)

1.1.21. Sulhiyye-Sulh-nâme

Sulhiye kelimesi sözlükte “Harpten barışıklığa geçilmesi münasebetiyle yazılan şiirler hakkında kullanılan bit tabirdir”⁷⁹ Nâbî Divanı’nda “*Kaside-i Sulhiyye Ender Sitâyîş-i Sadr-ı A’zam Amuca-Zâde Hüseyin Pâşâ Rahmetu’llâhi ‘Aleyh*” başlığını taşıyan 121 beyitlik bir kaside bulunmaktadır. Şair kasideye “li’llâhi’l-hamd” ifadesi ile başlar. Sulhun gelmesini baharın gelmesine benzetir. Kasidenin girişini oluşturan 46 beyitlik bu bölüm tahkiye tarzı ile kaleme alınmıştır. Şairin, Sadrazam Amucazade Hüseyin Paşa’yı övdüğü 47-115 beyitleri arasındaki bölüm kasidenin ikinci bölümüdür. Yaklaşık yetmiş beyitten oluşan bu bölüm methiye örneğidir. Kaside altı beyitten oluşan (K. 13/116-121). dua bölümü ile bitirilir. Ayrıca Nâbî Divanı’nda gazeller arasında “sulh” redifli (G. 42/1-6) altı beyitten oluşan bir gazel bulunmaktadır.

Li’llâhi’l-hamd olup ma’reke-i ceng tamâm
Buldu ‘alem yeniden **sulh** u salâh-ı nizâm

Nâ-gehân eyledi dûşize-i hoş çihre-i **sulh**
Mâ-verâ-yı harem-i gaybdan ızhâr-ı hırâm

Mestî-i **ceng tamâm oldı** yiter ehl-i neşât
Ser-penâhın virüp alsun yirine cân-ı müdâm (K.13/1,10,20)

Aşağıdaki metinde geçen: “ceng, fitne, gavgâ” kelimeleri sulhîyye türü ile alakalı olarak kullanılan kelimelerdir.

Bestedür dil gâh handân gâh ceng ü gâh **sulh**

⁷⁹ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 3: 263.

Böyledür ahvâl-i devrân gâh ceng ü gâh **sulh**

Dehr bâzı gâh-ı nerd ü sufre-i satrancdur
Gâh cünbân geh ten-âsân gâh ceng ü gâh **sulh**

Şâhid-i sun'un temâşasında her leyl ü nehâr
Dîdede ahvâl-i müşgân gâh ceng ü gâh **sulh**

Fitneye bûd u ne-bûd-ı lokma bâ'isdür k'ider
Bir dehende saff-ı dendân gâh ceng ü gâh **sulh**

Bahşde gavga-güzâr ü terkde râhat güzîn
Zeyd ü 'Amr-ı nahv-hânân gâh ceng ü gâh **sulh**

Halk Nâbî gizlik-i hâme gibi geh haşm olur
Gâh hem-hâb kalemdân gâh ceng ü gâh **sulh** (G. 42/1-6)

1.1.22. Sûr-nâme-Sûriyye

Sûr-nâme: “düğün (*velime*), sünnet törenleri (*sûr-ı hitân, sûr-ı hümayun*), doğum, şenlik ve ziyafetlerini anlatan eserlere verilen addır.”⁸⁰ Nâbî Divanı'nda T. 24/1-8 beyitleri bu türe örnektir. Metin “*Târîh Berây-ı Hitân Şeh-zâdegân-ı Sultân Muhammed Hân*” başlığını taşımaktadır. Şair bu bölümde Sultan Ahmet ve Sultan Mustafa'nın sünnet düğünlerini anlatır. Metinde sünnet (2) ve sûr kelimeleri bu türle doğrudan alakalı olarak kullanılan kelimelerdir. Şair şehzadeler için “saltanat bahçesinin en yüce fidanları, güzel ve değerli meclisinin nur-saçan iki mumu” tabirini kullanır.

Hazret-i Sultân Muhammed Hân vâlâ-menzilet
Pâdişâh 'ilm-perver dâver-i fazl âşinâ

Ol şehinşâh kerem-güster ki devr-i adlidür

⁸⁰ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 228.

Mevsim-i 'ıyş ü zamân-ı şevk u eyyâm-ı safâ

Ol hidiv-i 'âlem-ârâ kim şî'âr-ı tab'ıdur

İttibâ'-ı peygam-ber-i farz-ı Hudâ

Eyleyüp **sünnet** iki şeh-zâde-i âzâdesin

Birisi Sultân Ahmed biri Sultân Mustafa

İki nahl-ı ser-firâz-ı bâgzâr-ı saltanat

İki şem'-i nûr-bahş-ı meclis-i hüsn ü bahâ

İki ra'nâ gonca-i sîr-âb-ı gülzâr-ı edeb

İki nûr-ı dîde-i şâhenshah-i 'âlem-güşâ

Pâdişâhun sâye-i ikbâl-i câhında müdâm

İkisin dahı mumu'ammer ide lütfiyle Hudâ

Bende Nâbî didi târihin bu **sûr**-ı dil-keşün

Sünnet-i Ahmedle oldu zeyn Sultân Mustafa (T. 24/1-8)

Sekiz beyitten oluşan bu metin incelendiğinde Sultan Muhammet için kısa bir övgünün ardından şehzadelerin sünneti, ardından da olsa duâ bölümünden oluştuğu görülmektedir.

1.1.23. Şükûfenâme

Şükûfe kelimesi *Kâmûs-i Türkî* de ⁸¹ çiçek, zehr kelimeleri ile tanımlanmaktadır. Şükûfenâme ise türler ve tarzlar ilgili yapılan tanımlamalardan yola çıkarak; "çiçeklerle ilgili bilgi veren, çiçeklerin özelliklerini anlatan tür" olarak adlandırılabilir. Nâbî Divanı'nda 14 beyitten oluşan 489. gazel (G. 489/1-14) bu türe örnektir. Bu alanda "*Şükûfe-nâmeler ve Şehr-emîni Câmiî Hatibi*

81 Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009) s. 783.

*Mehmed bin Ahmed El-Ubeydî'nin Tezkire-i Şükûfeciyanı Netâ'icül Ezhâr*⁸²

konulu bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Kim dirdi oldı hârdan âzürde pâ-yı gül
Dâl olmasa bu ma'nîye kadd-i dü-tâ-yı gül

'Akd-ı uhuvvet itdi nesîm-i bahâr ile
Âvârelikde nükheth-i pâ-der-hevâ-yı gül

Hep kendi perdesüzliginüñ muktezâsıdur
Sad çâk olursa cîb-i hezâr-âşnâ-yı gül

Sâpâş- hânlık eyledi 'ayyâr-ı 'andelîb
Meydânâ çıkdı kâsım-ı la'lin-kabâ-yı gül

Mihr-i münîr girmese mabeyne sulh için
Fasl olmaz idi şebnem ile mâ-cerâ-yı gül

Virmez hicâv ruhsat-ı feryâd herkese
Yohsa hemân hezâr mıdur mübtelâ-yı gül

Gül redifli bu gazelde şair; "hâr, nesîm, dâl, berg, şebnem, sürh, bülbül, 'andelîb, jâle, gülgeşte, nergis, piyâle" kelimelerini bu türle alakalı olarak kullanmıştır. Hemen hemen her beyitte gülle alakalı kelimelerin kullanılması metnin ait olduğu türü göstermesi açısından dikkate değerdir.

Rindi vü zühde meylinüñ âsârıdur k'olur
Geh şişe gâh gûşe-i destâr câ-yı gül

Bir katre girmemişdi şebângeh gelûsına

82 Zehra Fidan, "Şükûfe-nâmeler ve Şehr-emîni Câmîi Hatibi Mehmed bin Ahmed El-Ubeydî'nin Terkire-i Şükûfeciyanı Netâ'icül Ezhâr", (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015).

Hengâm-ı subh açıldı hele iştiâ-yı gül

Berg-i gül eyledi cereyân cûybârda
Seccâdesin bırakdı suya pârsa-yı gül

Dökdi sabâ piyâlesine nakd-i şebnemi
Kâse be-dest nergis olunca gedâ-yı gül

Gebrâne giydi bürnüs-i hâkisteri hezâr
Çekdi zebâna hırmen-i âteş-nümâ-yı gül

Bülbül görince dâîre-i surh-ı çerhi germ
Âvâze saldı nakş-ı nesîm-i sabâ-yı gül

Gülgeşte çık nesîm-i gül-i jâledârı gör
Cân-bahşter degül midür âb u hevâ-yı gül

Peyrevlük ile Sâbit Efendi'ye Nâbiyâ
K'olmuş sarîr-i hâmesi hâtır-güşâ-yı gül (G.489/1-14)

1.1.24. Tevhid

*"Tevhit, bir kılma, bir sayma birliğine inanma veya Allah'tan başka ilah yoktur.(Lâilâheillallâh) sözünü tekrar etme anlamlarına gelmektedir."*⁸³ Nâbî Divanı'nın birinci kasidesi tevhid türünde yazılmıştır. Gazeller arasında bulunan tevhid redifli 15 beyitten oluşan 48. gazel (G. 48/1-15). tevhid türünde yazılmıştır.

İdüp bi'tab' biribirine hem dost hem düşmen
Koparmış iktizâ-yı hikmet üzre arada gavgâ

Tehâlûf sûretâ mâni' degüldür vahdet-i asla
Olur bir şâhdan sur-u selîd ü hâr ü gül peydâ

⁸³ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 257.

Muhîtün vasfıdur ‘azb u ücâc-ı lezzet-i enhâr
Müsemmâ vâhid ammâ muhtelif evsâf ile esmâ (K. 1/32-34)

Sipîhr-i himmete devr-i kamerdür halka-i tevhîd
Riyâz-ı cennete havz-ı şekerdür halka-i **tevhîd**

Gelen mihmânın eyler sîr-çeşm-i ni‘met-i vahdet
Fenâ sahnında hân-ı mâ-hazardur halka-i **tevhîd**

Ten-i zerrîn ü sîm-i eşkden yapmış yed-i kudret
Miyân-ı şâhid-i feyze kemerdür halka-i **tevhîd**

N’ola mahfûz olursa âteş-i ‘âlemden eshâbı
Cihâd-ı ekber-i nefse siperdür halka-i **tevhîd**

Zemistân-ı riyâ vü zühd-i bârid def‘ine Nâbî
Tenûr-ı âteşin-i pür-şererdür halka-i **tevhîd** (G. 48/1-4.15)

Nâbî, beş beyitten oluşan bu gazelde “havz-ı şeker, devr-i kamer, hân-ı mâ-hazar, feyze kemer” tamlamalarını kullanmıştır.

Gerdân ise keşt-i dile na‘âre-i **ihlâs**
Olur bereket-yafte-i matmûre-i **ihlâs**

Şeb tâbe- seher çeşm-i hevâ- h âh-ı ümide
Nâ-beste gerek revzen-i maksûre-i **ihlâs**

Basdursa kîbâb-ı fekegi gerd-i harâbî
Pâkize kalur dâmen-i ma‘mûre-i **ihlâs**

Âzâde kalur züll-i varak-riz-i hazândan

Her şâhı ki zeyn eyleye bâgûre-i **ihlâs**

Nâ-mahrem-i kec-bînişe ma'hûd degüldür

Ruhsâre-nümâ olduğu mestûre-i **ihlâs**

Reh-yâb olamaz rif' atine zelzele Nâbî

Her kim ki anun virdi ola sûre-i **ihlâs** (G. 361/1-6)

1.1.25. Tebrik-nâme/Tehniye

“Edebi bir terim olarak tebrik-nâme: akraba, dost, devlet büyükleri, dini şahsiyetler ve saygın kişilere doğum, sünnet, evlilik, terfî, dini törenler (bayram, hacdan dönüş, lihye) cûlûs, sıhhat bulma, zafer, küdüm (uzak bir yerden teşrif) yeni bir yapı inşa etme, satın alma, var olan bir yapının onarılması yeni vb. vesilelerle sunulan manzum veya mensur eserdir”⁸⁴Nâbî Divanı'nda T. 56/7; T. 62/3; T. 82/72; T. 108/6; T. 119/7; T.123/3.5; T. 124/4-5; T. 127/68-69; T. 137/6-7 numaralı beyitleri bu türe örnektir.

Ey vezir-i kâr-dânAllâhmübârek eyleye

Baht u tâlî'âsâmındamüdâm ola gulâm (T. 56/7)

Bu beşâretletolupgû-i felek ey Nâbî

İtdilerte~~tehniye~~sinresm-i du'â ile edâ

Diditârîhinierkângidüpestikbâle

Çıktı sadre yine sıdk ile Muhammed Pâşâ (T. 127/68-69)

Şair, Muhammet Paşa'nın yeniden sadrazam olması üzerine tebriknâme yazmıştır. Nâbî'nin tebriknâmelerinin bir özelliği de birkaç beyitle de olsa tebrik ettiği kişiye dua etmesidir.

İde ahkâm-ı umûrında muvaffak Bârî

⁸⁴ İbrahim Halil Tuğluk, “Divan Şiiri'nde Manzum Tebrik-nâmeler”. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (2010), 40-48.

İde dil-hâhı kadar hüccet-i kadrin imzâ

Nâbî bî-gâye du'â ile didi târîhin

Halebî Vahdî Efendi'ye kıla sa'd Hudâ (T. 119/6-7)

Tevfîz idince pâdişeh-i ma'delet-penâh

Bir fâzıl-ı yegâneye sadr-ı sa'âdeti

Târih geldi tarz-ı cedîd üzre Nâbiyâ

Allâh **mükerrem eyleye** yevm-i 'adâleti (T. 124/4-5)

Nizâm-ı nâsa tab'ında teveccüh öyle râsih kim

Terâzû-yı tesâvîde tutar a'lâ vü ednâyı

Leb-i âmin ile Nâbî didi târîh-i teşrifin

Kebirî-zâde'ye yârâb **mübârek eyle** Şehbâ'yı (T. 137/6-7)

1.1.26. Tuğrâ-nâme/Tuğrâiyye

Tuğra kelimesi sözlükte: “Türk padişahların imza yerine kullandıkları özel şekilli işaret”⁸⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Klasik Türk edebiyatında *tuğraiyye* daha çok kasidelerin teşbip bölümlerinde işlenen bir türün adıdır. Redifin muhteva yönünden şiire katkısı düşünüldüğünde “nişan” ya da “tuğra” redifiyle yazılan kasideler de bu adla anılmalıdır.⁸⁶Nâbî Divanı'nda “*Tavsîf-i Tuğrâ-yı Garrâ-yı 'Abdi Pâşâ Vâlî-i Halebü'ş Şehbâ*” ve “*Medh-i Tuğrâ-yı Hakânî Bâ-Sitâyiş-i Vezîr Zi-Şân Ca'fer Pâşâ Muhafız-ı Halebü'ş Şehbâ*” başlıklarını taşıyan iki “tuğrâiyye” bulunmaktadır. 18. kasidenin ilk on beş beyiti (K. 18/1-15) Cafer Paşa'nın tuğrasının övgüsüne ayrılmıştır. On yedi beyitten oluşan 19. Kasidenin ilk dokuz

⁸⁵ Hüseyin Ağca, Tuğra, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Sadık Tural, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006), C. VI.

⁸⁶ Ahmet Topal, “Klasik Türk Şiirinde tuğra ve Bir Edebi Türk Olarak Tuğraiyye”, Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter (2009),1011.

beyiti (K. 19/1-9) Halep Valisi Abdî Paşa'nın tuğrasının tasvirine ayrılmıştır. Şair bu kısa kasideyi tasvir ve methiye bölümlerinden sonra dua ile bitirir.

Şairin divanında tarihler bölümünde “*Medh-i Mühr-i Vezâret ve Târîh-i Sadâret Kalaylı Ahmed Pâşâ*” başlığını taşıyan 72 beyitlik manzume türler açısından tam bir bütünlük göstermez. Şairin diğer tarihlerine göre hacimli olan bu şiirde tuğra kelimesi iki beyitte geçmektedir. Kaside; methiye, tehniyye, duâ bölümlerinden oluşmaktadır.

Nâm-ı şâahenşehe ta'ziöinden

Olmagın levha-nüvîs-i **tuğrâ**

Çekdi bir hüs-ü letâfet üzre

Ki temâşası virür çeşme cilâ

Çekmedi kimse dahı 'âlemde

Böyle **tuğrâ**-yı hümayûn simâ (K. 19/11-13)

Habbezâ sûret-i **tuğrâ**-yı hümayûn simâ

Tarz-ı garrâ-yı eser-i Ca'fer Pâşâ (K. 18/1)

Görinür kasr-ı şehân gibi leb-i deryâda

Mevc-i satr-ı berât üzre binâ-yı **tuğrâ**

Nesh u tâlikde yektâ idiler Şeyh ü 'Îmâd

Oldı **tuğrâ**da siyüm anlarda Ca'fer Pâşâ (K. 18/14-15)

Kimi dir ki beyza-i zerdür

Mansıb-ı şâma çekdiler **tuğrâ**

Nâmıdur nâm-ı pâdişâhiyle

Hem-nişîn rakîne-i **tuğrâ** (T. 81/31-38)

1.1.27. Vefâyat-nâme

Vefâyet kelimesi sözlükte: “ünlü kimselerin ölüm tarihlerini gösteren biyografi eseri” olarak tanımlanır.⁸⁷ “Vefâyatlar ünlü kişilerin ölüm tarihlerini, bazen buna ilave olarak nasp, nakil ve azil tarihlerini kısa hâl tercümelerini vermektedir.”⁸⁸ Nâbî Divanı’nda bulunan T. 4/1-7; T. 6/8; T. 7/1; T. 17/2-3; T. 18/8; T. 35/1-2; T. 37/1-3; T. 40/1-2; T. 53/1-2; T. 58/1-3; T. 65/1-2; T. 83/3; T. 88/3; T. 136/3; KK.49 bölümler bu türe örnektir.

Anlayup gencine-i dehrün fenâsın ‘âkibet
Çekdi genc-i müste‘âr-ı dehr-i fâniden eli

Gitdirûhı‘âlem-i ‘ulvîyemânend-i du‘â
Jâleveş terk eyledi bu hânedân-ı esfeli (T. 17/2-3)

Bir kişinin ölümünden hareketle yazılan bu metinlerde: “dehr fenâ, ‘âkibet, terk, şehâdeti, ‘âlem-i ulvî, rihlet, cennet, rahmet, me’vâ-yı râhat” kelimelerinin kullanıldığını görüyoruz.

Her hâleti mutâbık-ı hâl-i Hüseyin idi
Nâbî görünce **kudret-i Hakla** bu hâleti

Menkûta-i hurûf ile târih idüp didi
Şehr-i muharrem oldu amân-ı **şehâdeti** (T. 4/6-7)

Olacak Mührdâr İsmâ‘îl ol tâze nihâl
İdicekdâr-ı fenâdan rihlet

Leb-i cennet didi Nâbî târih
Rûh-ı İsmâ‘îl’e ola rahmet (T. 53/1-2)

⁸⁷ Vefâyat-nâme, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006).

⁸⁸ İlhan Ayverdi, Vefâyatnâme, Misalli Büyük Türkçe Sözlük (İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi, 2005) , 3.

Seyyîd ‘Ali Efendi o müftî-i ‘asr kim
Zeyn itdi zâtı sadr-ı refî‘-i meşihthe

İtdükde ref‘-i ferş-i ikâmet bu ‘arsadan
Vardı cinânda mesned-i me‘vâ-yı râhata

Târîhini zebân-ı zamân didi Nâbiyâ
Seyyid ‘Ali Efendi revân oldu cennete (T. 37/1-3)

Nâbî, çevresinde bulunan devlet adamlarının (paşa, kethuda, müftü, mühürdar) ve Mevlevî tarikat büyüklerinin ölümlerine tarihler düşmüştür: Nâbî Divanı’nda tarihler bölümünde tespit ettiğimiz “El-Hâc Hüseyin Paşa, ‘Azîz Kalem Tırâşî, Kethudây-ı Hazîne-i Şehriyârî ‘Alî Ağâ, Burunsuz Mevlevî, Seyyid ‘Alî Efendi (2), Kethudây- Nâzım, Mühürdâr İsmâ‘il, Hemşîre-i Nâzım, Feyzullâh Efendi, Muhterem Efendi, Şeyh Şerîf Efendi” isimli kişiler şairin vefâyat-nâme yazdığı kişilere örnek oluşturur.

1.1.28. Vilâdet-nâme

Vilâdet kelimesi: “dünyaya gelme, doğma, doğuş” anlamına gelmektedir. Bir kişinin, doğumuyla alakalı kaleme alınan eserlere vilâdet-nâme denir. Nâbî Divanı’nda tarihler arasında bulunan Sultan Ahmed’in doğumu vesilesiyle yazılan “*Târîh-i Vilâdet –i Âfîât-ı Felek-Saltanât ve Gveher-i Pâkîze-i Ma‘den ‘Azamet Hazret-i Şeh-zâde Sultân Ahmed Hân İbni Sultân Muhammed Hân*” başlığını taşıyan yirmi birinci tarih (T. 21/1-2)bu türe örnektir.

Hazret-i sultân Muhammed Hân-ı ‘âli-menkabet
Saltanat-meydânının sâhip-kırân-ı emcedi

Hak ta‘âla ana bir şehzâde ihsân itdi kim
Vech-i pâkinde dirahşân âb u tab-ı erşedi

Tiynet-i pâkinde muzmer nevşe-i feyz-i şeref

Rûy-ı pür-nûrında lâmi' izz ü câh-ı sermedî

İtdi sultân Ahmed ile tesmiye tâ dehr

Ola bâkî ceddinün ism-i es'adı

Ola eyyâmı füzûn bahtı kavî 'ömri dırâz

Ola dergâhı-ı refî' -ikâ'inâtun maksadı

Hak ta'âla ol kadar 'ömrini efzûn ide kim

İki üç def'a tecâvüz eyleye hadd-i sadı

Nâbî-i dâ'î bu şevk ile didi târîhini

Kıldı leb-rîz-i safâ âfâfı nûr-ı Ahmedî (T. 21/1-7)

Hazret Sultan Muhammed Han, yüce bir hikâyesi olan, saltanat meydanının hayır sahibi kişisidir. Allahu Teâlâ ona bir şehzade nasip etti ki temiz yüzünde olgunluk ve güzellik parlar. Temiz yaratılışında şeref, sevinç, bolluk saklıdır. Nurdolu yüzünde büyüklük ve ölümsüzlüğün parıltıları bulunur. (...) Günleri çok, kaderi sağlam, ömrü uzun olsun. Varacağı yer kâinatın en yüce dergâhı olsun. Ömrü o kadar uzun olsun ki yüz yaşın üzerinde iki üç yaş geçmek için zorlanmasın. Nâbî duanın şevkiyle tarihini söyledi (T. 21/1-7).

Nâbî Divanı'nda bulunan T. 28/1-3; T. 76/2-3; T. 22/3-5; T. 23/2-4; T. 43/1-2; T. 57/1-3; T. 60/1-3; T. 73/1-3; T. 74/2-3; T. 75/1-3; T. 91/1-2; T. 93/1; T. 113/3-5; T. 116/11-13 bölümler bu türe örnektir.

Hazret-i sultân Muhammet Hân-ı 'âli-menkabet

Saltanat meydânının sâhib-i kırân emcedi

Hak ta'âla ana **bir şehzâde ihsân itdi** kim

Vech-i pâkinde dırâşan-ı âb-u tâb-ı erşedi (T. 21/1-2)

Cihândâr-ı mu'azzam hâzret-i sultân-i Ahmet kim

Felekler ârzû eyler derinde olmağa bende

Ana feyyâz-ı mutlâk itdi ihsân bir ciğer-gûşe
Ki nûr-i ‘ârızî hurşîd-i tâbâna ider hande (T. 76/2-3)

Hazret- i destûr-ı ‘âlî-şân-ı vâlâ-menzilet
Mahrem-i bezm-i bülend-i pâdişâh-ı rûy-ı hâk

Âsaf-ı sâni Musâhib Mustafa Pâşâ k’ider
Rûy-ı re’y-i rûşeni hurşîd-i çerhi şermnâk

Eyleyüp pişânî-i hâlinde feyz-i Hak zuhûr
Oldı bir nûrun vücûdiyle derûnı tâbnâk (T. 28/1-3)

1.1.29. Vücûd-nâme

“Kâinâtın var olma sebebini, yaratıcı kudretin kâinâtı yaratmadaki hikmetlerini, eşref-i mahlûkat olan insanın yaratılma sebebini, rûhî ve bedenî özelliklerini konu alan manzûm ve mensur eserleridir.”⁸⁹Nâbî Divanı’nda mesneviler arasında bulunan birinci mesnevinin ilk sekiz beyti (M. 7/1-8); rubâiler kısmında bulunan R. 32;R. 45;R. 55 numaralı rubâiler bu türe örnektir.

Der-beste iken hızâne-i ‘âlem-i nûr
Virdi kalem-i irâde destûr-ı zuhûr
‘Âlem pür olup cevâhir-i hikmetden
Oldu ni‘am ü şûkr ile dünyâ ma‘mûr (R. 32)

‘Âlem ki nümâyende-i nakş-ı güldür
Ma‘nası bilinmez lugaz-ı müşkildür
Her devrde bir hüsn-i diğér var ammâ
Devr-i gülî gör ki devr devr-i güldür. (R. 45)

⁸⁹ Mehemet Sait Çalka, Divan Şiirinde Rubâi (Ankara: Kriter Yayınevi, 2015). s. 252.

‘Âlem ki tamâm nüsha-i hikmetdür
Ma‘nisini fehm eyleyene cennetdür
Mahrûm-ı şuhûd olanların çeşminde
Zindân-ı belâ câh-ı gam u mihnetdür (R. 55)

1.2. Edebi Tarzlar

Bu bölümde Nâbî Divanı'nda tespit ettiğimiz tarzlara yer verilmiştir. Divandaki manzumeler incelenip aynı tarza ait olan metinler ilgili tarzın başlığı altında sıralanmıştır. Divandan alınan tarz örnekleri değerlendirilip dikkate değer özellikleri verilmeye çalışılmıştır.

1.2.1. Arz-ı Hâl/Hasb-i Hâl

Hasbihal, görüşüp dertleşme, halleşme; sohbet tarzında konuşma: söyleşi anlamlarına gelen bir tarz adıdır. *Hatırını sorma, ziyaretinde bulunma ve hasta ziyareti* anlamındaki ıyaded edebi metinlerde bu anlatım tarzına yakınlaşan anlatım tarzlarındandır.⁹⁰ Nâbî Divanı'nda “*Mesnevî El-Müsemmâ Be-Gülşen-i Devlet Bâ-İstılâhı Dîvân-ı Hümayûn*” başlığını taşıyan 8. mesnevinin 146-170. beyitleri (M. 8/146-170)sohbet/hasb-i hal tarzında kaleme alınmıştır. Bunun yanında K. 2/125-149; K. 152-160; K.7/103-109; K. 8/1-17; K. 12/1-62; K. 16/107-112; K. 22/19-22; KK. 5/1-8; G. 209/1-7; G. 498/1-6; G. 499/1-5; G. 450/1-5; G. 501/1-5; G. 502/1-7; G. 505/1-5; G. 507/1-5; G. 508/1-6; G. 533/1-6; G. 564/1-12; G. 582/1-5; G. 617/1-9; G. 719/1-7; G. 739/1-7; G. 835/1-5; G. 845/1-7; G. 877/1-7; G. 883/1-13 bölümleri bu tarza örnektir. Nâbî, arz-ı hâllerinde genellikle kavuşamadıklarından, ulaşamadıklarından bahseder. Metinlerin ortak yönü sevgiliden bahsettiği gazellerde çaresizlikler içinde olmasıdır. Şair bir zaman sonra bu çaresizliği kabullenir. Klasik şiirdeki sevgili portresi, şairin sevgili tasvirlerinde bu üslubu kullanmasına sebep olmuştur.

Kimdir ol kim mey-i mansıbla olup şîrîn-kâm
Ana hamyâze-i azl olmaya âhir encâm

Gerçi kim kişver-i virâne-i kalbümde benüm

⁹⁰ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 91.

Azl ü nasb eylemez icrâ-yı rûsüm-ı ahkâm

Lîk kem-fursatî-i bed-meniş ândan feryâd

Ki virür vazları serdi-i deydin peygâm

Li'llâhi'lhamd değüldür dil-i gam-mu'tâdum

Nasb ile kasr-ı safâ azl ile künc-i âlâm (K.12/1,23-25)

Medhe sarf eyledün bu denli edâ

İtmedün yine mehdin istîfâ

Vasf-ı zâtında 'aczü'n izhâr it

Ba'd ez-în '**arz-ı hâli** der-kâr it

Ey şehinşâh merhamet güster

V'ey cihân bân-ı ma'rifet perver

Bendenün '**arz-ı hâlini** gûş it

Nâleden 'andelîbi hâmûş it (M. 8/146-149)

“Ey şahların şahı, cihanı gözetin, bilgili insan merhamet göster. Bu kölenin arzı halini işit” inleyen bülbülü sustur. (M. 8/148-149). Burada şair kendini inleyen bir bülbüle benzetir. Feryadının dindirilmesini ister.

Dâmen-âlûde-i 'isyân o habîsü'n-nefsem

Ki hevâdan geçemem nârdan olsam da remâd

Reh-zene rast gelen reh-reve döndüm âhir

Eyledi nefis ü hevâ nakd-i hayâtum ber-bâd

Kimsenün medhali yok kendi sanî'amdandır

İtdüğüm cürm ü hatâ kendü elümden feryâd(K.2/128-130)

Allâh mu`ammer ide seni hem vezîrünü
Kim açdı rûy-ı cânuma bâb-ı `inâyeti

Ol himmet itmeyeydi bu pîr-i füsürde-dil
Kandan bulurdı tâze bu tâb u tarâveti

Sad şükr ölmeden irişüp hâk-i pâyuna
Ser-mâye-i hulûs ile itdüm ticâreti(K.16/107-109)

Bana iyilik kapılarını açtığın için Allah hem senin hem vezirinin ömrünü uzun etsin. O yardım etmeseydi bu yaşlı ve gönlü yorgun insan bu tazeliği kimden bulacaktı. Şair burada istediğine ulaşmıştır.

O lâlezâr-ı safâ-bahsını idüp tavsîf
Kulakdan itdi beni bî-karâr-ı Magnîsâ

İdüp letâfet-i takrîri hâtırum teşvîk
Derûnum olmag ile neş`edâr-ı Magnîsâ

Gelüp o feyz-i nefesten temevvüce yem-i şevk
Lisânım oldı medâyihi-nigâr-ı Magnîsâ(K.22/19-21)

Dili ne mâ`il-i zevk-i visâl idebildük
Ne kâ`il-i elem-i künc-i intizâr idebildük

Recâ-yı vasl ile ol şâha **‘arz-ı hâller** itdük
Ne bir mahalli didürdük ne der-kenâr idebildük

Bizi miyâne-i havf ü recâya atdı mahabbet
Ne sakladuk gam-ı aşkı ne âşikâr idebildük

Bir âfet ile ne ser-germ olup ne bûsesin alduk

Ne bir nihâl bitürdük ne mîvedâr idebildük

Gehî visâlin anup gâh bîm-i hicrini Nâbî

Ne yârdan geçebildük ne ihtiyâr idebildük(G. 450/1-5)

“Kavuşma ümidiyle ol şuha arz-ı hâller ettik, bize ne yerini söyledi ne de bir kenarda (sevgiliye yakın bir yerde) bulunabildik. (Sürekli sevgiliden uzağız).” (G. 450/2). “Bazen kavuşmayı andık, bazen ayrılığın korkusunu anlattık, ne yardan geçebildik ne de başka seçeneğimiz oldu.” Bir başka gazelde (G. 498/1) ise Nâbî; aşkın sırlarını anlatmaya kabil bir dili, sevgiliden şikâyet edecek bir canının olmadığını söyler. “Sırları söyleme sebebimiz güzellik istememizdendir, güzellik olmasa acaba halimiz nasıl olurdu?” (G. 50/5). “Yarı sarhoş görünsem de aklım tamamdır, zaman zaman gönül kırsam da verdiğim sözü tutarım” (G. 507/1) Nâbî; aşıkâne edâ ile yazdığı arz-ı hâllerinde sevgili karşısında durumundan söz eder. Şair, bu tarzda yazdığı gazellerde bir tekil şahıs ve birinci çoğul şahıs zamirlerini kullanmıştır.

1.2.2. Fahriyye

Arapçada fahr, *övünülecek şey; övülmeye layık kişi, böbürlenme, büyüklenme ve övünme* anlamındadır. Edebi anlatım olarak, *kendini öyme ve yüceltmeye dair şiir* demektir.⁹¹ Nâbî Divanı'nda “*Kaside-i Cûlûsiyye der-Medh-i Sultân Ahmed Bin Muhammed Hân Aleyhümü'r-rahmeti ve'r Rıdvân*” başlığını taşıyan sekizinci kasidenin (K. 8/7-16) beyitleri Nâbî'nin kendini övdüğü beyitlerdir. Bunun yanında Şairin divanında yer alan sebebi teliften önce söylenen,divan'ın vasıflarını anlatan rubâî (D.s. 450) fahriyye örneğidir

Elli yıldır ki müsellemin sana seccâde-i nazm

Şimdi sensin şu'arâ zümresine şeyh-i kebîr

O zamânlar sana teslim idi meydân-ı sühan

⁹¹ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 65.

Ki senunsözlerineNa'ili olmuşdı esîr

Mivesi az ise de lezzeti efzûnter olur

O dırahtun ki hıyâbân-ı sühanda ola pîr(K. 8/7-9)

Egerçi köhne metâ`uz revâcumuz yokdur

Revâca da o kadar ihtiyâcumuz yokdur

Misâl ki âb iderüz nîk ü belde âmîziş

Bu kârgehde mu`ayyen mizâcumuz yokdur

Tahammül eylemeden gayrı vaz`-ı nâdâna

Kitâb-ı fenn-i hırrede `ilâcumuz yokdur

O câh kim ola hem dûş-ı ihtimâl-i zevâl

Teveccüh itse bile ibtihâcumuz yokdur

Bizüm bu kasr-ı sebük-safk içinde ey Nâbî

Girân-sühanlar ile imtizâcumuz yokdur (G. 189/ 1-5 s. 602).

Nâbî Divanı`nda bulunan G. 97/1-7; G. 132/1-7; G. 189/1-5; G. 255/1-7; G. 263/1-7; G. 289/1-7; G. 291/1-8; G. 292/1-7; G. 535/1-6; G. 631/1-7 numaralı bölümler fahriye örneğidir.

`Arûs-ı kâmi niçün nâ-murâda virmezler

Müyesser olsa bile rû-güşâde virmezler

Ne denlü eyler isen `arz-hal-i sûz u güdâz

Nüvişte-i ezelinden ziyâde virmezler

Olurdu her kişi maktûm denlü hâhişger

Yazuk meta`-ı murâdı mezâda virmezler

İder harâb ya olmaz ma'ideye vâsıl
Bu bezm-i köhnede vezn üzre bâde virmezler

Egerçi sufre-i satrancdur bu kevn ü fesâd
Bakılsa müft sana bir piyâde virmezler

Felek senün tutalum girdi destüne fırsat
Heman bu denlü cihânı fesâda virmezler

Bu köhne matbâh-ı âlemde kimseye Nâbî
Nevâl-i ıyş dem-i istihâda virmezler (G. 209/1-7)

Eflâke çîn-fürûş-ı cebîndür hasîrümüz
Kârûn'a püşt-pâ urur ednâ fakîrümüz

Peyvend-i irtibâtumuza bakma hâk ile
Mihruz ki mâverâ-yı felefdür mesîrümüz

Mahbûs-ı dâmgâh-ı kafes bülbülüz k'olur
Murgân-ı kudsa mâye-i sûziş-i safîrümüz

Mis-tıynetân-ı nakşı zer-i hâlis eylerüz
Terkîb-i kîmyâ-yı safâdur hamîrümüz

Biz âb-ı pây der-gil-i şer-râh-ı mihnetüz
Hurşîd olur olursa bizüm dest-gîrümüz

Mahşûş-ı desti perveriş-i mîve-i kemâl
Mihir-i cihân-fürûz-ı hünerdür zamîrümüz

Biz gelmişüz hünerkede-i dehre Nâbîyâ

Âyinede görür gören ancak nazîrümüz (G. 255/1-7)

Nâbî'nin fahriye tarzındaki gazellerinde 1. tekil şahıs olan "ben" zamiri yerine "biz" zamirini tercih ettiği görülmektedir. Bu da şairin alçak gönüllüğüne işaret eder. Şairin fahriyelerinin diğer bir özelliği ise abartılı benzetmelere yer vermiş olmasıdır. (G. 289, 291-292)

Ol âfetün revîş-i nâzikânesin bilürüz
Cefâyâ niyet idince bahânesin bilürüz

Gören hep anda görür fenn-i hikmetü'l-`aynı
Sevâd-ı dîdesinün dersihânesin bilürüz

Tenezzül eylemezüz çârsûy-ı afvâha
Meta`-ı ma` rifetün kârhânesin bilürüz

Tayanmaz eylese de şîr mâh-î mehdin
Sipîhr zülf-i şeb-i târa şânesin bilürüz

Giriftedür gül-i ma`na vü şâh-ı elfâza
Kebûter-i kalemün dâm u dânesin bilürüz

İder menâzil-i eflâki nîm-hatvede tay
Kümeit-i bâşirenün tâziyânesin bilürüz

Egerçi fâ`izi akmazsa da tamlar Nâbî
Devâtdur kalemüm mâlikânesin bilürüz (G. 263/1-7)

Bu gazeller aynı zamanda hâkîmane gazel özelliği gösterir. Onun şiirinde hikmetle iç içe övünmeyi görmek mümkündür. Kendini bir buğday adetsine benzettiği şiirinde: sinesi çâk olmayan, gönlü yaralı olmayanın ambarlarına giremeyeceğinden bahseder (G. 798/7). "Yoktur" redifli bir başka gazelinde ise

Nâbî; kimseden bir şey beklmediğini, revaca ihtiyacının olmadığını söyler. Kolay anlaşılır bir mizaca sahip olmadığını, şiirinde girân (ağır) sözlere yer olmadığını belirtir (G. 189/1-5).

Zîr ü bâlâdan alur feyzi dil-i rûşenümüz
Zûr ile âbdan âteş çıkarur revganumuz

Çengelîstân-ı kuyûdı nice tercih idelüm
Bâz iken 'âlem-i ıtlâka bizüm revzenümüz

Âfitâbuz bize hükm eyleyemez naks u ziyâd
Kâbil-i nakş degül mâh gibi hırmenümüz

Saymaz âhenger-i bâzâr-ı hüner cevherdâr
Çıkmasa âbdan âteş saçarak âhengümüz

'Akd-i sulh itmişüz ol mertebe eyyâm ile kim
Bâgumuzda bitemez tîg be-kef sûsenümüz

Biz o germ-âbe-i ma'mûre-i ahlâkuz kim
Haymeye râyiha-i 'üd virür gülhanumuz

Nâbîyâ çâk-ı giribânı görüp bâlâda
Şükr ider rû be- nişîb olduğına dâmenümüz (G.289/1-7)

Biz ki kânûn-ı hakikat nagmesin gûş itmişüz
Katre-i nâçîz iken derya kadar cûş itmişüz

Olduk evvel câmdan sermâye-fersâ-yı şu'ûr
Ey tenük-dil biz anun deryâların nûş itmişüz

Sende kalmış dil-şikenlik şermi kalmışsa eger

Yohsa biz ey seng-dil çokdan ferâmûş etmişüz

Satma çok da nâz ile böyle peyâm-ı tâzeyi

Senden evvel biz anı pîrâye-i gûş itmişüz

Ol meyân kim hasreti endîşeyi bârîk ider

Hülyâ bezminde bî-minnet der-âgûş itmişüz

Gülşen-i tab'un kemîne bergini ızhâr ile

Sad-hezârân bülbül-i gûyâyı hâmuş itmişüz

Nâbiyâ bigâne-i nâ-fehm bulmaz dest-res

Çeşme-i ma'nâyı elfâz ile has-pûş itmişüz (G. 292/1-7)

“Biz hakikat kanunun nağmesini işitmişiz. Aciz bir damla iken denizler kadar coşmuşuz. Önce bilinç sermayesini kadehlerden döktük. Ey yufka yürekli kişi biz onun (bilincin) denizlerini içmişiz. Gönül kırmanın kıvılcımı kalmışsa sende kalmıştır. Ey gönlü taşlaşmış kişi, biz gönül kırmayı çoktan unuttuk. Bildiklerini yeni haberdar diye nazlı nazlı söyleme. Onu, biz, senden evvel kulağımıza küpe etmişiz. O meydanda hasret düşüncesinin şimşeği çakar. Biz hayal meclisinde hiçbir zahmet çekmeden onu kuçaklamışız.”(G.292/1-5) Şair, burada yeteneklerinden ve tecrübelerinden bahseder. Kendine ait üstün yönlerle vurgu yapar. Nâbî, bu fahriyesinde “ben” zamiri yerine “biz” zamirini kullanmıştır.

Mizâc-ı nergis-i bîmâr-ı yâri **bizbilürüz**

O haste-reng-i tûvânâ-şîkârı **biz bilürüz**

Turur mı almayıcak bûy-ı pâ-yı cânânı

Karârgah-ı dil-i bî-karârı **biz bilürüz**

Olur zebân ne kadar kütch olsa harfî dırâz

Makâl-i mertebe-i ıztırânı **bizbilürüz**

‘Azâb-ı nâra virür nakd-ı vaktini pîşîn

Esîr-i dagdaga-i i‘tibârı **bizbilürüz**

O âhuvâna nighler müşîr-i vahşetdür

Kemend-i vuslata çesbân şıkarı **bizbilürüz**

Yâ medh-i mâh-ruhândur ya zemm-i vaz’-ı rakîb

Ziyâd ola dinecek ber-güzârı **bizbilürüz**

Bizümle ey hîred âmâdesin vedâ’a yine

Hurûş-ı kâfide-i nev-bahârı **bizbilürüz**

Tebessüm’i ‘ameliye inanmazuz Nâbî

Sadâ-yı hande-i bî-ihtiyârı **bizbilürüz**(G. 291/1-8)

1.2.3. Hicviye

Arapça *hecâ*; bir kişiyi şiir veya nesir yoluyla yerme (hiciv) anlamındadır. Osmanlı Türkçesi’nde aynı anlamda Arapça bir isim olan hicv kullanılmıştır. Edebiyatta, biriyle, *şiir yoluyla alay etme*, *şiir yoluyla birini gülünç hale koyma*, *yerme* anlamındadır.⁹² Hikmet Feridun Güven’in *Klâsik Türk Şiirinde Hiciv*⁹³ isimli bir doktora çalışması bulunmaktadır. Nâbî Divanı’nda bulunan K.7/15-22; K. 1/79-84; T. 77/1-6; G. 111/1-9; G.141/1-7; G. 148/1-9; G. 158/1-5; G. 159/1-10; G. 167/1-11; G. 171/1-5; G. 192/1-6; G. 196/1-5; G. 206/1-10; G. 222/1-7; G. 266/1-7; G. 318/1-7; G. 344/1-5; G.345/1-9; G. 346/1-11; G. 382/1-9; G. 351/1-6; G. 353/1-5; G. 359/1-5; G. 367/1-20; G. 368/1-5; G. 385/1-5; G. 389/1-8; G.397/1-7; G. 480/1-5; G. 525/1-7; G. 378/1-8; G. 560/1-8; G. 616/1-5; G. 598/1-7; G. 820/1-9; G. 821/1-8; R. 131 bölümler bu tarza örnektir.

⁹²Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 103.

⁹³Güven, Hikmet Feridun. “Klâsik Türk Şiirinde Hiciv” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1997).

Nâbî, hicivyelerinde genellikle bozulan insanı ve toplumu eleştirir. Şair kendi döneminin insan tipini; vurdumduymaz, karakersiz, menfaatçi olarak tanımlar, Bunun yanında kişilere hak ettiği değeri vermeyenlerden yakındır. Ona göre dönemin insan tipi menfaatinin peşinde koşan insan tipidir. “Yeryüzü ve gökyüzü hikmetin sırları ile ile dopdoludur. Lakin onu keşfetmeğe, hakikati görmeye göz yoktur,” Nâbî’nin eleştirilerinden şiir yazarlarda nasibini alır: “Ey şiir meydanında garip sözler satanlar, şiir kitapları kelimelerle yüklü sözlükler değildir.” hitabıyla şiire bir misyon yükler. Nâbî, “sanur” redifli gazelinde sevgiliyi de eleştirir: “Sevgili âşıklara eğri bakışları güzel bir bakış sanır, o ay parçası kendi ağlayıp, inlemelerini benzersiz sanır.” (G. 192/1-2) Burada şair her şeyin görüldüğü gibi olmadığını vurgular. “Zamanın insanları birlik davası gütse de inanma onların söyledikleri ancak bir abartıdır.” (G. 196/5) Nâbî, hicivlerinin ortak yönü menfaatçi ve vasıflarını kaybetmiş insan tipidir. Bu tiplerin çokluğu toplumsal bozulmayı da beraberinde getirir. Bu bakımdan şairin eleştirisi kişilere olduğu kadar topluma da yöneltilmiş bir eleştiridir.

Bu denlü ni‘met-i bî-imtinânun kadrini bilmez
‘Aceb küfrân-ı nâ-şükrândur ekser merdüm-i dünyâ

Bu denlü ni‘met-i ma‘lûme vü mechûleden sonra
İder takdîrden bast-ı şikâyet itmez istihyâ

Bu nâm u bu nemek hakkın frâmûş eyleyen câhil
Ne sûretle olur ümmîdvâr-ı ni‘met-i ferdâ (K. 1/79-81)

İntisâb itmeğe her gün biri âmade iken
Şimdi her şeb biri itmekdefirâikdâm

Bir dahihâneneazm eylemez andan açılır
İktizâ eyler ise birisini istihmâm

İnfisâl itmeğe âmade gürûh-ı etbâ

İtk sevdâsına dil-beste cevârî vü gulâm (K. 12/47-49)

İtdiler 'arşageh-i bagy u ta'addîde hurûc

Aldılar mâl-i zira'atgeri dâmen dâmen

Çok fesâd eylediler kişver-i islâm içre

İtmedi anlarun itdüğini dîne düşmen

Sâbit ü zâhid olunca eser-i bağy ü 'inâd

Zü'fekâr-ı dü-zebâna kalem-i mu'cize fen (T. 1/2-4)

Oldı güsestde râbıta-i hüsn-i ülfeti

Kındıl-i şevke ragbet-i eş'âli kalmadı

Evvelki incizâb-ı derûn oldı ber-taraf

Pervâz-ı iltifâta per ü bâli kalmadı

Pejmürdelendi bâd-ı hazân kelâlden

Gülzâr-ı ragbetinde gül-i âli kalmadı

Evvel bizümle itdüğü 'akd-ı mahabbetün

Akrânı oldı munkarız emsâli kalmadı (G. 820/3-6)

Şevvâl irişdi ârzû-yı 'îd kalmadı

Esbâb-ı şevke niyet-i tecdîd kalmadı

Bîdârlık lezâ'izi tutdı zevâle yüz

Şeb-hûn-ı hâb-ı gaflete te'kîd kalmadı

Geydüdi halka câme-i sad-reng-i gafleti

Huşyârlık safâsına ümmîd kalmadı

Herkes teveccüh eyledi tab'-ı kadîmine
Rindânda zühde niyet-i taklîd kalmadı (G. 821/1-4)

“Yüz renkli unutkanlık elbisini halka giydirdiler, aklın huzur getireceğine (günlere) ümit kalmadı.” Nâbî, şiirlerinde kaybedilen değer ile yerine getirilen olumsuz duruma vurgu yapar. Şairin yergi isteği ve olumsuzluklar karşısında üzüntüsü değişen düzene yöneliktir.

Bîdârî-i tâlî' ruh-ı nîgû ile olmaz
İkbâl-i cihân çeşm ile ebrû ile olmaz

Tevfîk-i 'inâyettür olan kârger ancak
Tahsîl-i gınâ kuvvet-i bâzû ile olmaz

Tedbîr ile efzûn idemez kimse nasîbin
Teşhîr-i murâdât tek-â-pû ile olmaz

Bâzâr-ı harîdâr-ı 'inâyet götürüdür
Hiç bey' ü şîrâ anda terâzû ile olmaz (G. 266/1-4)

Nakş-ı şafâ şahife-i 'âlemde kalmamış
Bûy-ı vefâ hamîre-i Âdem'de kalmamış

Enfâs-ı nâs itmededür mürde zindeyi
Rûh-ı nefes meşîme-i Meryem'de kalmamış

Mikyâl-i câmı urma tehi hırmen-i gama
Mahsûl-ı neş'e mezra' a-i Cem'de kalmamış

Bilmem ne dîde ile ruh-ı yâri seyr idem
Tâb-ı nezâre dîde-i pûr-mende kalmamış

İtdüm ne denlü kîseye girdün diyü su`âl
Binde birisi hâtır-ı dirhemde kalmamış

Nâbî cihânda terk-i devâdur devâ-yı derd
Hâşiyet-ii mu`âlece merhemde kalmamış (G. 351/1-6)

Gerdün iderse niyet-i terk-i cefâ galat
Bed-h âhdan şudûr-ı vefa mutlakâ galat

Makdûrî denlü cevîr ü cefa eylemek sahih
Mikdâr-ı zerre va`de-i mihr ü vefa galat

Mebûs iken sahâ`if-i âfâka hân-ı rızık
Deryâ-yı hırşda zenîş-i dest ü pa galat

Olsan da hâk-i râhı urur yine pâ-yı red
Bed-kârdan tevkkû`-ı hüsn-i rızâ galat

Eşk-i niyâza eylemez ol serv ser-fürû
Ümmîd-i vaşl-ı dilber-i ser der-hevâ galat (G. 367/1-5)

“Galat” redifli bu gazelde şair, yapılan yanlışları sıralamıştır. “Cem`in şehrinde kırmızı renkli şarap varken afyon ve macuna bağımlılık, şaşkınlık yanlıştır.” (G. 367/5) Şair, “doğrusu varken eğrisini yapmak yanlış” genellemesiyle çeşitli olayları sıralamıştır.

Matlab-ı dünyâ için dînânâ pest olmak galat
Nâz-ı bâlâ- dest-i dûna zîr-dest olmak galat

Dûda hem-râh olmuş âsiyâb-ı nâ-şâyest için
Bu ribât-ı `âriyetde pâ-y-pest olmak galat

Neş'e-i câm-ı bekâ hahişger-i mahmûr iken
Gerdiş-i peymâne-i kân ile mest olmak galat

Beytten maksûd halvet-hâne-i ma'na iken
Bâtını inkârla sûret-perest olmak galat

Câm-ı dil âsûde-i zîr-i cenâh-ı cem' iken
Seng-i dest-i fark ile Nâbî şikest olmak galat (G. 368/1-5)

Cihâna itdi sirâyet o gûne dâm-ı dürûg
Ki eyledi galebe şubh-ı şâm-ı dürûg

Kelâm-ı sıdkda tastîk olunmadan kaldı
Mesâmi'i o kadar itdi pür peyâm-ı dürûg

Münâfakat o kadar itdi 'âleme te'sîr
Ki oldı hep alınıp virilen selâm-ı dürûg

Salâh u sıdk sedâdun elinden aldı yirin
Şühûd-ı zûr u makâl hiyel kelâm-ı dürûg

Hakîr kaldı sadâkat fakîr düşdi salâh
Cihân kevkebe başdurdi ihtişâm-ı dürûg

O denlü teşne iken rûzedâr-ı tahkîkâ
Virür mi şu dem-i iftârda sıyâm-ı dürûg

'Aceb meşîme-i âgûş-i haşrden bilsek
Ne sûret üzre togar nutfe-i harâm-ı dürûg

Dürûg iken o kadar buldı şöhret ey Nâbî

Ki girdi sûret-i sîdka güm oldu nâm-ı dîrûg (G. 378/1-8)

Hum-ı şarâb-ı ne var `aşrdan kapatmasalar
Humâriyân hum-ı meyveş şarâba batmasalar

Tenâfûr itmez idi halk içinde böyle zuhûr
Makâl-i sîdka hurûf-ı nifâkı katmasalar

Meta`-ı zühhd sığışmazdı mahzen-i dehre
`Amel-künân-ı riyâ işledükçe satmasalar

Lisâna almasa erbâb-ı zühhd rindânı
Misâl-i sagar-ı şahbâ günâha batmasalar

Ne var bilmeyecek kâr-ı mevt-yâb-ı felek
Ricâl-i tûl-ı emel kıssayı uzatmasalar

Hat eylemezdi leb-i dil-berânı beste-i şerm
Şeker hazîresini şâmdan kapatmasalar

Bu gûne kâse-i mey olmaz idi leb-gerdân
Sora sora leb-i peymâneyi kanatmasalar

Kebâb-ı vasl olur mıydı böyle sır-nemek
Anı yapup pişürenler arada tatmasalar

Ayagı meykededen kim çekirdi ey sâkî
Tufeyl-i müft-horân mey keşâna çatmasalar

Sicâl-i `aşk ile `âşık ölürdi ey Nâbî
Eger lu`âb-ı lebin dilberân yalatmasalar (G. 206/1-10)

Gülistân-ı dehre geldük reng yok bû **kalmamış**
Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-i dil-cû **kalmamış**

Eylemiş der-beste dükkânın tabîb-i rûzgâr
Hokka-i pîrûze-i gerdûnda dârû **kalmamış**

Teşgenânûn çâk çâk olmuş leb-i hâhişgeri
Çeşmesâr-ı merhametde bir içim su **kalmamış**

Kadrin anlar yok bilür merdüm-i sencidenün
Çâr-sûy-ı kâbiliyyetde terâzû **kalmamış**

Ceyş-i gamdan kanda itsün ilticâ ehl-i niyâz
Kal'a-i himmetde Nâbî burc u bârû **kalmamış**(G. 353/1-5)

Şair, hicviyelerinde; kalmamış, gitmiş, kalmadı, dürûğ, yok gibi olumsuzluk bildiren kelimeler kullanmıştır. “Ölçülü (seçilmiş) adamların kıymetini anlayan, bilen yok. Kabiliyet çarşısında terazi kalmamış.” (G. 353/4)

Bir meclise geldük nemek-i sohbeti **gitmiş**
Hamyâzelemiş neş'esi germiyyeti **gitmiş**

Kabz eylemiş imsâk makamını 'atânun
Hisset yirin almış keremün şöhreti **gitmiş**

Ahlât-ı redî'e idüp afâka sirâyet
Bîmârlamış tab'-ı tarab kuvveti **gitmiş**

Ehl-i himenün câyını hod-kâmlar almış
Ni'metkede-i himmetün lezzeti **gitmiş**

Mangır kuşına dönmüş ahâli-i meccâlis
Bî-çâre Hümâ-yı hünerün ragbeti **gitmiş**(G. 359/ 1-5)

Virmezdi kimse kimseye nân minnet olmasa
Bir maslahat görölmez idi rişvet olmasa

Halkun miyânesinde bulunmazdı ittihâd
Meşreblerinde râbîta-i hisset olmasa

Kendü vücûdına bile kıymazdı mâlî halk
Kasd-ı nümâyîş üşeref ü şevket olmasa

Yok bî-garaz mu`âmele ehl-i zamânede
Kimse `ibâdet itmez idi cennet olmasa

Tahsîl-i `ilmün üstine tercîh ider mi nâs
Tahsîl-i mâl vâsîta-i rif`at olmasa

İtmez zuhûr `asrda bir kimseden kerem
Zımında kasdi dâ`iye-i şöhret olmasa

Kem-yâb idi miyân-ı le`imânda imtizâc
Mâ-beynde `alâka-i cinsiyyet olmasa

Bâd-ı bürût iderdi füsürde bedenleri
Nâr-ı tama` mü`eddi-i germiyyet olmasa

Bakmazdı kimse âyîne-i sâfa Nâbiyâ
Hod-bînlîk `alâkasına âlet olmasa (G. 757/1-9)

“Kimse kimseye ekmek bile vermezdi. Ekmek nimetten sayılmasaydı. Rüşvet olmasa hiçbir iş görülmezdi. Meşreplerinde bağlanma duygusu olmasa halkın mayasında birlik de olmazdı. İnsanlar eşyaları (süs eşyalarını) kendi üzerlerinde bile taşımazdı. şeref ve büyüklük gösterme hastalığı olmasa. Ey Nâbî saf aynaya kimse bakmazdı. Kibrini görme tutkusuna âlet olmasa.” (G.757/1-3,7) Nâbî, bu bölümde dönemindeki bozulan insan tipine işaret eder.

Bir devrde geldük ki `azîzân unutulmuş
Tutmuş yirini hurd ü büzürgân unutulmuş

Gitmiş nemeki mâ-ide-i hân-ı vefânun
`Âlemde huku-ı nemek ü nân unutulmuş

Nâ-pâk yatur dest-i kerem dâmen-i `ismet
Has-pûş kalup çeşme-i hayvân unutulmuş

Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ
Zen-tab`lar almış yiri merdân unutulmuş

Nâdânlık olup mu`teber ebnâ-yı zamânda
Hattı bozulup nüsha-i `irfân unutulmuş

Hikmet taleb-i mâlda Kârûn gibi şimdi
Hâhişgerî-i lokmada Lokmân unutulmuş

Olmış o kadar halk-ı cihân mekrde üstâd
Kim sâbika-i şöhret-i şeytân unutulmuş

Halk açmadadır birbirine pençe-i târâc
Ahkâm-ı Hudâ ma`nî-i Kur`ân unutulmuş

Nâbî kimi görsen yüridür hükmini nefsûn

Hakkun bize gönderdügi fermân unudılmış (G. 345/1-9)

Çehrün bana dil-cûlığı zâr itmek içinmiş
Merhem görinen vaz'-ı figâr itmek içinmiş

Evvel nazar-ı 'izzet ile muhterem itmek
Sonra nazar-ı halkda hâr itmek içinmiş

Manend-i hümâ itdügi dest-âver-i ragbet
Zâgân-ı siyeh-bâli şikâr itmek içinmiş

Zîb-i keff-i lutf itdügi sahbâ-yı nevâziş
Âlûde-i endûh humâr itmek içinmiş

Hâsiyyetümi bildügi mânende-i tiryâk
Andahte-i sakbe-i mâr itmek içinmiş

Ceybinde zer-i mihr gibi perveriş itmek
Âhir ser-i a'dâya nisâr itmek içinmiş

'Anber diyerek dest-hoş-ı 'âtıfet itmek
Fursat düşicek tu'me-i nâr itmek içinmiş

Mânend-i sehâb eyledügi çehre berâber
Âb-ı ruhamı hâke feşâr itmek içinmiş

Virmek girih-i tab'uma gül gibi güsâyiş
Sonra hedef-i nâvek-i hâr itmek içinmiş

Kadrin bilerek gevherimün eylemek ikrâm
Üftâde-i peygûle-i gâr itmek içinmiş

Mir'at-ı Sikender diyü vasf itdügi halka
Nâbî beni pâ-mâl- gubâr itmek içinmiş (G. 346/1-11)

“Feleğin bana olan isteği beni ağlatmak içinmiş. Merhem gibi görünen sözleri beni yaralamak içinmiş. Önceden bana büyüklük nazarıyla hürmet etmesi sonradan halkın huzurunda beni yakmak içinmiş. (G.346/1-2)

Ol lezzet-i visâle ki yârûn rızâsı yok
Bîhûde hâhiş eylemenün iktizâsı yok

Bî-mâye müşteriyüz o kâlâ-yı kâma kim
Bâzâr-ı kâ'inâtta asla behâsı yok

Bir bahr-ı gamda urmadayuz dest ü pâý kim
Keşfisi yok kenâresi yok nâ-hudâsı yok

Çeşm-i `inâyet umma o sûret-fürûşundan
Kim kendi çeşmine çekecek tûtyâsı yok

Ümmîd-i himmet eyler isen andan eyle kim
Hâk-i siyâha bast idecek bûriyâsı yok

Peymâne olmadukça leb-i yâre bûse-dâd
Şahbâya bî-nemek dilinürse hatâsı yok

Râhında hâklük sebeb-i vuslat oldugı
Bir şart-ı huşkdur gider ammâ cezâsı yok

Kevn ü fesâdun anladum îrâd ü masrafın
Dil-hâhda müzâyakadan mâ'adâsı yok

Gelmez husûle maslahat-ı vasl Nâbiyâ
Teklif-i rişvet eyleyecek kethüdâhı yok (G. 382/1-9)

Erbâb-ı kemâle ragbet itmez erzâl
Hem-cins olur cinsine lâ-büd meyyâl
Cinsiyyetün iktizâsıdur kim katre
Âba düşecek habâb ider istikbâl (R. 131)

Çeşme görünür rakîbün etvârı galîz
Reftârı galîz ü harf ü güftârı galîz
Terkîb-i vücûdı ser-be-ser gîlzetdür
Çeşm ü bel ü gûş ü ser ü destârı galîz (R. s. 733).

1.2.4. Medhiye

Arapça bir kelime *medh*: övme, övgü; *birinin iyiliğini söyleme* anlamına gelir. Aynı kökten türetilmiş *mehdiye* kelime anlamı olarak övgü demektir. Ayrıca halk edebiyatında kahve vb. yerlerde *dramatize ederek öykü anlatan sanatçı*, *meddah* ve *aşırı öven medheden* kelimeleri de aynı kökten türetmiştir.⁹⁴ Nâbî Divanı medhiye tarzı bakımından zengindir. Şair çevresinde bulunan birçok paşaya, sadrazama, mehdiye yazmıştır. Bunlar içinde Silahdar İbrahim Paşa'ya ve Musahip Mustafa Paşa'ya yazdığı methiyeler dikkat çekmektedir. Bunun yanında şairin Dört Halife'ye, Muhyiddin Arabî'ye ve Mevlana'ya yazdığı medhiyeler bulunmaktadır. Nâbî Divanı'nda bulunan K.1/94-98; K. 2/25-124; K. 7/34-102; K. 8/19-51; K. 9/36-73; K. 10/14-35; K. 11/29-52; K. 13/47-115; K. 15/46-98; K. 16 /67-106; K. 17/11-31; K. 20/11-40; K.21/8-14; K.22/1-16; K.24/21-65; K. 28/14-23; M. 3/29-41; M. 4/16-23; M. 5/1-8; M. 7/69-120; M. 8/112-118; M.8/178-183; T. 92/20-32 bölümlerbu tarza örnektir.

Nâbî Divanı'nda tarihler bölümünde bulunan 16. tarih 44 beyitten oluşmaktadır. Şair bu şiirin içinde 21 beyti Kara Mustafa Paşa'nın övgüsünü

⁹⁴ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 143.

ayırmıştır. Methiye örneği olan bu bölümde şair övgünün dozunu artırmıştır. “Ne mümkün senin vasıflarını anlatmak, hiç damlaya derya sığar mı?” (T. 16/8-29).

Ma`nî-i nussha-i ahlak Muhammed paşâ
Ki ider âyîne-i re`yine hurşîd kasem

Didiler cümlesi ahsent zihî nîr-u nazar
Pâdişâhânun olur kal-i şerifî mülhem

Odur ol şems-i münîr-i devlet kim
Görmedi mislini çerh eyleyli nasb-ı hıyam (K. 15/46-48)

Mesned-ârâ-yıvezâret küleh-efrâs-ı şeref
Revnak-efzâ-yısadâretedeb-âmuz-ı kirâm

Pertev-i şem-i hüner ebr-i semâvât-ı kerem
Ahter-i burc-ı edebmive-i şâh-ı ikrâm

Nüşa-ı hırz-ı emân heykel-i ta`viz-i zamân
Nokta-i merkez-i din kutb-ı medâr-ı islâm (K. 13/63-65)

Divanda yer alan 13. kaside sulhiyye türüne örnektir. Nâbî, bu kasidenin kırk dört beyitlik bir bölümünde Hüseyin Paşa'yı övmüştür. Ona göre paşa: “hüner mumunun alevi, göklerin keremli bulutu, edep burcunun yıldızı, dinin merkez noktası” olarak nitelendirilebilir.

O sâf-dil ki iderse tevâzu`ndan ider
Sıtab-ı hassına Efrasyâbı mîr-âhûr

O şeh ki mâ-hasal-i nakd-ı bahr ü kân olmaz
Binâ-yı câhına yek-rûze ücret-i müzdûr

Veliyy-i ni`met-i `âlem ki künc-i matbahınun
Kemîn piyâlesidür kâse-i ser-i Fagfûr (K. 7/42-44)

Hâmî-i dîn mu`in-i şer`-i mübîn
Hazret-i şehryâr-ı rûy-ı zemîn

Dâver-i Cem-gulâm u gerdûn-bâb
Şâh-ı kişver-sitân-ı sûtûde-cenâb

Şâh-ı kâmil şehinseh-i fâzîl
Bahr-ı ihsân hidîv-i deryâ-dîl

Bâ`is-i ber-karâr-i `âlem
Bâdî-i râhat-ı benî âdem (M. 7/70-73)

Ne âsaf âsaf-ı `âlî-nazar bülend-makâm
Yegâne sadr-ı bülend-iktidâr-ı ihsânkâr

Vezîr-i muhteşem-i pâdişâh-ı heft iklim
Karîn-i sâye-i Hak ya`ni hazret-i Hünkâr

Sûtûde-fazl u hüner-pîşe Mustafa Pâşâ
Ki evc-i rütbesine eyler âsmân ikrâr

O şeh-süvâr ki kimse semend-i ikbâle
Revâdur Âsaf olursa yanınca gâşiyedâr (K. 10/15-18)

“O vezir ki o yüksek makamın yüce bakışlı kişisidir. Lütfetmeye gücü yeten bir insandır. Yedi iklimin padişahının muhteşem veziridir. O padişah, yani Hakk`ın gizli gölgesi. Faziletiyle övülmüş hüneri huy edinmiş Mustafa Paşa ki

onu rütbesinin yüceliğini gökyüzü bile kabul eder.” (K. 10/15-18) Şiar bu dizelerde dönemin padişahı ve vezir Mustafa Paşa’yı övmüştür.

Hâmî-i dîn mu‘în-i şer‘-i mübîn
Hazret-i şehriyâr-ı rûy-ı zemîn

Dâver-i Cem-gulâm u gerdûn bâb
Şâh-ı kişver-sitân-ı sûtûde-cenâp

Şâh-kâmil şehinşeh-i fâzl
Bahr-ı ihsân hidîv-i deryâ-dil

Bâ‘is-i ber-karârî-i ‘âlem
Bâdî-i râhat-ı benî âdem

Vâris-i mülket-i Süleymân-î
Âb-ı rûy-ı gürûh-ı ‘Osmânî

Rûy-ı arzun hidîv-i mümtâzı
Ya‘nî sultân Muhammed-i gâzî (M. 7/70-75)

Nâbî’nin methiyelerinin ortak özelliği övdüğü kişileri anlatırken “fazl, adil, şehsuvar, dâver, hidîv, hamî, blend, heft-iklim, pertev” gibi sıfatları sıklıkla kullanmasıdır. Kasidelerin medhiyye bölümlerinde metnin hacmiyle orantılı olarak onlarca sıfatla karşılaşırız. Çehâr-Yâr Medhiyesi; dört halifenin övgüsünün yapıldığı şiirleri isimlendirmek için kullanılan bir tabirdir. Peygamberimiz (s.a.v)’den sonra halifelik yapmış Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali için yazılan şiirlerdir. Bu tarzda yazılan şiirlerde dört halifenin vasıfları özellikleri, yaptıkları anlatılır. Nâbî Divanı’nda bulunan 760. gazel bu tarza örnektir.

İtdî nigâhı şûr ‘Ali Zü’l-fekâr ile

Virdi dü-çeşme nâr 'Ali Zü'l-fekâr ile

Zûr nigâh ile leb-i Hayber-güşâ ile

Saldı cihana şûr 'Ali Zü'l-fekâr ile

Mânende-i kalem-revi-i İslâm gönlümi

Zulmetden itdi dûr 'Ali Zü'l-fekâr ile

Tâb-ı mey-i mahabbet ile itdi kalbümü

Peymâne-i sürûr 'Ali Zü'l-fekâr ile

Nâbî irişdi Bâkî'ye bu şîr-i hâş ile

Virdi dile şu'ûr 'Ali Zü'l-fekâr ile (G.760 /1-5)

1.2.5. Münâcât/Niyaznâme/Medednâme/Duânâme/Hamd-nâme

Lügatte münâcât: “bir kimsenin kulağına bir şey söylemek, fısıldamak, fısıldaşmak, bir sırrı paylaşmak” anlamına gelen “necv” kökünden türemiş olup Allah (c.c)’a yalvarmak, niyaz ve dua etmek” mânâlarında kullanılır.⁹⁵ Nâbî Divanı’nda özellikle kasidelerin sonunda dua/münâcât üslubu kullanılmıştır. Bunun yanında tarihler bölümünde “tebriknâme/tehniye” gibi türlerde memduha övgüden sonra duaya geçilir. Şairin yer yer Allah’a yalvardığı bölümlerde vardır. *Diavn*’ın ilk kasidesinin sonunda “ilâhî” hitabıyla başlayan bölüm bir münâcât örneğidir. Nâbî Divanı’nda bulunan K. 2/150-151; K. 7/110-111; K.7/112-116; K.8/52-59; K. 9/75-79; K. 10/44-45; K. 10/46-48; K. 11/70-71; K. 11/72-76; K. 13/116-121; K. 14/64-72; K. 15/99-111; K.16/113-117; K. 17/32-34; K. 18/28-32; K. 19/16-17; K. 22/23-24; K. 23/17-18; K. 28/24-26; M.5/15; M. 3/42-43; M. 4/24-26; M. 3/42-43 G. 13/1-5; G. 14/1-7; G. 568/1-5; G. 9/1-7; G. 652/1-5; G. 660/1-7; G. 814/1-5 bölümler bu tarza örnektir. Bunların yanında Nâbî, gazellerinde “du`â, eyleme yâ Rab (2), eylesün Allâh, itsün, inşâ`a’llâh, lutfundan” kelimelerini redif olarak kullanmıştır.

⁹⁵ Canım, Divan Edebiyatında Türler,168.

İlâhi sâbık-ı in`âmuni **it** lâhika peyvend
Günâh-ı bendegânı itme rûy-u cehlîme ilkâ

Kerimâ câhilân-ı ni`metüz mümkin midür bizden
Bu denlû ni`metün itmek hukûk-ı **şükrini** ifâ

İlâhi sen mu`ammer **kıl** o zât`ı hayr-fermâyı
Ki bu nazma dem-i cân-bahşıoldımu`cib-i İhyâ (T.1/85,87,93)

İtsün esbâb-ı murâdâtı te`âkub **olsun**
Hâtır-ı nazîki hoş kalb-i latîfî hurrem

`Ahdi mümted **ola** ber-tıbk-ı recâ-yı eflâk
`Ömri efzûn **ola** ber-vekf-i ümîd-i `âlem (K. 15/110-111)

Sa`âdet ile semend-i murâda bindükçe
Tuta rikâbını dest-i **du`â ile** zühhâd

Vire sadâret-i `uzmâya zâtı revnak u fer
Ola zamânı füzûn kadri `âli `ömri ziyâd (K.14/71-72)

Hudâ müyesser **ide** bî-tekellûf ü tedbîr
Zamîr-i enverine her ne kâm iderse hutûr

Ola hadîka-i ikbâli tâze döndükçe
Bu kıştzârda nâ`ûre-i sinîn ü şuhûr

Zamân-ı devleti **olsun** medîd o denlû k`ola
Sadâ-yı nevbeti âhenk-gîr-i nagme-i sûr (K. 7/114-116)

Duânâme örneği olarak tespit ettiğimiz metinlerde şair; ola, eyleye, eylesün, kıl, itsin, eylesün yâ Rab, it (et), olsun, kelimelerini kullanmıştır. Şair

kasidelerin, mesnevilerin, gazellerin sonunda birer beyitte olsa memduhuna dua etmiştir. Bu bölümlerin özelliği ve tutarlılığı genellikle nazım şeklinin sonunda kullanılmış olmalarıdır.

Kendü dil-hâh-ı hümayûnı kadar lütfü Hudâ
Dîde-i bahtın **ide** zât-ı şerîfiyle karîr

Râm ola emr-i hümayûnına mülk-i ‘âlem
Ola ‘avn-i ezeli cümle umûrunda zahîr

İde âfâkı pür-âvâz şükûh u şânı
Sâye-i devlet-ü ikbâli ola ‘âlem-gîr (K. 8/57-59)

Li’llahi’l-hamd zamânunda bir âsaf var kim
Zâtıdur mâ-hâsal-ı nüsha-i esrâr-ı hikem (K.15/37)

Allâh’a **şükkr** cân bedene itmeden vedâ
Gösterdi Hak bu zamân-ı sa‘âdeti (K.16/66)

Hûşum keder-âmîzi-i cünûn **eyleme yâ Rab**
Esrârı dilüm perdei birûn **eyleme yâ Rab** (G. 14/1)

Sana ey âsaf-ı sâfî-dil imdâd **eylesün Allâh**
Fûtûh-ı nev-be-nevle hâtırun şâd **eylesün Allâh**

Umûrı eyleyüp efvâc-ı nasr u ‘avn ile pâyend
‘Adûyı sadme-i kahr ile berbâd **eylesün Allâh** (G. 814/1-2)

Ola bârgâhı İlâhî sa‘id
Füzûn devleti ‘izzeti ber-mezîd

Hemîşe **ola** baht u devlet karîn

Sefer hayre makrûn zafer hem-nişîn (M. 3/42-43)

Beni de **eyleme** kapundan red

Meded ey âsaf-ı kerîm **meded** (M. 7/253)

Yâ İlâhi be-hakk-ı haste dilân

Be-niyâz-ı dil-i şikeste-dilân

Dâ'imâ dergehin guşad **eyle**

Devlet ü 'ömrini ziyâd **eyle**

Zât-ı pâkin hatâdan **eyle** masûn

'İzz ü ikbâlin **eyle** rûz-efzûn

Yâ İlâhi 'adûsını zâr it

Lutf u kendüye kafâdâr **it** (M. 7/265-268)

Nâbî, divanda bulunan yedinci mesnevinin son bölümünde IV. Mehmet'e dua etmiştir. "Daima dergâhını coşkun eyle. Ömrünü ve devletini uzun eyle. Temiz kişiliğini hatalardan koru. Talihli günlerini uzun eyle. Ya İlâhi, onun düşmanlarını zarara uğrat, lütfunu ona yol arkadaşı eyle" (M. 7/266-268) Nâbî'de duanâme örneklerine baktığımız zaman aşağıdaki metinde de olduğu gibi kalıp ifadelerin kullanıldığını görüyoruz.

Âsafâ kalbünü Hak hurrem ü **handân itsün**

Sîne-i sâfuñı hem-reng-i **gülistân itsün**

Saña bed-hâh olanı gayret-i Hak kahr itsün

Zât-ı bî-mislün ârâyış-i **divân itsün**

Başı irsün feleğe saña havâdâr olanuñ

Kelle-i düşmenünü pây-e **galtân itsün**

İrişüp dahı bunun gibi nice müjde-i feth
Tigüñi bûse-zen-i gerdem-i 'uryân itsün

Halkı âsûde idüp sâye-i ikbâlünde
Saña Nâbî gibi dünyâyı **du'â-Hân itsün** (G. 652/1-5)

Divanda bulunan itsün (etsün) redifli gazel, Musahib Mustafa Paşa'ya yazılmıştır. Nâbî, himayedarı olan Musahib Musatafa Paşa'ya birçok şiirinde dua etmiştir. "İkbalinin gölgesinde halkı sevindirdin, benim gibi herkes sana dua etsin." (G. 652/5) Ona göre; Paşa, nice fetihler gerçekleştirmiş, kılıcıylance düşmanını kellesini almıştır, halkı sevince boğmuştur. Bütün bunlar herkesin ona dua etmesi için yeterlidir.

Yâ Rab beni eyleme dil-haste-i karz
Zincir-i belâda gerdemüm beste-i karz
Dest-i guremâdan **olmasun** düş-ı dilüm
Darbet-horî emân-ı ser-deste-i karz (R. s. 727).

1.2.6. Mürâca'a

"Mürâca'a ya da muhavereli şiir "dedim-dedi" kalıbı kullanılarak, sorulu cevaplı, karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış şiirlerdir."⁹⁶ Nâbî Divanı'nda mesneviler arasında bulunan yedinci mesnevinin 171-213 numaralı beyitleri arasında kalan kısım (M. 7/171-213) ile tarihler arasında bulunan seksen ikinci tarihin ilk otuz bir beyitlik kısmı (T. 82/1-31) bu tarza örnektir. Bu tarih manzumesinde şair "kimisi didi" kelimelerini tekrar etmiştir.

Didüm ey pâdişâh-ı kevn ü mekân
Âferînde-i zemîn ü zamân (M. 7/171)

Didi ey Nâbî-i perişân-hâl

⁹⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat Yay. haz. Aydın Sami Güneşçâl 1993, 11.Baskı (Ankara: Aydın Kitapevi, 1993) , 731.

Ey tehî-gerd-i kûçe-i âmâl (M. 7/184)

Didüm ey şâh-i mülk-i ma'mûrî

Bahtum âyînesi gözüm nûri (M. 7/192)

Didi ey gâfiil-i tarîk-ı murâd

İdeyüm gel seni bu gamdan şâd (M. 7/205)

Kimisi didi bir gül-i terdür

Başına takdı târem-i vâlâ

Kimisi didi kursınândur bu

Oldı tennûr-ı çerhde peydâ

Kimisi didi mühre-i zerdür

Varak-ı nüh-revâka virdi cilâ

Kimisi didi zarf-ı mushafdur

Oldı şâh-ı nücûma zib-i livâ (T. 82/3-6)

Kimisi didi Hak lâıykdur

Böyle kındîle kubbe-i hadrâ

Kimisi didi sâ'at-i zerdür

Cîb-i sultân-âsmâna sezâ

Kimisi dir ki bu bahr-ı ahdar-ı çerh

Eyledi bir habâb-ı zîb-i hevâ (T. 82/19-21)

1.2.7. Nasihâtnâme/Pendnâme

Farsçada “nasihat”, “öğüt” manasına gelen “pend” sözcüğü “name” ile birlikte kullanıldığında “pendnâme” öğüt kitabı, nasihat risalesi, öğüt kitapçığı

gibi anlamlar taşır. Okuyanları ahlaki ve sosyal açıdan kemâle ulaştırmayı amaçlayan ve böylece örmek şahıs, olgun insan tipini yetiştirmeyi gaye edinen pend-nâmeler “didaktik” eserler arasında yer alırlar.⁹⁷ Şair oğluna yazdığı öğüt kitabı *Hayriyye*⁹⁸ vesilesiyle didaktik üslubuyla tanınır. Nâbî Divanı’nda bulunan K. 2/12-22; K. 7/23-33; K. 15/19-36; K. 15/38-45; K. 16/34-40; beyitleri ile G. 28/1-7; G. 29/1-7; G. 30/1-8; G. 126/1-9; G. 135/1-8; G. 230/1-8; G. 295/1-7; G. 303/1-12; G. 413/1-7; G. 418/1-5; G. 421/1-11; G. 427/1-7; G. 430/1-10; G. 152/1-7; G. 147/1-11; G. 313/1-7; G. 357/1-5; G. 366/1-7; G. 400/1-9; G. 439/1-7; G. 441/1-7; G. 477/1-8; G. 484/1-9; G. 494/1-5; G. 496/1-13; G. 548/1-7; G. 549/1-5; G. 455/1-5; G. 554/1-5; G. 558/1-10; G. 560/1-7; G. 562/1-7; G. 604/1-7; G. 608/1-19; G. 613/1-7; G. 642/1-5; G. 650/1-5; G. 676/1-7; G. 682/1-5; G. 683/1-7; G. 713/1-9 bölümlerbu tarza örnektir.

Nâsîhâtmâme türü Nâbî’nin gazellerinede diğer türlere nazaran daha sık kullanılmıştır. Şair tespittiğimiz 40 gazeline öğretici, öğüt verici bir anlatımı terich etmiştir. Bu gazellerde dikkati çeken bir özellik ise emir veren, ya da uyarıda bulunan, yasaklayan bir üslubun kullanılmış olmasıdır. Hikemî tarzın öncüsü olan şairin divanında bu türle sıklıkla karşılaşmamız onun hikmet dolu dünyasının bir göstergesidir.

Bunun da **hikmeti** vardır bakılsa ‘ibret ile
Tehî midür meğer âsâr-ı inkılâb-ı dühûr

Zamânı gelmeyecek her işün **husûli muhâl**
Umûr vaktine merhûn **kelâmı hodmeşhûr**

Olur bu menzil-i nâ-ber-karâr-ı süst-esâs
Gehî girîve-i mâtem gehî nişîmen-i sûr (K. 7/23-25)

Ma’lûmdur bu herkese vâzıh tarîkdür
Lâkin nühûfte vâdî dâhî çok sırr u **hükmeti**

⁹⁷ Canım, Divan Edebiyatında Türler, 180.

⁹⁸ Kaplan, Hayriyye-i Nâbî.

Görmez misün bu matbah-ı sun'-ı Hakîm'de
Cezb itdügin keşân keşân insânı kısmeti

Ez-cümle ol senün didüğün râhat u ferâg
Matlûb-ı cismdür yok anın câna nisbeti (K. 16/34-36)

“Bu herkesçe bilinen açık bir yoldur fakat onda saklı sır ve hikmetler vardır. Hakîm olan Allah'ın yaptıkları arasında insanın kendine mal etmek istediği kismetleri görmez misin? Öyleyse senin dediğin rahat ve açıklık bedeni bir istektir. Böyle bir istek ruha kıyas edilemez.” (K. 16/34-36) Nâbî, bu dizelerde meydana gelen olaylar içinde sırların ve hikmetlerin bulunduğu bahseder. İnsan ise bu hikmetleri görmez. Şair, buradan hareketle soru sorar. Allah'ın yarattığı nimetleri fark etmeyen insanlara nasihatte bulunur.

Ne bu tertîb-i **hikem** cümle benî âdem iken
Birisi hâne yapar birisi olmuş ırgâd

Bu ni'am-hâne-i **hikmetde** 'acep hâletdür
Biri sultân-ı cihân biri gedâ-yı bî-zâd

Kalb bir hâne iken baksan iki cânibine
Biri vîrâne olur biri olursa âbâd (K. 2/14-16)

Zâhirü bâtına bak hây ile hûyî seyr **it**
Vahdet ü kesreti gör rûy ile mûyî seyr **it**

Mülk içinde melekûtî göreyüm dirsene eger
Lafzda ma'niye bak nâfede bûyî seyr **it**

İmtiyâzun sebebin aşldan istersen eger
Hâke bak dide-i 'îbretle sebûyî seyr **it**

Bilmek istersen eger halk-ı cedidün sırrın
Gülşenün nâmiyesin gör leb-i cûyî seyr it

Noktadan dâ'irenün gerdişin it istişhâd
Tohminun za'fını gör cirm-i gedûyî seyr it

Bâd-pây-i nefes üzre sipeh-i şavt-ı hurûf
Sayd-ı ma'na içün eyley tek u pûyî seyr it

Mâverâ-yı felege eyle güzer ey Nâbî
Ham-ı çevrân-ı irâdetdeki gûyî seyr it (G.28/1-7)

“Testinin tercih edilme sebebini merak ediyorsan ibret gözüyle toprağı seyret. Yeniden yaratılışın sırrını bilmek istersen gül bahçesindeki güllerin nasıl büyüdüğünü gözle, ırmağın kenarını seyret. Noktadan dairenin nasıl döndüğünü izle. Tohumun zatını gör. Yoksul olan cismini seyret.”(G. 28/3-5). Nasihâtnâme tarzındaki eserlerde Nâbî, genellikle emir kipini kullanmıştır. Şair bu tarzdaki metinlerde insanı, kâinatı, hikmetleri anlatma gayretindedir.

Evvel dilünü sih-i sadâkatde kebâb it
Bu meykedededen sonra temennâyı şarâb it

Eylet çü güzer nakş-ı suver- hâne-i hestî
Bîdârlıgun nâmını hâk eyle de hâb it

Âdâb-ı `ubûdiyyeti eşcârdan örger
`Aksün bile tâ'atver-i seccâdede-i âb it

Âyine-i idrâkünü sâf eyle sivâdan
Mihmân mı gelür hâne-i nâ-pâke hicâb it

Ref` eyle du`a niyetine destüni ammâ
Taksir-i `ibâdetde ruh-ı şerme nikâb **it**

Nâbî birine bin getirür tohm-ı ümîdün
Teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb **it**(G.29/ 1-7)

Ne dâde-i mahlûka ne sîm ü zerre minnet
Divân-ı ezelde yazılan deftere minnet

Kat` itmişüz ümmîd-i `atâya-yı felekden
İhsân-ı hudâvent-i cihân-pervere minnet

Pâyında bulur saydın ` Ankâ-yı **tevekkül**
İtmez heves-i sayd ile bâl ü pere minnet

Maksûdları feth-i der-i kal` a-i dildür
İtmez şeh-i iklim-i fenâ leşkere minnet

Ümmîd-i nevâl asldan it fer`den
Âteş var iken eyleme hâkistere minnet

Âyinedeki ` aksine nâz eyleyen âfet
Bir haftada eyler iki kez berbere minnet

Ol bî-ser ü bî-pâya **hased** kim seferinde
Ne pâye ider lâbe ne eyler sere minnet

Mestân-ı ser-endâzı komaz itmege Nâbî
Zevk-i küleh-i fakr u **fenâ-efsere** minnet (G. 30/1-8)

Şair, gazel rediflerinde fiilleri tercih etmiştir. Bu tarza örnek oluşturan gazellerde; "İt (et) 2. ol (2) olmadadır, yetişür, eylemiş, gelmez, olmaz, gerek,

şart, olanların, bul, iden (eden), ider gerdün, itdüğün, olduğun, olan, iken, idük zaman ile bizde, söyler söylese, var iken` kelimeleri redif olarak kullanılmıştır. Şair bunlardan beşinde emir kipi kullanmıştır. Yedi tanesinde ise geniş zaman kipi kullanmıştır. Nâbî nasihat verirken kötünden alıkoymak için olumsuzluk eklerini, iyiye yönlendirmek için ise emir kipini ve geniş zaman kipini kullanmıştır.

Ol kimse kim tehâlük**ider** devlet üstine
Dîvânedür ki kendin **atar** mihnet üstine

Tâ vakti gelmeyince umûr **eylemez** zuhur
Devr eyler âsiyâb-ı felek nevbet üstine

Ol kalb-i âhenîne **gerek** sine böyle sâf
Zarf-ı bilûr hoş **yakışursâ**atüstine

Bundan kuzâtunañla'uluvv-ı cenâbını
İmzâlarıtasaddur**ider** hüccet üstine

Dünyâya bu telâş nedür ey esîr-i nefis
Râhat bulur mı 'avret alan 'avretüstine

Zâhid ya bellüHakkiçün **it** ya bihişiçün
Hasr **eyleme** 'ibâdetüni cennet üstine

Sâyîde olsa çerhe ser-i tûde-i günâh
Düşmez gubâr-ı nakş yem-i rahmet üstine

Sevdâ-yışâ'iriyyetemiş gibi felek
Var heftbeyri bir meh-i hoş-tal'atüstine

Şîrûnleşîr-i digeriNâbi ne añlasun
Sâde su içmeyen şekeri şerbetüstine (G. 713/1-9)

Divanın ilk kasidesi olan tevhid kasidesinin 57 (elli yedi) beyitlik kısmında “hikmet” kelimesi sekiz kere karşımıza çıkar. Hikemî tarzın öncüsü olan şair daha ilk kasideden itibaren bunun sinyallerini vermektedir. Aşağıda “hikmet” kelimesinin kullanıldığı sekiz beyite yer verilmiştir.

İdüp vaz’-ı kalem evrâk-ı **hikmet**-hâne-i sun’a
Çeküp müsvedde-i gayb-ı beyâza eylemiş imlâ (K. 1/4)

Virüp hakk-ı şarihin kabz ü bast ü mahv ü isbâtün
‘Adâlet-hâne-i **hikmet**de itmiş cümlesin irzâ (K. 1/8)

Kitâb-ı **hikmet**inde nokta-i zer kurşa-i hurşid
Kıbâb-ı ‘izzetinde câm-ı revzen târem-i mînâ (K. 1/26)

Şükûh-ı kudreti bâlâ-yı idrâkât-ı insânî
Vücûh-ı **hikmeti** bîrûn-ı hadd-i fehm ü istîfâ (K. 1/28)

İdüp bi’t-tab’ biribirine hem dost hem düşmen
Koparmış iktizâ-yı **hikmet** üzre arada gavgâ (K. 1/32)

İdüp yirlü yirinde kârgâh-ı **hikmetin** tertîp
Kimin etmiş gedâ-yı kâse der-kef kimisin ignâ (K. 1/40)

Bu ‘âlem bir kitâb-ı **hikmet**-endûz-ı hakâyıkdur
Me‘âlin her kim istihrâc iderse âferîn bâdâ’ (K. 1/56)

‘Aceb vaz’ eylemiş bu kârgâh-ı **hikmet**-âmîzi
Ki kemter sun’ımı derk eyleyince pîr olur bürnâ (K. 1/57)

‘Alem ki Hakun sanâyi-i matlakıdur
Her zerre bir âftâbınun mülhakıdur

Zülmet ki gıyâb-ı şemsden hâsıl olur
Şemsün yine âyînesidür revnakıdur. (R. s. 501).

1.2.8.Şikâyet/Tazallüm

Şikâyet, sızlanma, yanıp yakılma anlamlarına gelir. Edebi metinde yazar/şairin kendinden olumsuz yönde söz etme tavrının bir görünüşü, kendini övme (fahriye) tavrının zıddıdır. Şair doğrudan kendinden bahsedebileceği gibi, benliğini ikinci veya üçüncü şahıslar arkasına saklayarak da ifade edebilir.⁹⁹ Nâbî Divanı'nda kasideler bölümünde "**Şikâyet Ez-Gam Bâ-Sitayış-i Musâhib Mustâfa Pâşâ-yı Ekrem Rahimehullahu**" başlığını taşıyan dokuzuncu kaside şikâyet/tazallüm tarzına örnektir. Divanda K. 9/1-35; K. 10/36-43; KK. 4/1-5; KK. 5/1-8; G. 352/1-5; G. 347/1-7; G. 359/1-3; G. 444/1-6; G. 447/1-5; G. 514/1-5; G. 615/1-7; G. 621/1-5; G. 622/1-6; G. 625/1-5; G. 690/1-5; 821/1-7; G. 828/1-5; G. 845/1-8; G. 863/1-7; G. 872/1-5; R. 81 bölümleri bu tarza örnektir.

Şairin şikayetnâme tarzında yazdığı şiirlerinde geçen: "ne müşkil imiş, gitmiş, kalmamış (2), usanduk, olamduk, yok (2), idük" kelimeleri şairin sıkıntı çektiği durumları gösteren kelimelerdir. Geçmiş zaman çekimiyle karşımıza çıkan bu kelimeler önceden elde olanı zamanla kaybedilmiş durumları göstermek için kullanılmıştır. Şair var olan bir şeylerikaybetmesi üzerine şikâyetini dile getirmiştir. "Meğerki ihsan (dağıtan) bakışlar hep başlarınaymış kavuşmanın zevkine varacağımı ümit ediyordum fakat böyle bir şey olmadı" (G. 690/5). Cümleleri bu durumu örnekler niteliktedir.

İdüp âsrumuzı bir yed-i nerme teslîm
Bizi kurtar kerem it dagdaya-i Yahyâ'dan

‘Arabî nüshaları kalsın anun destinde
Tâ ‘Arabla ‘Acem âsûde ola gavgâdan

Üsküdârî Çelebî desti münâbis görünür
Hissedâr olsun o da zâika-i ma'nâdan (KK. 4/2-4)

⁹⁹ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, 252.

Şimdi ne'oldı ki bizi böyle ferâmuşitdün
Hiç umulmazdı ki bizden geçesin tâ bu kadar

Komadı baht-ı perişân bana esbâb-ı huzûr
Şimdi ne tu'me ne mesken ne felekdeahter

Geldi bir velvele-endâzferâhnâmında
Menzilümden beni etbâ'um ile itdi be-der

Geldi devrân-ı safâ-bahş-ı MuhâhibPâşâ
Lâzım oldu sana ey gam'ademâbâda sefer (K. 9/25.30.34.36)

Yazık degül mi olam ser-bürehne kâse tehî
Tamâm müflis-i bî-hân mân garîb-i diyâr

Bu fasl-ı 'îd ü bahâr içre kim 'umûm üzre
Libâs-ı tâze giye cümle âdem ü eşcâr

Vücûd-ı halkda gördükçe câme-i rengîn
Vücûdı gark iderüm reşk-i gayrete nâ-çâr (K. 10/38-40)

Bir meclise geldük nemek-i sohbeti **gitmiş**
Hamâyâzelenmiş neş'esi germiyeti **gitmiş**

Kabz eylemiş imsâk makamını 'atânun
Hisset yirün almış keremün şöhreti **gitmiş**

Ahlât-ı redi'e idüp afâka sirâyet eylemiş
Bîmârlanmış tab'-ı tarab kuvveti **gitmiş** (G. 359/1-3)

Gülistân-ı dehre geldük reng yok bû **kalmamış**

Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-i dil-cû **kalmamış** (G. 353/1)

Göñülseñün gibi hem-bezm-i yâr idüm ben de
Neşât-mend-i mey-i itibâridüm ben de

Felâhanitdi bana dest-i yâri gerdiş-i çerh
Nigîn-sıfat ne kadar nâmdaridüm ben de

İrişmemişdidahıbâg-o iltifâtahazân
Hevâ-yılutf ile evvel bahâridüm ben de

Sadâ-yıbâd çıkar mahbes-i ney-enbândan
Ki bir zamân ne kadar bî-karâridüm ben de

Meger ki gayre imiş çeşm-i lutf-ı ey Nâbî
Safâ-yı vuslata ümmîdvâridüm ben de (G. 690/1-5)

“Ey gönül, ben de senin gibi yar ile aynı meclisteydim. Ben de şaraba itibar edenler gibi mutluydum. Sevgilinin elinde bulunan tanınmış bir yüzük/mühür gibiydim. Talih beni bir kenara fırlattı. Lütuflar bahçesine sonbahar gelmişti. Ben de lütufları istemekle bahar mevsimindeydim. Ney’in kafesinde hapsolmuş rüzgârın sesi çıkar. Ben de bir zamanlar çok kararsızdım. Ey Nâbî, meğerki onun gözlerinin saçtığı iltifatlar başkasına imiş. Ben de bir zamanlar kavuşmanın mutluluğunu ümit ederdim.” (G. 690/1-5). Şair, sevgiliden ayrıldığı için üzgündür. Kendini sürekli sevgilinin elinde olan bir yüzüğe benzetir. Uzun süredir sevgilinin elinde olan yüzük, artık bir kenara fırlatılmıştır. İlkbahar geçmiş, sonbahar gelmiştir. Şair, elindekileri kaybetmenin üzüntüsüyle “ben de” redifini her beytin sonunda tekrarlar. Bu gazelde şair kaybettiklerinden şikâyetçidir.

O şûhun itdüğü tarz-ı cefa ne müşkil imiş
Tahammül eylemeden ma’ada **nemüşkil imiş**

Dirîg o âfet-i ser der-hevâya düşdi gönül
O mest-i dil-şikene ibtilâ **nemüşkil imiş**

Cefâ-yı yâr hele hazm olunmadan kaldı
Nevâle-i gam ile imtilâ **nemüşkil imiş**

O şâh-ı hüsn ü melâhat `ulûfemüz virmez
Olinca `âriyeti bitidâ **nemüşkil imiş**

Beden ne kâre yarar dilde hâhiş olmayacak
Nişest-i keşt-i bi-nâhundâ **nemüşkil imiş**

Meded güsâyiş-i bâb-ı selâm ide yohsa
İmâm-ı bed-nefese iktidâ **nemüşkil imiş**

Gubâr-ı hat Nâbîyâ bırakdı nifâk
Münâsebetle olan iftirâ **nemüşkil imiş**(G. 347/1-7)

“O işveli sevgilinin yaptığı eziyet ne müşkil imiş.Birlikte kalıp da ona katlanmak ne müşkilmiş. Eyvah ki gönül başı belalı kişiye istek düşürdü. O gönül kıran sarhoşa bağlanmak ne müşkilmiş. (Daha) yârin verdiği eziyeti sindirmeden (heybemizi) gam azığıyla doldurmak ne müşkilmiş. O güzellik padişahı güzellikten bize düşen nasibi vermez. Güzelliği ödünç almak ne müşkilmiş. Gönülde istek olamayınca beden ne işe yarar. Kaptansız geminin karaya oturması hiç de zor değildir. Selam kapısının açılma ihtimali olmasa kötü nefesli bir imama uymak çok güç olurdu. Ey Nâbî, yazının tozları araya ayrılık bıraktı. Onunla ilgilendiğimin söylenmesi ne kadar güçtür. (Ben zaten ondan ayrırım).” (G. 347/1-5).. Şair burada sevgiliye ulaşma yolunda çektiği sıkıntıları anlatır.

Her hûb-rû ki `aşîka lutf-ı visâl-i **yok**
Bir nüshadur ki hattı hoş ammâ me`âli **yok**

Bilmem berât-ı valsı kime hükmi der kazâ
Bu mansıbun mülâzımı çok infisâli **yok**

Ey mihr-i meh-sitâre seni reg-güzârda
Ahter güzeşt dirse görenler vebâli **yok**

Gülzâr-ı hüsnî gerçi letâfetde bî-bedel
Ammâ hevâsının o kadar i'tidâli **yok**

Çok da açılma eyle hazer rûzgârdan
Hammâm-ı çerh köhnelemiş püşt-mâli **yok**

Hiç sorma kim tabîbün elinden neler çeker
Ammâ beyâna haste-i 'aşkun mecâli **yok**

Zühhâdün itdüğü da'avât-ı tama'-me'âl
Şâyeste-i kabûl olacak ihtimâli **yok**

Cevr-i zamânen gilemend olma Nâbîyâ
Kangî celâl var 'akabinde cemâli **yok** (G. 388/ 1-8)

“Güzel yüzlülerin hepsi aşğa kavuşma lütfunda bulunmazlar. O, güzel görünen bir kitaptır. Çizgileri hoştur ama anlamı yoktur. Kazanın hükmü kavuşma fermanını kime verecek bilmem. Bu makamın taliplisi çok, ayrılmak isteyen yok. Ey güneşin ışığını taşıyan yıldız, senin için “yol üzerinden geçen bir yıldızdır” deseler, bunun vebali yok. Aşk hastasına sorma doktorun elinden neler çeker. Ama derdini anlatmaya mecali yok.” (G. 388/1-3,6)..

Bir kere iltifâtun ile hurrem olmaduk
Bîgâne denlü sohbetüne mahrem olmaduk

Bilmem bizi gözünle niçün yersin ey felek
Bu gülistâna düştük ise şebnem olmaduk

Harf-i vefâ nüvişte-i levh-i cebin iken
Engüşt-i i`tibâra sezâ hatem olmaduk

Etvârumuz müselleme-i erbâb-ı tab' iken
Cânâ sentün yanında hemân Âdem olmaduk

Nâbî-i haste-dilde giribân mı var meger
Cevrûnle çâk-hurde-i dest-i gam olmaduk (G. 393/1-5)

“Ey sevgili, bir kere lütfun ile mutlu olmadık.Yabancılar gibi senin sohbetlerinde bulunamadık. Ey felek, bizi kıskanç bakışlarınla yersin. Bu gülistana düştüysek de şebnem olmadık. Senin alnında “sözünde durur” yazılmış olsa da değerli parmağına yakışır bir mühür olamadık. Ey sevgili, güçlü olanlara benzer tavırlarımız varsa da senin yanında olan insanlardan olamadık. Ey Nâbî, hasta gönlünün, üzüntünün eliyle parça parça olmamış yakası kaldı mı?” (G. 393/1-5). Şair, felekten ve sevgiliden şikâyetçidir. Sevgilinin istediği vasıflara benzer özellikler taşısa da sevgilinin yanında olamaz. Şairin hasta gönlünün yakası üzüntünün eliyle parça parça olmuştur. “Olmaduk” redifiyle kurulmuş bu gazelde şair istediklerine ulaşamamaktan şikâyetçidir.

Derûnumda keder var ye's ü ümmîde liyâkat yok
Visâle kâbiliyyet mihnet-i hicrâna tâkat yok

Sebep hep bendeki bu vaz'-ı bî-sabrânedür yohsa
O şühun kat'-ı çeşm-i iltifâtında kabâhat yok

Ruhın devr-i hatında ser-tırâşe ohşadur yohsa
Hele ol tünd-hûda şimdilik öyle alâmet yok

Zuhûr eylerse bundan sonra bilmem yohsa 'uşşâkun
Ser-encâmında bir nâ-gûş-zed tâze hikâyet yok

Hakîkî sanma her seyr itdüğün perhizkârânı
Fesade derdmendün neylesün destinde âlet yok

Yapılmış hazır olmuş senden evvel cümle'nün kârı
Senün tedbîrüne ey çerh zahmet çekme hâcet yok

İdenler ne cesâretle iderler ilticâ bilsem
Esâsında binâ-yı 'izz ü ikbâlün metânet yok

Ser-â-pâ çeşm-i 'ibretten geçürdüm nüsha-i dehri
İçinde ma'ni-i ârâma dâ'ir bir 'ibâret yok

Cihânun zîr ü bâlâsın tefehhuş eyledüm Nâbî
Tevekkül kişverinden gayri yirde istirâhat yok (G. 395/1-9)

Bir devlet için çehre temennâdan usanduk
Bir vasl için agyâra müdârâdan usanduk

Hîcran çekerek zevk-i mülâkâtı unutduk
Mahmûr olarak lezzet-i sahbâdan usanduk

Düşdük katı çokdan heves-i vuslata ammâ
Ol da'îye-i dagdaga fermâdan usanduk

Dil gamla dahı dest ü girîbândan usanmaz
Bir yâr için agyâr ile gavgâdan usanduk

Nâbî ile ol âfetün ahvâlini nakl it
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usanduk (G. 395/1-5)

Nâbî, gazel nazım şekliyle yazdığı şikâyet/tazallüm metinlerinde genelde sevgiliden ve onun vefasızlığından, taraflılığından şikâyet eder.

Dâgsız bir sîne var mı şem‘-i rûyundan senün
Dil-perişân olmaduk kim kaldı mûyundan senün

Geh tegâfûl geh sitem gâhi gazab gâhî ‘itâb
Zahmsuz dönmek nasîb olmadı kûyundan senün

İki müjgân bir yire gelmekden oldu nâ-ümmîd
Gamze-i hâtır-şikenle güft-gûyundan senün

Eşk ü âhı eylemezdi zîr ü bâlâyâ revân
Kalsa ‘uşşâkunda tâkat cüst-cûyundan senün

Kimsede kalmadı şemm-i nâfe-i çîne dimâg
Ârzu-yı çîn-i zülf-i müşk-bûyundan senün

‘Arz-ı hâl eylerdi Nâbî mâcerâ-yı hasretin
Hâme sûzân olmasa te’sîr-i huyundan senün (G. 444/ 1-6)

“Senin” redifli gazelde şair, yine sevgiliden şikâyet eder. Bu metinlerin kelime kadrosunda sevgiliye ait unsurlar: “gamze, uşşak, muy, kuy, hatır, dil, hasret, sûzan” kelimelerine yer verilmiştir.

Bir zamân biz dahı hem-sohbet-i cânâne idük
Gülüne bûlbûl idük şem‘ine pervâne idük

Şimdi ber-‘aksdür ahvâl-i visâl ü hicrân
Vaslına mahrem idük hicrine bîgâne idük

Şimdi hamyâze-i hicrâna giriftâr olduk
Bir zamân meykede-i kurbda mestâne idük

İtdi huşyâr bizi neşve-i ma'cûn-ı firâk
Nev-bahâr-ı nigeş-i lutf ile dîvâne idük

Nâbiyâ sâki-i çerh eyledi kâm-ı dili telh
Bir zamân gerçi ki leb-ber-leb-i peymâne idük (G. 447/1-5)

Bu meclisun âyâ kanı mestâneleri
Dönmez yürimez çekildi peymâneleri
Ebnâ-yı zamâne seng-i ta'n atmakdan
Bâzâr-ı gamun kem oldı dîvâneleri (R. 202)

Ey şâm-ı kesel nehârun olmaz mı senün
Ey bâğ-ı emel bahârun olmaz mı senün
İtdün bün-i gûşî kârvângâh-ı hırâş
Ey nagme-i gam karârın olmaz mı senün (R. 113)

Her kim ki ider devlet-i dünyâyâ tama'
İtmek gibidür sâye-i bî-câye tama'
Bilmem ne girer destine itmiş tutalum
Bir kimse nihâl-i huşkdan sâye tama' (R. 104)

Erbâb-ı kemâle ragbet itmez erzâl
Hem-cins olur cinsine lâ-büd meyyâl
Cinsiyetün iktizâsıdur kim katre
Âba düşicek habâb ider istikbâl (R. 131)

1.2.9. Tasvîr/Tahkîye

“Bir şeyi söz veya yazıyla anlatma tasvir adını alır. Anlatıma dayalı eserlerde; şahıslar, varlıklar, olay mekânları ve nesneler tasvir edilir.”¹⁰⁰ Şairin divanında mesneviler arasında bulunan “*Makâle Der-sân-ı Hakîm Senâyî Kaddesa'llâhu Sirrehü'l-`Azîz*” başlığını taşıyan mesnevin 64 beyitlik kısmı (M. 9/34-97) Hakîm Senâyî adlı kişinin vasıflarına ve tasvirine ayrılmıştır.

Var idi bezminde anın bir nedîm
Nâmı Senâyî vü mizâcî Hakîm

Olmış idi bahr-ı fûnûn içre nûn
Hikmet-i tab`ında Aristo zebûn

Ömrin idüp sarf-ı husûl- ı `ulûm
Olmış idi hâce-i `ilmî rûsûm

Subh namâzında gelüp sohbete
Nîm-şebân varır idi râhata (M. 9/34-36.38)

“Gazenli Mahmut’un meclisinde namı Senâyî mizacı Hakîm olan bir sohbet arkadaşı vardı. Fenler denizinin içinde bir nûn gibiydi Ömrünü ilimleri öğrenmek için harcayıp âlimlere hoca oldu. Sabah namazında sohbete gidip gecenin yarısını uyku ile geçirirdi. (M. 9/34-36-38). Şair altmış dört beyitlik uzun bir bölümde Hakîm Senâyî’yi anlatmayı sürdürür.

Divanda nazım şekillerinin birçoğunda tasvir/tahkiye tarzı ile karşılaşmak mümkündür. Nâbî Divanı’nda bulunan K. 1/1-78; K. 2/1-11; K. 7/1-14; K. 10/1-13; K. 13/1-46; K. 16/1-33; K. 16/41-65; K. 18/1-27; K.19/1-15; K. 22/1-16 ; K. 23/1-16; K. 24/1-20; K. 25/1-12; K. 26/1-9; K. 27/1-9; K. 28/1-13; M. 3/1-28 M. 7/205-245; M. 7/128-177; M. 7/134-166; M.7/76-86; M. 9/34-97; G. 100/1-10; G. 101/1-bölümler bu tarza örnektir.

¹⁰⁰ Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzları 248

Görindi gayret-i Hak`dan mukaddemât-ı zuhûr
Ne **gösterür** görelüm hazret-i Hudây-ı Gayûr

Kederden **oldı** musaffa mesâlik-i ikbâl
Keselden **oldı** mu`arrâ memâlik-i ma`mûr

Kıyâma **itdi** tekâzâ de`âyim-i devlet
Ku`ûda **oldı** kemer-bend kârgâh-ı umûr (K. 7/1-3)

Hüsn-i edâ vü hüsn-i vefâsın her umûr
Ol şehr-i bî-bedelde **bulur** hüsn-i gâyeti

Ol dil-güşâ makâller ol hurde nükteler
Mümkin midür **bula** `Arabistân`da sûreti

Ol cân-fezâ sühanların ol şûh-u edâların
`Akkâmlar lisânına olsun minisbeti (K. 16/44-46)

O lâlezâr ki **yokdur** nazîri `âlemde
Hak eylemiş anı hâss-ı diyâr-ı Magnîsâ

Görüp letâfetin ol lâlezâr-ı dil-keşinün
Sipihr şebnemin eyler nisâr-ı Magnîsâ

Cihânı kevkebe **basdurdı** lâlezârı ile
Tefâhuritse sezâdur diyâr-ı Magnîsâ (K. 22/5-7)

Bâtın-ı âyât-ı Kur`ândur Fütûhat u Füsûs
Gevher-i deryâ-yı `irfândur Fütûhat u Füsûs

Hâne-i târik-i kalb-i gafilî **tenvir ider**
Şu`le-i misbâh-ı îmândur Fütûhat u Füsûs

Sırr-ı vahdetden haberdâr **eyler** ehl-i hâhişi
Ma'nî-i tehvîd-i Yezdândur Fütûhat u Füsûs

Kem gubârın kuhl **idenler** kesb ider 'ayn-ı yakîn
Kârvân-ı 'âlem-i cândur Fütûhat u Füsûs

Sahibi hatmü'l-vilaye **oldugunda** Nâbîyâ
İki şâhid iki bürhândur Fütûhat u Füsûs (G. 360/1-5)

Nâbî'nin gazelleri arasında İbn-i Arabî'nin Fütûhat-ı Mekkiye ve Füsûsü'l Hikem eserlerini tasvir ettiği bir gazel bulunmaktadır. Şair; "Fütûhat u Füsûs" redifli gazelinde bu iki eseri "irfan denizinin hazineleri, imanın aydınlatıcı alevi" olarak tasvir eder. İsteği olanları birlik sırrından haberdar eden yine bu iki eserdir. Unutkanlığa düşmüş kalpleri aydınlatacak olan yine bu iki eserdir.

Maksûre-i bihişt-i hakikat Medîne'dür
Mahrûsa-i sevâd-ı nübüvvet **Medîne'dür**

Hâhişgeh-i metâlib-i 'ulyâ-yı feyzdür
Bârişgeh-i sahâ'ib-i rahmet **Medîne'dür**

Olmakla sahn-ı hâbgeh-i hâtemu'r rüsûl
Faşş-ı nigîn-i ravza-i cennet **Medîne'dür**

İns ü melek akarsa n'ola rîy-mâline
Devlet-serây-ı şâh-ı risâlet **Medîne'dür**

Ânda telâtüm eyledi bahr-ı muhît-i şer'
Cây-ı hurîş-ı mevce-i nusret **Medîne'dür** (G. 101/1-5)

Divanda bulunan 101. gazel tasvir tarzıyla yazılmıştır. Nâbî'ye göre Medîne; "son peygamberin dinlenme yeri, cennet bahçesi, yardım dalgalarının coştığı bir mekân, taliplerin istekte bulunduğu bereketli bir yer"dir (G. 101/1-5)..

Virüp tertîp eczâ-yı muhâlif-gûne-i kevne
Dü-reng e târdan **dikmiş** ana şîrâze-i ibkâ

Kurup bir bârgâh-ı sun' lutf u kâhrdan memzûc
Virüp ezdâda amîziş **komişnâ**mın anun dünyâ

Yazup redd ü kabûle hüccet itmiş kişverin ta'dîl
Virüp kevn ü fesâda sûret itmiş hükmini icrâ (K. 1/5-7)

"Farklı renkte olan parçaları bir araya getirip iki rengi (gece ve gündüzü) denge ipliği ile birbirine bağlayan O'dur. Kahır ve lütfun bir arada olduğu saltanatını kurup zıtlıklarla karıştırıp adını dünya koymuştur. Olan ve olmayan her şeyi yazıp delillerini ortaya koymuştur. Oluşa ve yokoluşa suret verip hükmünü icra etmiştir." (K. 1/5-7). Nâbî, burada Allah'ın kudretini ve kaianatın vasıflarını anlatmıştır.

Gerçi zindân-gîr-i teng-i teng-i meclis-i tendür gönül
Şeh-nişîn-i 'arş ile **revzen-be-revzendür** gönül

Teng-nâ-yı sineye güncîdelikden teng iken
Vüs'atından sâhib-i 'arşa **nişîmendür** gönül

Şemme her binide yok kudret gül-i esrârını
Dîde-i bigânedan der-beste **gülşendür** gönül

Cilvegâh-ı vâridât-ı kuds-ı gaybü'l-gaybdür
İlme meclâ gevher esrara **mahzendür** gönül

Mihr beyne'l- isba'eyn-i kabza-i îcâddur
Nâm-ı sultân-ı hakikatle müzeyyendür gönül

Mülki vâsi' leşkeri bî-hâd hazâin bî-kıyâs
Âlem-i ma'nâda sultân-ı mu'anvendür gönül

Tîre-hâl ü zahmdâr ü pür-gubâr olsa n'ola
Girde-i nakş-ı tecellîgâh-ı Eymendür gönül

Vüs'at-âbâd-ı devâ'ir hâne-i îcâdda
Nokta-i merkez makamında mu'ayyendür gönül

Nâbiyâ meşhûdudur pest ü bülend-i kâ'inat
Âlem-i envâre müşrif kasr-ı rûşendür gönül (G. 490/1-9)

“Gönül”ün tasvir edildiği gazelde gönül bazen bir gül bahçesine bazen bir mahzene benzetilmiştir. Gönül kelimesinin bir başka adı da kalptir. Kalp değişen demektir. Şair burada sürekli değişim içinde olan gönlü anlatmıştır.

Nâbî, kasidelerinde, mesnevilerinde, gazellerinde tasvir-tahkiye tarzını sıklıkla kullanmıştır. Şair, bazen anlattığı konuyu müşahhas hale getirmek bazen de sanatını göstermek maksadıyla tasvirlere başvurmuştur.

1.2.10. Tarih Düşürme

Divan edebiyatının bedîî sanatlarından biri olan ve Arap harflerinin –*bced*, *havvez*, *hutti*, *kelemen*, *sa'fes*, *karaşat*, *se'hat*, *dazıg*- dizisine göre her harfe tekabül eden rakamların hesaplanması suretiyle istenilen bir tarihi lâfzen bildirme sanatına “sanat-ı cümme”, “ebced hesabı” veya “tarih düşürme” denilmiştir.¹⁰¹ Nâbî Divanı'nda 156 adet tarih bulunmaktadır. Bu tarihler bölümü türler açısından oldukça zengindir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla divanın tarihler bölümünde culüsiye (3 adet), kasriye/dâriye (44 adet), tehniye/tebriknâme (12

¹⁰¹Canım, Divan Edebiyatında Türler, 325.

adet), fetihnâme (8 adet) vilâdetnâme (15 adet), haymiye (2 adet), ramazâniye, surnâme türlerine yer verilmiştir:

Mühdârîsma'il ol taze nihâl

İdicek dâr-ı fenâdan **rahmet**

Leb-i cennet didi Nâbi târih

Rûh-ı İsma'il'e ola **rahmet** (T. 53/1-2)

Köhnesin kim yâd ider **kasr-ı Süleymân** olsa da

Nâm ü şânın bu binâ-yıtâze-berbâd eyledi

Âb-veşru-mâl idip Nâbi didi târihini

Mustafa Pâşâ ne **zibâ kasr** bünyâd eyledi (T. 55/14-15)

Yâ ilâhî'ömr ü devletlerle eyle ser-firâz

Dergehünden budur ümmîd-i derûn-ı derdnâk

Eyler iken fikr-i târihin bu sûr-ı **makdemün**

Nâbî-i dâ'î-i kemter bende-i hem-kadr-ı hâk

Gördi tâk-ı çehre hâtif yazdı târihin anun

Yâdigâr-ı Mustafa Pâşâ Muhammed dürr-i pâk (K. 28/8-10)

1.2.11. Gazellerde Edâlar

Nâbî, gazellerinde: aşıkâne, rindâne, hakîmâne edâları kullanmıştır.

1.2.11.1. Aşıkâne Edâ

Gazellerde kullanılan dört farklı edâdan biridir. Aşk, sevgi, sevgili gibi kavramları anlatırken aşıkâne edâ kullanılır. Bu tür gazellerde kelime kadrosu genellikle aşk ve sevgili kavramı çevresinde şekillenir. Bu yönüyle divan şiirinde diğer edâlara nazaran kullanımı daha fazladır. Âşıkane edâ ile oluşturulmuş gazellerde sevgilinin vasıflarından, ayrılıktan, rakipten, kavuşamamaktan söz

edilir. Divan edebiyatında sevgili tipi düşünöldüğünde bu tür gazellerde sevgili tasviri ve ayrılıktan şikâyet söz konusudur.

Senüñçün itdüğümüz **âh u zârı** biz bilürüz
Firâk içinde geçen rüzgârı biz bilürüz

Senüñ neden haberün var firâş-ı nahvetde
Hırâş-ı çâr-şeb-i **intizârı** biz bilürüz

Meta‘-ı sabrın ider her sadâ-yı pâ gârret
Telâş-ı hâtır-ı **ümmîdvârı** biz bilürüz

Bizümle yek-şebe hem-bezm-i **sohbet** olduğuna
Rakıbe eyledüğün itizârı biz bilürüz

‘Adû-yı tîre-dili bir nefesde mahv eyler
Sepîde-i seher-i inkisârı biz bilürüz

Dü rûze gerdişi yokdur be-vefk-i hâtır-ı âh
Tabi‘at-ı felek-i nâbe-kârı biz bilürüz

Cemâle **âfet**-i hattdur kemîn fırsatdur
‘Akîb-i kevkebe-i iştiârı biz bilürüz (G. 284/1-7)

Nâbî Divanı’nda yer alan aşıkâne gazellerde sevgili tasvirlerine yer verilir. Ayrılıktan ve sevgilinin vefasızlığından şikâyet edilir. Aşıkâne edâ, şairin divanında kullanım sıklığı bakımından ikinci sıradadır.

Hattun gönölde ragbet-i seyr-i çemen mi kor
Şevk-i ruhun hevâ-yı gül ü nesteren mi kor

Gölşende ‘andelib unudur âşiyânımı

Hâtırda kûy-ı yâr hevâ-yı vatan mı kor

Bir kere girse destine dâmân-ı yâr dil
Söylenmedük şikâyet e dâ`ir sühân mı kor

`Âkil ider mi çerhden ümmîd-i merhamet
Kem-fırsatân `adûsını sâg u esen mı kor

La `l-i bütân hevâsı ile bâd-ı bî-karâr
Bûs itmedük ne nîk ü ne bed bir dehen mı kor

Ma`nâ-yı beyt-i şî`r gibi zülf-i yârde
Hal itmedükçe şâne-i hâtır-şiken mı kor

Hadd-i lebi tecâvüz iden râz Nâbîyâ
Bir günde gerdiş eylemedük encümen mı kor (G. 130/1-7)

Gazelde geçen: “âfet, felek, râkîb, sohbet, fîrâk, âah u zâr, intizâr, dil, gönül, gül, kûy-ı yâr, Gülşen, `andelib, dehen, leb, zülf, ihsan, ebrû, ‘uşşak” kelimeleri sevgiliyi anlatmak için kullanılan kelimelerdir.

Râh-ı zühdi bilürüz hak bu ki merdân yoludur
Lîk âsân çıkan âsâyîşe `irfân yoludur

Ne zarar hardan âteş-revişân-ı `âşka
Dime râh-ı Hareme hâr-ı mugaylân yoludur

Gûş-ı ‘uşşâka virür zevk reh-i râst-ı Hicâz
Mutribâ itdügün âheng Sifâhan yoludur

`İzzet-i saltanat-ı Mısra talebkâr olmak
Keyd-i ihve bün-i çeh kûşe-i zindân yoludur

Meslek-i sifle-nihâdândur âz u imsâk
Reh-i bâlâ-nazarân-ı himem ihsân yoludur

Cûş ider mevc-i hayâl-i şu'arâ dûş-be-dûş
Beyt-i ebrûsınun ara yiri divân yoludur

Matlabun mahmiye-i râhat ise ey Nâbî
Dâde-i Hak'la kanâ'at anun âsân yoludur(G. 108/1-7)

1.2.11.2.Hâkîmâne Edâ

Hâkîm, kelime anlamı olarak:âlim, bilgin, bilen, tabiatı inceleyen, rahip, doktoranlamına gelmektedir."¹⁰²Âne ise "cesine, casına" anlamına gelen bir son ektir. Buradan hareketle hâkîmâne gazel, bir olay durum karşısında hüküm verici, bilgece bir üslupla yazılan gazellere verilen addır. Divan edebiyatı geleneğinde Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmet adlı eserinde bu yana yol gösterici, bilgi verici özellikte şiirler yazılmıştır. Nâbî, hikemî tarzın öncüsü olması dolayısıyla divanında hâkîmâne gazellerinin sayısı fazladır. Şair yetmiş yıllık ömrüne 888 gazel sığdırmıştır. Bu gazeller arasında hâkîmâne edâ diğerlerine göre daha fazla kullanılmıştır. Hikmet kelimesi Nâbî'nin şiirlerinde ön plana çıkan bir kelimedir. Bu konuda çalışmamızın nasihâtnâme bölümünde örnek verilmiştir.

Biz ki kânun-ı hakikat nağmesin gûş itmişüz
Katre-i nâçiz iken deryâ kadar cûş itmişüz

Olduk evvel câmdan sermâye-fersâ-yı şu'ûr
Ey tenûk-dil biz anuñ deryâların nûş itmişüz

Sende kalmış dil-şikenlik şermi kalmışsa eger
Yohsa biz ey seng-dil çokdan ferâmûş itmişüz

¹⁰² Ahmet Doğan, Osmanlı Türkçesi Terimleri Sözlüğü (Ankara; Akçağ Yayınları, 2011).

Satma çok da nâz ile böyle peyâm-ı tâzeyi
Senden evvel biz anı pîrâye-i gûş itmişüz

Ol meyân kim hasreti endişeyi bârîk ider
Hülyâ bezminde bî-minnet der-âgûş itmişüz

Gülşen-i tab'ûn kemine bergini ızhâr ile
Sad-hezârân bülbül-i gûyâyı hâmuş itmişüz

Nâbiyâ bigâne-i nâ-fehm bulmaz dest-res
Çeşme-i ma'nâyı elfâz ile has-pûş itmişüz (G. 292/1-7)

1.2.11.3.Rindâne Edâ

Rind kelimesi *Osmanlı Türkçesi Terimleri Sözlüğü'nde*¹⁰³ “dünya işlerini hoş gören kimse kalender” anlamına gelmektedir. Farsça son ek olan “âne” kelimesiyle birlikte kullanıldığında “dünya işlerini hoş gören, önemseyen insanlara yakışırçasına” gibi anlamlar kazanır. Nâbî Divanı'ndagazeller arasında bulunan 333. gazel bu edâya örnektir.

Biz **rind-i fenâ**-meşreb-i cânâne-perestüz
“Kâlu Belâ” dan **cür'a-keş**-i câm-ı elestüz

Mecnûnlaruz meskenümüz bâdiyelerdür
Sevdâ vü gamuñ ehli ile dest-be-destüz

Ol serv-i revân ayâgına sürmek için yüz
Alçaklara yüzler sürerüz mâil-i pestüz

Tarf-ı küleh-i yâre şikeste didiler halk
Andan berü biz şikestüz

¹⁰³ Doğan, *Osmanlı Terimleri Türkçesi Sözlüğü*, 1045.

Bî-câm ü sürâhi i er  z b deyi Nâbî

La'l-i leb-i dil-d r içün v lih   mest z (G. 333/1-5)

Metinde geçen: "rind, c r'a-ke , perest, c m, b diye, sürâhi, bâde, mest"
kelimeleri rindâne edâdan hareketle metnin kelime kadrosunu oluşturur.

İKİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ D VANI'NDA TESPİT EDİLEN TÜRLERİN VE TARZLARIN NAZIM ŞEKİLLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

2.1.Türler ve Tarzların Nazım  ekillerine Göre İncelenmesi

2.1.1. Bir Mesneviyi Türler ve Tarzlar Açısından Kısa Bir Tahlil Denemesi

Beyit sayısı fazla olan nazım şekilleri tür ve tarz bakımından zenginlik gösterir. Nâbî, alı ılmı ın dışında, hacimli nazım şekilleri kaleme almıştır. Özellikle kasidelerinde ve gazellerinde beyit sayısı fazladır. Nâbî Divanı'nda bulunan yedinci mesnevi tür ve tarz çeşitliliği açısından oldukça zengindir. *"Mesnevi Der- Sen -K r  Sultân Muhammed H n Müzeyyel Be-Medh-i Musâhib Mustafâ P   "* ba lı ını taşıyan 268 beyitlik mesnevi, nazım şekillerinin tür ve tarzlarla ilişkisini göstermesi bakımından değerlendirmeye değerdir. Nâbî, adı geçen mesnevide tespit edebildiğimiz kadarıyla "tasvir, methiye, duânâme, mededn me, esmâ' l h sn , arz-ı hâl, müraca'a" tarzlarını; "v c dn me, na't,  eh r-y r" türlerini kullanmıştır. Şair mesneviye tevhid, na't,  eh r-y r türleriyle ba lamı  ardından dönemin padişahı Muhammed H n ve vezir Musâhib Mustafâ Paşa'yı  vm  , daha sonra halini anlatmış, yardım istemi  ve memduhlarına dua

etmiştir. Mesnevide ilk 69 beyitten sonra “methiye, arz-ı hâl, duânâme” padişah ve veziri için ayrı ayrı tekrar eder (bk.. Tablo 4).

Tablo 2: Bir mesnevinin türler ve tarzlar açısından değerlendirilmesi

Beyit Sayısı	Tarz Adı	Tür Adı
1-8	Tasvir	Vücûdnâme
9-19	Esmâ'ül Hüsnâ	
20-30	Tasvir	Tevhid
31-58		Na't
59-68	Tahkiye	Çehâr-yâr
69-120	Medhiye/ Tahkiye	
121-127	Duânâme	
171-174	Medednâme	
130-203	Arz-ı Hâl	
171-213	Müraca'a	
214-253	Medhiye/Tahkiye	
254-263	Arz-ı hâl	
264-268	Duânâme	

Divanda bulunan 7. mesnevinin ilk 30 beytinde şair, kâinatın yaratılışı, insanın vasıfları yaratıcının hikmetlerini anlatır. İlk beyitlerde geçen “kudret, hikmet, kevn, îcâd, sun’ı, vücûd, fesât, ahkem, ‘âdem, âteş, âb, Yezdân” kelimeleri tevhid türünün tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkar. Dördüncü beyitte geçen vücûd kelimesi dikkatleri “vücûdnâme” türüne çevirmektedir. Buradan hareketle ilk sekiz beyit bu türe örnek gösterilebilir.

Minnet-i bî-kıyâs **Yezdân’a**

K'it diitâ-yı dâniş insâna

Nazar it eylemiş o **zî-kudret**

Safha-i **kevnî nûsha-i hikmet**

Eyleyüp bir **garîb sun'icâd**

Koymış adın cihân-ı **kevn ü fesâd**

İtmiş ol Rabb-ı **a'lem ü ahkem**

Cümle eşyâ için **vücûd u 'adem**

Fakre **halk** eyleyüp gınâyı nazîr

Hem-'inân eylemiş kalîle kesîr (M. 7/1-5)

Yedinci mesnevinin 9-19. beyitleri arasında kalan kısım ise esmâ'ül hüsnâ tarzına örnektir. Şair burada sırasıyla "Hallâk, muksimü'l erzâk (Rezzâk), Hâlik, 'Âdil, Vâhid, Yezdân, Hudâ, Hakk, (Vahid), vahdehû, bâki, Kâhir" isimlerini kullanmıştır. Bunlar arasında 17. beyitte bir ayetten iktibasla "vahdehû" kelimesi kullanılmıştır.

Kiminüñ bâbın eylemiş **Hallâk**

Nice muhtâcamuksimü'l-**erzâk**

Hâsılı iki nev' olup eşyâ

Vahdet-i Hâlik iderîmâ

Cümlesinüñ birer mu'âdili var

Bî-'**adîl** olduğun iderîzhâr

Her mesânuñsabâhışâhiddür

Ki dükevnüñ **ilâhırvâhiddür**

Rengden'ârîidüğün **Yezdân**

Turmaızhâr iderbahâr u hazân (M. 7/9-13)

Tevhid türüne örnek olan otuz beyitlik bu kesit aynı zamanda tasvir tarzı için de örnek teşkil eder. Şair Allah'ın isimlerini andıktan sonra 20-29. beyitler arasında insanın vasıflarını Allah'ın ona vermiş olduğu imkânları anlatır. "Allah cümle yaratılmışlar içinde insanı hitaba layık görmüştür. Kendi hikmetinden (sırrından) insanı yaratıp onu âlemin en şerefli yapımıştır. Onun lütfuyla insanlar akıl kalıbına sahip ve irfana layık olmuştur. İnsanın cisminde Allah'ın nakışları vardır. O dünya işlerinin süsüdür (M. 7/20-23). İnsan göklerdeki yuvanın kuşudur. İnsan canın kalıbıdır. İnsanın kalbi şerefli yaratılmış (Allah'ın izzetinin tecelli ettiği) güzel bir yerdir. Gönül ilahi bir aynadır, imanın nuru onun tanığıdır. Kim bir kişiyi sevindirirse (Allah) ona bin sevinç gösterir (M. 7/25-28).

Cism-i insân ki nakş-ber-pâdur

Zînet-i **kârgâh-ı dünyâdur**

Dikkat ile olunsa **kevne** nazar

Görinür**âdemî**çünür-ı başâr

Murg-ı 'arş-âşiyândur **âdem**

Kâlib-i **kevn**-i cândur âdem

Kalb-i insânşerîf-i **hilkatdür**

Cilvegâh-ı cenâb-ı izzetdür

Dil ki âyîne-i İlâhî'dür

Nûr-ı îmânanuñgüvâhıdur (M. 7/23-27)

Nâbî, mesnevîde tevhid bölümünden sonra 29 beyitlik bir na'tle Hz. Resûlullâh'ı övmüştür. Mesnevinin bu kesitinde dikkati çeken bir özellik ise na't

kelimesinin dört beyitte peşpeşe kullanılmış olmasıdır. Nâbî, gönlü-kırık kalemine seslenir: “Gel ey gönlü kırık kalem, na’t vadisinde biraz koşucu ol. Allah’ın sevgilisine na’t’e başla, bu vasıfları (anlatmanın) zevkiyle cana ruh ver. Namını dilin cevheri eyle, na’tini beyanın süsü eyle.”(M. 7/33-35).

Olmasa dilden uramazsın dem

Şeref-i na’t-ı seyyid-i âlem

Gele ey hâme-i şikeste-zebân

Vâdî-i **na’ta** ol biraz pûyân

Başla **na’t-ı Habîb-i Yezdân’a**

Zevk-i vasfiyelerûhvircâna

Nâmını cevher-i zebân eyle

Na’tinârâyîş-i beyân eyle

Ya’nîsultân-ı **mürselînAhmed**

Bende-i mukbil-i Hudâ-yı samed (M.7/31-35)

Şair dört halife içinde on beyitlik bir bölüm ayırıp onları şu şekilde över: “Ey kalem, çehâr-yârın (dört halifenin) temiz ruhlarına medh ü sena etmek sana yaraşır. Onlardan biri insanların şerefli ve Peygamberimiz (s.a.v)’in mağara arkadaşı Hazreti Ebubekir (Sıddîk)’dir. Onlardan ikincisi adalet bağının meyvesi, şeriat bahçesinin ağacı, yani Ömer’dir. Onlardan üçüncüsü Kur’an’ı (sayfalarını) bir araya getiren ve ilm sahibi olan Osman’dır. Onların dördüncüsü kevserin sakisi, kâfirlerin kahredicisi olan Hazreti Ali (hayder)’dir.” (M. 7/59-63).

Dahî ey hâme eyle medh ü senâ

Rûh-ı pâk-ı **çehâr yâr**asezâ

Cümlenüñ biri yâr-ı gâr-ı sadîk
Efdalü'n-nâs hazret-i **Sıddîk**

Yâr-ı sânisibâg-ı 'adle semer
Serv-i bustân-ı şer'ya'nî **Ömer**

Hem üçincisi hazret-i **Osmân**
Sahibü'l-ilmcâmi'ü'l-Kur'ân

Çârüminyârisâkî-i kevser
Kâmi'ü'l-küfr hazret-i **Hayder** (M. 7/59-63)

Şair dört halifeye övgüden sonra Sultan Muhammed Han'ı 52beyitlikbir bölümle över. Bu kısım mesnevinin 1/5'lik bölümünü oluşturur.

Başla ey hâme zîb-i 'ünvâna
Midhat-ı pâdişâh-ı devrâna

Hâmî-i dînu'în-i şer'-i mübîn
Hazret-i **şehryâr-ı** rûy-ı zemîn

Dâver-i Cem-gulâm u gerdûn-bâb
Şâh-ı kişver-sitân-ı sûtûde-cenâb

Şâh-ı kâmil şehinşeh-i fâzıl
Bahır-ı ihsân hidîv-i deryâ-dil

Bâ'is-i ber-**karârî-i** âlem
Bâdî-i râhat-ı benî âdem (M. 7/69-73)

Bu bölüme kadar olan kısım klasik mesnevilerde görmeye alıştığımız bir sıralamaya göre –tevhid, na't, medhiye- şeklinde oluşturulmuştur. Bu kısımdan

sonra Nâbî, kendi halini anlatmıştır. 73 beyitten oluşan bu bölümün içinde medednâme ve duânâme tarzlarına da yer verilmiştir. Metnin arz-ı hâle örnek teşkil eden bu kısmı bölümlü bir yapı arz eder. Yani şair anlatımın akışını kesip Sultan Muhammed Hân'dan yardım ister ve ona dua eder:

Ehl-i derdünfakîr ü bî-tâbı
Bende-i nâ-güşâde-dil Nâbî

Hâk-ı dergâha rûy-mâl eyler
Bu tarîk ile 'arz-ı hâl eyler

'Arzidüp hâl-i kalb-i nâ-kâmın
Böyle tahrîrider ser-envâmın

Çünki hüküm-i meşîyyet-i Bârî
Oldınşâ'-ı zâtumacârî

Safhâ-i hilkatümdeoldı celî
Muktezâ-yînüvişte-i ezeli (M. 7/129-133)

Nâbî, Sultan Muhammed Hân'ı övdükten sonra ona, kendi halini anlatır. Bu bölümde tasvir tarzına da yer verilmiştir. "Ehli dertleler arasında fakir ve bitap, gönlü kapalıların kölesiyim. Bu yolda Allah'ın dergâhına yüz sürerek arz-ı hâl eylerim. Mutsuz olan kalbimin halini arz edip sonunu böyle yazdım." (M. 7/130-131)

Şair böyle bir girişten sonra tahkiye tarzını kullanarak meramını anlatmaya çalışır. Devlet kapısında bulunanların (hükümdarların, vezirlerin) kendisine yardım edeceğini düşünür. Nâbî bu bölümdeki beyitlerde himmet kelimesini ısrarla vurgular. Buradan da anlaşılacağı gibi Nâbî, dönemin padişahı veya koruyucusu Musasip Mustafa Paşa'dan bir beklenti içindedir.

Belki sana nigâh-ı himmet ide
Hâktan ref idüp himayet ide

Şâyet ol pür-kerem idüp himmet
Sana bir **nân-pâre-i râhat** (M. 7/143-144)

Mesnevinin 171-213 numaralı beyitleri arasında kalan kısımda “dedim-dedi” diyalog anlatım şeklinde yazılmış bir müraca’a tarzına rastlarız:

Didüm ey pâdişâh-ı kevn ü mekân
Âferînde-i zemîn ü zamân (M. 7/171)

Didi ey Nâbî-i perîşân-hâl
Ey tehî-gerd-i kûçe-i âmâl (M. 7/184)

Didüm ey şâh-i mülk-i ma’mûrî
Bahtum âyînesi gözüm nûri (M. 7/192)

Didi ey gâfîl-i tarîk-ı murâd
İdeyüm gel seni bu gamdan şâd (M. 7/205)

Bu bölümde şair Musahib Mustafa Paşa ile “didüm-didi” kelimelerini kullanarak bir sohbet havası oluşturur. Şiirin kırk iki beyitten oluşan bu kısmında tam bir bütünlükten söz edilemez yalnız şair kendi halini anlatırken ve Musahib Mustafa Paşa’yla konuşurken “didüm-didi- kelimelerini kullanır. Bu bölümden sonra Musahib Mustafa Paşa’yı över:

Mustafâ nâm **murtaza kirdâr**
Pâk-ı tıynet musâhîb-i hünkâr

Mahrem-i pâdişâd- ı **heft-iklîm**

Sâhib-i tab'-ı pâk-u **kalb-ı selîm**

Ol ki itmiş itmiş Hudâ ana ihsân

Hüner ü fazl ü dâniş ü âirfin

İftihâr-ı kerem **şi'âr-ı himem**

Bendesî muhteşem kemînesi Cem

Kadr-dân-ı hüner sûtûdegüher

Nahl-ı bâğ-ı sehâ mürürvet-ber (M. 7/223-227)

Nâbî, halini anlattıktan sonra övdüğü Musahib Musatfa Paşa'ya mesnevinin sonunda dua eder. Burada kullanılan ifadeler genel olarak Nâbî'nin şiirlerinin sonunda kullandığı dua ifadeleriyle aynıdır: "Ey Allah'ım, gönlü hasta olanların hakkı ile gönlü kırık olanların gönlü ile (sana yalvarıyorum). Onun kapsını daima açık tut, ömrünü uzun eyle. Onun temiz varlığını hatalardan koru, büyüklüğünün ve ikbalinin olduğu günleri arttır. Ey Allah'ım, onun düşmanlarını zarara uğrat, lütfunu ona yoldaş eyle." (M. 7/265-268).

Nâbiyâ **eyleme** kelâmı dîrâz

Yiter itdüñ bu deñlü'arz-ı niyâz

Elüñi aç du'â-yı devletine

Hâlik`uñbârgâh-ı izzetine

Yâ ilâhi be-hakk-ı haste-dilân

Be-niyâz-ı dil-i şikeste-dilân

Dâimâdergehindüşâd **eyle**

Devlet ü ömriniziyâd **eyle**

Zât-ı pâkinhatâdan eyle mâşun

İzz ü ikbâlin eyle rûz-efzûn

Yâllâhî 'adûsınızâr it

Lütfuñkendüyekafâdâr it (M. 7/263-2683)

2.1.2. Nâbî Divanı'ndaki Manzûme Başlıklarının Türler ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi

Türler ve tarzların isimlendirilmesinde şairlerin kullandıkları başlıklar fikir vericidir. Divanlardaki manzumeler incelediğinde isimlendirmelerin tür ve tarz isimleri ve içerikleri ile paralellik gösterdiği görülecektir. Özellikle kaside başlıkları, adı bilinen tür ve tarzlara isim olarak verilmiştir. Kaside başlangıçta bir övgü şiiri iken zamanla övgünün yerini bahar tasvirleri, Allah'ın birliği, peygamber sevgisi, ölüm duygusu, fetih, tebrik, tahta çıkış, şikâyet etme gibi konular almıştır. Altı asırlık şiir geleneği içinde divanlarda sayısız kaside yer alırken bu kasideler, kendi içinde konu ve üslup bakımından çeşitlilik göstermiştir. Kasidelerin yanında tarihler ve kıt'alar tür ve tarz çeşitliliğinin fazla olduğu bölümlerdir. Nâbî Divanı incelendiğinde benzerlerine nazaran daha fazla tür ve tarz ismine rastlanır. Aşağıdaki tabloda şairin divanında geçen mazume başlıklarından hareketle tür ve tarz isimlerine yer verilmiştir.

Tablo 3: Manzume başlıklarında geçen tür ve tarz isimleri

Tür veya Tarz İsmi	Manzume Başlığı
Tevhîd	<i>İzhâr-ı Emvâc-ı Zarâ'et ü Zârî Der Lücce-i Tevhîd-i Bârî Celle Şânehu Müzeyyel Be-Nâm-ı Bâ'is-i Cem'iyeti-i Dîvân Vezîr-i 'Alîşân Silâhdâr Hüsün Pâşâ-zâde Silâhdâr İbrâhîm Pâşâ</i>
Na't	<i>Mâliden-i Çelm-i Siyeh-Sirîş-k-i Kalem Be-Âstâne-i Na't-ı Şerîf-i Seyyîd-i 'Âlem Salla'llahu 'Aleyhi ve Sellem, Mesnevî Der-Na't-ı Şerîf-i Meşhar-ı Mevcudât 'Âleyhi Efdalî s Salâvât, vd., M. 1, M. 5, K. 29, KK. 13, R. 156</i>
Medhiye	<i>Medîha-i Çehâr Erkân-ı Binâ-yı Dîn Çâr 'Unsur-ı Şhs-ı Yakîn Çehâr Yâr-ı Güzîn Rıdvânu'llâhî Ta'âla 'Aleyhim Ecma'in, vd., K. 21, K. 23, K. 25, K. 27, M. 7, M. 7, KK. 3, K. 102</i>
Culûsiye	<i>Kasîde-i Culûsiye Ender Sitâyiş-i Sultân Mustafa el Gâzî İbnî Sultân Muhammed El-Gâzî Tâbe'llâhu Serâhumâ, vd., K. 8, T. 66,</i>

Şikâyet/Tazallüm	<i>Şikâyet Ez-Gam Bâ-Sitâyîş-i Musâhib Mustafa Pâşâ-yı Ekrem Rahimehullahu, Vd., KK. 4</i>
İydiye	<i>İdiyye-Bâ-Sitâyîş-i Vezîr-i Müşârûn İleyh vd., K. 17, T. 105, KK. 12</i>
Azliye	<i>Kasîde-i 'Azliyye Ender Vezîr-i Müşârûn İleyh Tegamme'llâhu Ta'âlâ Bi-Gufrânihi</i>
Sulhiye	<i>Kasîde-i Sulhiyye Ender Sitâyîş -i Sadr-ı A'zam 'Amuca-Zâde Hüseyin Pâşâ Rahmetu'llâhi 'Aleyh</i>
Tuğraiye	<i>Medh-i Tuğrâ-yı Hakânî Bâ-Sitâyîş Vezîr-i Zî-Şân Ca'fer Pâşâ Muhafız- Halebü's Şehbâ, vd. K. 19</i>
Atiye	<i>Vâhidü'l Beşer Sâniyü'l Matar Sâlisü's Şems ve'l Kamer Kutb-ı Felek Saltanat-ı Hâris-i Mülk ü Millet Şehinşâh-ı Devrân Gâzi Sultân Ahmed Hân Hazretleri O Genc Nişin-i İnzivâya Gencine-i Cûdından İ'tâ vü İrsâl Zer-i Meserret Eser Vüsûlünde Dest-i Su'âlî Dergah-ı Kâadi'l Hâcâta Bâz ve Bu 'Atiyye-i Gaybiyye Şükrine Zemzeme-Perdâz Olduğu Nazm-ı Belâgat Şi'ardur</i>
Otağ-nâme	<i>Târîh-i Berây-ı Otâk-ı Şehriyâri</i>
Vefâyetnâme	<i>Târîh Berây-ı Vefât-ı Veliyy-i Rabbânî Burunsuz Mevlevî Der-Edirne, vd., T. 33, T. 40, T. 58, T. 136</i>
Fetihnâme	<i>Târîh Berây-ı Feth-i Kal'a-ı Kmançe', vd., T. 20, T. 50, T. 147</i>
Vilâdetnâme	<i>Târîh-i Vilâdet-i Âfitâb-ı Felek-Saltanât ve Gevher-i Pâkîze-i Ma'den -i 'Azamet Hazret-i Şeh-zâde Sultân Ahmed Hân İbni Sultân Muhammed Hân, vd., T. 22, T. 23, T. 28, T. 45, ., T. 57, T. 60, T. 73, T. 74, T. 75, T. 76, T. 91, T. 93, T. 113, T. 116</i>
Tehniye/Tebriknâme	<i>Kasîde-i Tehniye Der-Zımn-ı Târîh-i Sadâret-i El-Hâc 'Ali Pâşâ, vd., T. 79</i>
Kasriye/Dariye	<i>Târîh Berây-ı Kasr-ı Süleymân Pâşâ Der-Ruhâ, vd., T. 69, T. 63, T. 72, T. 81, T. 107, T. 120, T. 134</i>
Hamâmnâme	<i>Târîh Berâ-ı Hammâm-ı 'Ali Beg Der-Halebü's Şehbâ', vd., T. 71</i>
Münâcât	<i>Târîh Der-Zımn-ı Tehniyet-i 'İd-i Sa'id Bâ-Münâcât-ı Hazreti İbrâhîm Pâşâ</i>
Duânâme	<i>Kasîde-i Du'âiyye Bâ-Mukâbele-i 'Atiyye-i Âsafîyye</i>
Muamma	<i>Kıt'a-i Masnu'a-i Mu'ammâ-güne</i>
Lugaz	<i>Berây-ı Ebu'l Hayr Ber-Tarîk-i Lugaz Berây-ı Teşhîz-i Zihm</i>
Beldenâme	<i>Taârîh-i Hammâm Der Haleb, Târîh-i Berây-ı Hüseyin Ağa Der Halebü's Şehba, Târîh-i Sebil Hâcî Hüseyin Ağa Der Haleb</i>

Divandaki manzume başlıklarından hareketle oluşturulan tabloda; *Nâbî Divanı*'nda yer alan manzume başlıklarında 16 tür ve 6 tarz isminin kullanıldığı görülecektir. Divanda kullanılan türler ve tarzlar arasında medhîye (10 ve üzeri) ve na't (7), tespit edilen diğer tür ve tarzlara göre daha sık kullanılmıştır. Divanın tarihler bölümünde bulunan manzume başlıklarında ise vefâyetnâme (5), vilâdetnâme (15), ıydîye (5), kasrîye/darîye (8) türleri tespit ettiğimiz diğer türlere göre daha fazla kullanılmıştır. Manzume başlıkları tür ve tarz isimlerinin kullanımı açısından¹⁰⁴ değerlendirildiğinde:

Nâbî Divanı'nda yer alan kasideler ve tarihler tür ve tarz isimleri bakımından oldukça zengindir.

Nâbî Divanı'nda tür ve tarz isimleri manzume başlıklarında işlek olarak kullanılmıştır. (Örneğin şair; na't tarzını kaside, mesnevi, kıt'a-ı kebire, kıt'a, rubaî manzumelerinde başlık olarak kullanmıştır. Tablo 2'de divanda kullanıldığı yerler gösterilmiştir).

Divanda manzume başlıklarında birebir tür ve tarz ismi olarak geçmese de türlere ve tarzlara eş anlam oluşturabilecek ya da türün ve tarzın kelime kadrosu içinde değerlendirilebilecek kelimelersıklıkla kullanılmıştır. Örneğin: Nâbî Divanı'nda, tarihler bölümünde bulunan 72. Tarih başlığında türün ismine yer verilirken "*Târîh-i Medrese vü Tekye vü Mescid-i 'Alî Pâşâ Ki Der-İstânbul Binâ Kerd Be-Âmiziş-i Sitâyiş-i Sultân Ahmed Hân*" başlığını taşıyan 103. tarih, başlığından da anlaşılacağı üzere bir kasrîye/darîye örneğidir.

Bazı manzume başlıklarında tür ve tarz isimlerinin bir arada kullanıldığını görüyoruz. Örneğin: *Târîh Der-Zımn-ı Tehniyet-i 'İd-i Sa'id Bâ-Münâcât-ı Hazreti İbrâhîm Pâşâ* başlığını taşıyan tarihte "tehniye", "îd" (tür); "münacat" (tarz) isimleri karşımıza çıkar. Burada kullanılan başlıklar ve şiir içerikleri birbiriyle uyumludur.

Nâbî, manzume başlıklarında nazım şekilleri adları ile tür ve tarz isimlerini bir arada kullanmıştır. (Örneğin, kasîde-i duâ'îyye, kasîde-i sulhiyye gibi. Benzer örnekler Tablo 2'de gösterilmiştir).

Nâbî'nin şiirlerinde; bazı manzume başlıklarının ve beyit sayılarının benzerlerine göre daha hacimli olduğu görülmektedir.

2.1.3. Nâbî Divanı'ndaki Kaside Rediflerinin Türler ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi

Nâbî'nin Divanı'nda bulunan kasidelere redif bağlamında yaklaşıldığında 8 kasidede kullanılan rediflerin tür/tarz isimlendirmesi açısından dikkate değer oldukları görülmektedir. Bu kasidelerden sekizinde sırasıyla "Muhammed-i

¹⁰⁴Tablo 2'de tür ve tarz isimlerinin divanda ilk kullanımları gösterildikten sonra benzer kullanımları göstermek için nazım şekli ve divandaki yeri (ör. K. 21) kısaltılarak gösterilmiştir.

‘Arabî, Çehâr-yâr, Hazret-i Muhyî’-d-dîn’ün, Mevlânâ, Magnisa, Şeyh Ebu Bekrûn, vezâret, Şeyh” kelimeleri redif olarak kullanılmıştır. Bu kasideler incelendiğinde: 6 adetsi medhiye, 1 adetsi na’t, 1 adetsinin de belde-nâme türüne örnek olduğu görülecektir.

Tablo 4: Kaside redifleri ve tür/tarz ilişkisi

Kaside Numarası	Redifi	Tür/Tarz
3	Muhammed-i ‘Arabî	Na’t
4	Çehâr-yâr	Medhiye
5	Hazret-i Muhyî’-d-dîn’ün	Medhiye
6	Mevlânâ	Medhiye
22	Magnisa	Beldenâme
25	Şeyh Ebu Bekrûn	Medhiye
26	Vezâret	Medhiye
27	Şeyh	Medhiye

2.1.4. Nâbî Divanı’ndaki Gazel Rediflerinin Türler ve Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi

Gazel rediflerinin incelendiği çalışmalar arasında Aydemir ve Çeltik’in *Gazelde İkileme Redif ve İkileme Kafiye*¹⁰⁵ başlığını taşıyan bir makaleleri bulunmaktadır. Nâbî Divanı’nda 888 adet gazel bulunmaktadır. Şair bu gazellerin 557’sinde kelime, kelime grubu ya da ek halinde redifler kullanmıştır. Divanda bulunan gazeller tür ve tarz bakımından zenginlik ve çeşitlilik gösterir.

Şair, gazel rediflerinde emir kipini, görülen ve öğrenilen geçmiş zamanı, ek fiilin farklı zaman çekimlerini kullanmıştır. Gazel rediflerinde geçen “ it (2), seyr it, geç, gelür (3), ki gider, zamandur, demişdür, bulunur (3), çıkar, olur, var (2), olmamuz yegdûr, birdûr, vardır, mı var, mı virür, düşmendür, olmaz da ne olur, n’eyler, zuhûr ider, olur (7), teng olur, âferinişdür, efzûndur, m’olur, Ka’bedür, Medîne’dür, yoldur, degüldür(5), olmadadur (2), olunur, degül de nedür (2), degül midür (3), olan bilür, o mıdur, söyler, böyledür(2), ditrer,

¹⁰⁵ Aydemir ve Çeltik, “Gazelde İkileme Redif ve İkileme Kafiye”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter (2009): 80-118.

sûretindedür, mi/ mı kor, olmadan kaçar, eyler, yokdur (4), sor, bozundısudur (2), midür (4), yetişür, olur gider, mi var (2), arar, göster (2), ider (2), kalmışdur, ‘aceb midür, mı kalur, vardur, bakar, düşer (2), gider, sanur, kimündür, geçer, bilür, eyler, ne virürler, virmezler, çekilmüştür, mı dur, ister, gelür gider, devr eyler, senünçündür, bilmezler, idünür, olacak yirlerdür, dimesünler, isterler, olduğundandır, mümkündür, itmekdür, olduğum yerdür, kalmışdur, bilür bilmezlenür, vâdisidür, budur (2), sataşmışdur, açar, birdür, olmaz (6), kalmaz (4), istemez (3), gelemmez, bilürüz (3), dinmez, eylemişüz, itmişüz (2), bilirüz, degmez (2), görmüşüz, gelmez (3), virmişüz, bizüz, tövbeyüz, itmez, sıgmaz, yapışmaz, olduğumuz, virmez, görmüşüz, muhtacuz, gerekmez, buluruz, çıkmaz, bilmez (2), düşmez, çekmez, olmuşuz, düşmüş, olmuş, göndermiş, uydurmuş, tutmuş, ne imiş (2), unutulmuş, içünmüş, ne müşkil imiş (2), yapışmış, kalmamış (2), imiş (2) göstermiş, gitmiş, eylemiş, yok (6), olmak (3), nesin aldük, olmayacak, olmaduk, usanduk, eylemedük, olur giderek, diyerek (2), idebildük, el çektük, itdün, mı düşdün, itmek (5), itmeyelüm, itsek, çekmek, idersen, bul, didigün, zamanı degül, degül (4), mı var benüm, eyledi bülbül, idüm, itdüm, idemem (2), buldum, isem (2), idelüm (4), itmeyem disem, olurum, ideceksin bilmem, istesem, olamam, olaydum, bilmem, idebilsem, olmasam, eyledüm, mı dur bilmem, sultanım, var iken, neylersin, olsun, bilirsin, olmasun, işitmesün, gelsün, itmesün n’itsün, söylesün, söylersin, olmayasun (2), olsun olmasun, dönsün, olmasun n’olsun, mi çeksün, eyledüğünden, dirken, olasin, gösterür bendin, olamazsın, sunamazsın, göstetersün, ‘aşk olsun, görünsün, mi gelürsin, itsün, olsa (5), kalırsa (2), söyler söylese, olmasa(4), idüm ben de, idük zaman ile biz de, olmasa da, ola (2), eyleirse de, itmezse de, alınsa bile, itme, öyle degüldür ki demek mümkün ola, eyleme, itsem de, bir yire gelse, ittükçe, olma, iderse de (2), eylese, olmaz bu yerlerde, oldu gelmedi, kalmadı (4), olmaz mı, gelmedi mi, itdi beni, olırdı, gitdi, kaldı, olmaz idi, gelmez mi, oldı, alınmaz mı, gördün mi, görmedi, gelmedi mi, tutdı, olaydı, sana kaldı, geldi, geldi gibi” kelimeler, bu kullanımı örnekleyen kelimelerdir.

Aşağıdaki tabloda gazel rediflerinden hareketle türlerin ve tarzların dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 5: Gazel redifleri ve tür/tarz ilişkisi

Tür/Tarz Adı	Gazel Redifi	Gazel Numarası
Du'ânâme	eylese yâ Rab (2),du'â, inşâ'a'llah, eyleme, ola, eylesün	G. 1; G. 14; G. 7; G. 660; G. 774; G. 784; G. 814
Beldenâme	Haleb, Arz-ı Rûm, Ka'bedür, Medîne'dür	G. 20; G. 540; G. 100; G. 101
Sulhiyye	sulh	G. 42
Tevhîd	tevhîd	G. 48
Firkâtnâme	el-vedâ' (3)	G. 372; G. 373; G. 374
Şükûfenâme	gül	G. 489
Kalemnâme	kalem	G. 513
Na't	es-selâm, yâ Resûla'llah	G. 537; G. 659
Çehâr-ı Yâr	'Ali Zülfiâr ile	G. 760
Şikâyet/Tazallüm	Ne müşkil imiş, senün, idük, bizüm, dirken, olasin, sunmazsın, idüm ben de, gördün mi	G. 347; G. 444; G. 447; G.514; G. 615; G. 621; 622; G. 625;G. 690; G. 821; vd.,
Hasb-i Hâl/Arz-ı Hâl	İdebildük, mı var benüm, bizüm (2), itdüm, üstine, itdi beni	G. 450; G. 498; G. 499; G.G. 501; G. 502; G. 503; vd.,
Hicviye	olunur, sanur, yoktur, bozundısıdur(2), sanurr, mi kalmıştır, virmezler, bilmezler	G. 111; G.141; G. 148; G. 157; G. 167; G. 209; G. 346; G. 382; G. 353; G. 367; vd.,
Fahriye	bilürüz (2), efzûndur, yokdur, itmişüz	G. 97; G. 132; G. 189; G. 255; G. 263; G. 289; G. 291; G. 535
Nasihatnâme	seyr it, it, minnet, olmadadur, olmaz (2), eylemiş, şart, itmek bul, ol,	G. 28; G. 29; G. 30; G. 126; G. 135; G. 147; G. 303; G. 313; 357; G. 366; G. 455; G. 477; G. 484; vd.

NâbiDivanı'nda gazel rediflerinden hareketle toplam 14adet türe/tarza yer verilmiştir. Bu türler arasında nasihatnâme birinci sırada yer almaktadır. Bu

türden sonra ise şair en çok hicviye tarzını kullanmıştır. Fahriye, arz-ı hâl ve hasb-i hâl ise şairin gazellerinde diğer tarzlara oranla daha fazla kullanılmıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde görülecektir gazel redifleri arasında tesbit edilen “du’â, tevhid, sulh, kalem” kelimeleri doğrudan tür ismi olarak kullanılan kelimelerdir. “Gül, el-vedâ’, Halep” kelimeleri ise çağrışımları dolayısıyla bir türe örnek olacak metinlerde redif olarak kullanılmıştır. Nasihatnâme türüne örnek oluşturan gazellerin rediflerinin ise emir kipiyle veya gereklilik bildiren kelimeler kurulmuş olduğu görülmektedir. Nâbî; şikâyet/tazallüm, arz-ı hâl hasb-i hâl, hicviye, fahriye tarzlarında fiilerden oluşan redifleri kullanmıştır.

Türlerin ve tarzların tesbitinde kelime kadrosunun, şahıs eklerinin önemli bir yeri vardır. Şairin kullandığı redifler arasında dikkati çeken bazı zamirler, edatlar, bağlaçlar ve olumsuzluk ekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Gazel rediflerinde sık tekrar eden kelimelerin tür ve tarzlar açısından değerlendirilmesi

Kelime Türü	Kelimeler
Zamir	bizüm (5), biz (4), senün (3) sana (2), bana (2), benüm (3), bizüz, benden, idüm, ben de, seninçündür, bizümdür, benümle dil, benüm senün,
Edat ve Bağlaç	İle (9), gibi (8), gayrı (5), üzre (2), yine (2), dek, de-da (8), ise (5),
Soru bildiren, kelime ve ekler	mı var, mı virür, değül midür (3), m’olur, midür (4) mıdur (2), mi var (2), mı/mi kor, midür, ne haber, kimündür, ne virürler, ne müşkil imiş, ne imiş, nesin alduk, var mı benüm, ne mümkün, olmasun n’olsun, olmaz mı, gelmedi mi (2), gördün mü, alınmaz mı, gelmez mi
Olumsuzluk bildiren kelime ve ekler	yok (6), değül (5), yoktur, değül midür (3) değül de nedür (2), değüldür (4), yokdur (2), zamanı değül, değül a, virmezler, bilmezler, dinmez, degmez

Nâbî, 25 (yirmi beş) gazelinin rediflerinde zamirleri kullanmıştır. Şair sekiz gazelinde 1. tekil şahıs olan “ben” zamirini; on bir gazelin ise 1. çoğul şahıs

eki “biz” zahirini kullanmıştır. Bu gazeller arasında fahriye, arz-ı hâl, hasb-i hâl, şikâyet/tazallüm türlerine örnekler bulunmaktadır. Nâbî, fahriye tarzındaki gazellerinde ben yerine biz zahirini kullanmıştır. Şairin kişiliği düşünüldüğünde fahriyelerinde tevazu gösterdiği anlaşılmaktadır (bk. Tablo 5).

Gazel rediflerinin 40 (kırk) tanesinde ise edat ve bağlaç kullanmıştır. Redifler arasında “ile (9), gibi (8), gayrı (5), üzre (2), yine (2), dek, de-da (8), ise (5)” tamalayıcı unsurlar olarak karşımıza çıkar.

Redifler arasında dikkati çeken bir özellik ise soru sözcüklerinin ve soru edatı olan “mi”nin kullanım sıklığıdır. Gazellerin 30’unda soru sözcükleri veya soru edatı olan “mi” redif olarak kullanılmıştır. Hikemî tarzın öncüsü olan şair gazellerinde kullandığı soru soran üslubuyla okuyanı düşünmeye sevk eder, tartışır, eleştirir, itiraz eder, yol gösterir, gidişat karşısında uyarır.

Redifler arasında geçen “yok” ve “değül” kelimeleri şairin sıklıkla tercih ettiği kelimelerdir. Şair 20 (yirmi) gazeline “yok” kelimesini; 20 (yirmi) gazeline ise “değül” kelimesini redif olarak kullanmıştır. Nâbî, kelime olarak kullandığı rediflerin 60 (altmış) tanesinden ise olumsuzluk eki olan “ma, me”yi kullanmıştır. Genel olarak bakıldığında bu kullanım kelime halinde rediflerin yaklaşık % 15’ini oluşturur. Bu kelimeler Nâbî’nin içinde bulunduğu olumsuz psikolojiyi destekler niteliktedir. Yukarıdan beri analiz ettiğimiz tabloları özetleyecek olursak şu tespitler yerinde olacaktır.

Nâbî’nin gazelleri tür ve tarzlar açısından zengindir ve çeşitlilik gösterir. Şair, gazellerinde özellikle nasihatnâme türüne hicviye ve fahriye tarzlarına sıklıkla yer vermiştir (bk.. Tablo 5).

Gazel redifleri zahirler bakımından zengindir. Nâbî, “biz” ve “ben” zahirlerini kullanmıştır. Bu kullanım fahriye tarzıyla ilişkilendirilebilir. Diğer şahıs zahirleri arasında karşımıza çıkan “sen zahir” ise bazı gazelerde sevgiliye atfen kullanılmıştır.

Şair, gazel rediflerinde edat ve bağlaçlar diğer kelime türlerine kıyasla daha fazla kullanılmıştır (bk.. Tablo 5).

Gazel rediflerinde olumsuzluk bildiren kelimeler: “yok”, “değül” ve soru edatı olan “mi, mi” toplam kullanımın yaklaşık %15’ini oluşturur. Buradan hareketle Nâbî’nin düşündürmeye çalıştığı, uyardığı, eleştirdiği, kötülükler karşısında nehy edici bir üslup tercih ettiği söylenebilir.

Yukarıdaki tabloda gösterilen türler ve tarzlar gazel nazım şeklinin bütünlüğü içerisinde değerlendirilmiştir. Organik bütünlük arz etmeyen gazeller tasnife tabi tutulmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmanın giriş bölümünde Nâbî'nin hayatı, kişiliği sanatı, eserleri hakkında bilgi verildikten sonra türün ve tarzın tanımı yapılmış bu alanda kaleme alınan kitapların ve makalelerin içeriklerinden bahsedilmiştir. İncelenen bu eserlerden anlaşıldığı kadarıyla tür ve tarz kavramlarının sınırları henüz tam olarak çizilememiştir. Tanıtılan eserlerin birçoğunda soru yoluyla fikir üretme yoluna gidilmiştir. Özellikle türler alanında sınıflandırma işlemi daha güç görünmektedir. Birbirine yakın, birbirinin devamı veya birbirinin alt başlığı olan türler araştırmacıların farklı görüşler belirtmesine sebep olmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artış göstermektedir. Bir türün işlendiği/çalışıldığı makaleler ve tezler önceden beri mevcuttur. Günümüzde ise divanlar ve mesneviler tür ve tarz eksenli değerlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada Nâbî Divanı'nda türlerin ve tarzların ne kadar/ne şekilde kullanıldığı incelenmiştir.

Nâbî Divanı'nda birçok tür ve tarz örneğine yer verilmiştir. Özellikle tür bakımından Nâbî Divanı çok zengindir. Tarz olarak ise şair en çok tarih düşürme, hicviye ve methiye tarzlarını kullanmıştır. Çevresindeki birçok devlet adamına "methiye" yazmıştır. Yine divanın tarihler bölümü "türler" bakımından da zengindir. Gerek kaside, mesnevi başlıkları, gerekse de tarih-i kebire ve kıt'a-yı kebare başlıkları bize tür ve tarz belirleme noktasında yol gösterici olmuştur.

Nâbî Divanı'nda tespit edebildiğimiz kadarıyla 29 (yirmi dokuz) tür, 11 (on bir) tarz kullanılmıştır. Bunlar arasında Nâbî, kasriye türünü 41 kere, tarih düşürme tarzını ise 156 kere kullanmıştır. Şairin en çok kullandığı tarzlar arasında ikinci sırada 37 kullanım sayısı ile hicviye tarzı yer almaktadır. Nâbî'nin kasidelerinde beyit sayısının normal kasidelere göre daha uzun olduğunu görürüz. Bu durum tür ve tarz çeşitliliğine de yansımıştır. Yapılan incelemelerde nazım

şekillerinin kendi içinde bir bütünlük gösterecek şekilde tür ve tarzlarla örülü olduğunu görülmüştür.

Nâbî, altı padişahın (I. İbrahim, IV. Mehmet, III. Ahmet, II. Süleyman, II. Ahmet, II. Mustafa) saltanatını görmüş bir şair olarak çevresinde yaşananlara duyarsız kalmamıştır. Şair dönemin paşalarıyla da iletişim içinde olmuştur. Bu şairin divanındaki tür ve tarz çeşitliliğine de yansımıştır. Şairin saraya olan bu yakınlığı methiye, fetihnâme, cülûsiyye, sulhiye, azliye, tuğranâme yazmasında etkili olmuştur.

Nâbî Divanı'nda tespit edilen azliyye, atiyye, firkâtnâme, kalemiyye, kudûmiyye, mürâca'a, otağnâme sulhiyye, şüküfenâme, tuğranâmegibi bu alanda dikkate değer türlerin örneklerine çalışmamızın birinci bölümünde yer verilmiştir.

Nâbî; Halep, İstanbul, Urfa olmak üzere üç şehirde yaşama fırsatı bulmuştur. Bu durum şairin eserlerine de yansımış ve yaşadığı şehirlerle ilgili beldenâme başta olmak üzere çevresinde bulunan cami, kasr, köşk, medrese, hamam gibi yapılarla ilgili dariyye, kasriyye, hammâmîyye türünde manzumeler yazmasına sebep olmuştur. Şair bu türde eserlerde mekân tasvirlerinde tasvir/tahkiye tarzını kullanmıştır.

Nâbî'nin kullandığı türler arasında nasihatnâme türü kullanım sıklığı ile dikkat çekmektedir. Şairin nasihatnâme türünü 46 (kırk altı) farklı metinde kullanmış olduğunu görüyoruz. Hikemi tarzın kurucusu/öncüsü kabul edilen şairin nasihatnâme türünü diğer türlere nazaran fazla kullanması üslûbû ve kişiliği ile tutarlılık göstermektedir. Şair, bu türdeki eserlerinde öğüt veren, uyaran, emredici, bazen de eleştiren bir üslup kullanır. Hikemî üslubun getirisi olarak şairin divanında hakimâne gazellerin sayısı fazladır. Nâbî Divanı'nda bulunan nazım şekillerinde; tasvir-tahkiye, hicviye, duânmae, şikâyet/tazallüm tarzlarında, hakimane gazellerde şairin fiilleri sıklıkla kullandığını görürüz. Şair bu yapısıyla bireysel yaşantısına, sosyal olaylara vurgu yapar, yaşananların tablosunu çizer, aksaklıklara değinir. Övdüğü kişilere dua eder, toplumla ilgili şikâyetlerini dile getirir. Buradan hareketle şairin ruh hali ile türler ve tarzlar arsında bir bağ kurulabilir.

Nâbî'nin şiirini oluşturan unsurlar arasında fiiller, zamirler, edatlar, bağlaçlar, olumsuzluk ekleri, soru eklerini saymak mümkündür. Bütün halinde

değerlendirildiğinde görülecektir ki divanın büyük bölümünü oluşturan gazellerin kurgusunda, divanda bulunan diğer nazım şekillerinin içinde sözcük türleri önemli bir yer tutar (Tablo 9). Bu sözcük türleri şairin üslubunun anlaşılmasında yol göstericidir.

“Türlere ve Tarzlara Yönelik Bir Tespit” başlığını taşıyan bölümde “Tezagazzül Tarz Mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Bir tarzın özelliklerinden hareketle kasidenin bir bölümü olan tegazzülün tarz olup olamayacağını tartışılmıştır. Tarz oluşturulurken “üslup” özellikleri dikkate alındığında tegazzülün tarz olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Türler ve tarzlarla ilgili yapılacak çalışmalarda redifler ve nazım şekilleri başlıkları belirleyici rol oynamaktadır. Nâbî’de bu iki unsur tür ve tarz tesbitinde fikir verici olmuştur. Bu sahada yapılan çalışmalarda şairlerin kendi eserleri için kullandıkları nazım şekilleri başlıkları yol gösterici olacaktır.

Nâbî Divanı’nda tür ve tarza örnek teşkil edilen bazı metinler göstermiştir ki nazım şekilleri (başlıkları, redifler, kelime kadrosu, hacimleri, konuları) her zaman muayyen bir bütünlük arz etmez. Bu da bir türe veya bir tarza sınır çizerken çeşitli zorlukları beraberinde getirir.

Türün ve tarzın karakteristik özelliklerini tespit etmek, alandaki metinlerin incelenmesiyle doğru orantılıdır. Eldeki metinler ve bu metinlerden hareketle oluşturulacak terim, kavram ve anlam çerçevesinden sonra türler ve tarzlarla alakalı yapılacak çalışmalar yerinde olacaktır. Bir başka ifadeyle nazım şekilleri ile ilgili yapılan inceleme çalışmaları sona ermeden türler ve tarzların isimlendirilmesi ve tasnifi yanlış olacaktır. Burada bir aşamalıktan söz edilebilir. Bütünden parçaya veya basitten karmaşığa oluşturulan bir yapı sağlıklı bilgiler edinilmesine katkı sağlayacaktır. Nazım şekillerinin tanım ve sınırlarından hareketle tür/tarz tanım ve sınırları belirlenebilir.

Bunlardan hareketle;

Tür ve tarzlarla alakalı çalışmaların sayısı her gün geçen artmaktadır. Nâbî Divanı, türler ve tarzlar açısından çeşitlilik ve zenginlik gösterir. Şairin divanında toplamda 29 türe, 11 tarza yer verildiği görülmektedir. Nâbî Divanı’nda karşımıza çıkan: atıyye, azliyye, kudûmiyye, kalemiyye, sulhiyye, şükûfenâme, müraca’a, otağnâme gibi türler ve tarzlar bu alanda dikkate değer ürünlerdir.

Nâbî, saraya yakınlığı dolayısıyla bu kültür çevresinde oluşan fetihnâme, sulhiyye, cülûsiyye, tuğrânâme, azliyye, sûrnâme, tebriknâme, vilâdetnâme gibi türlere; medhiyye, duânâme, şikâyet/tazallüm tarzlarına yer vermiştir.

Şair; Urfa, İstanbul, Halep şehirlerinde yaşadığı yıllardan hareketle belde-nâmeler yazmıştır.

Nâbî Divanı'nda şairin hikemî üslubunaparaalel olarak nasihatnâmetarziyla yazılmış nazım şekilleri ve hakîmâne edâ ile oluşturulmuş gazeller bulunmaktadır.

Tasvîr/tahkiye tarzı özellikle kaside ve mesnevilerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Şair içinde bulunduğu şartları anlatırken bu tarzı kullanmıştır.

Tür ve tarz tespit edilirken nazım şekli başlıkları, kelime kadrosu, redifleri gibi unsurlar belirleyici olmaktadır.

Nâbî Divanı'nda kaside ve gazel redifleri, tür ve tarz belirlemede yol gösterici olmuştur.

Nâbî, sözcük türleri arasında en çok fiilleri kullanmıştır. Bu şairin hareketli bir düşünce yapısına sahip olduğunu gösterir. Öğüt veren, eleştiren, uyaran, azarlayan üslubu fiillere kullanım alanı oluşturmuştur.

Şair, fiillerin yanında nazım şekli redifleri olarak; edatlar, bağlaçlar, zamirler, soru ekleri ve olumsuzluk eklerini kullanmıştır. Bu sözcük türleri birlikte okunduğunda şairin psikolojisini anlamamıza yardımcı olacaktır. (bk.. Tablo 8).

Beyit sayısı fazla olan nazım şekilleri (kaside, mesnevi gibi) kendi içinde belirli bir tür ve tarz örgüsü gösterebilmektedir.

Yapı özellikleri dikkate alındığında kasidenin bir bölümü olan tegazzülün tarz olabileceği düşünülmektedir.

Tür ve tarz alanında yapılacak çalışmalarda aşamalılık söz konusudur. Nazım şekillerinin tanımları ve sınırları tam olarak belirlenmeden türlere ve tarzlara tanım yapmak, sınır belirlemek, tasniflerini yapmak güç olacaktır.

Son olarak Nâbî Divanı'nda tespit ettiğimiz türler ve tarzların ileride bu yönde yapılacak çalışmalara kaynaklık edeceğin

KAYNAKLAR

- Aça, Mehmet. Gökalp HalûK ve Kocakaplan İsa *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* İstanbul: Kriter Yayınları, 2009.
- Ağca, Hüseyin. "Tuğra". *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Editör: Sadık Tural, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006,
- Akkuş, Metin. *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar* Erzurum: Fenomen Yayınları, 2007.
- Akkuş, Metin. "Şeyh Gali'in Anlam Dünyası: Hüs ü Aşk'ta Türler ve Tarzlar", *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/7 Fall (2009), 97-112
- Aydemir ve Çeltik, "Gazelde İkileme Redif ve İkileme Kafiye", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter (2009): 80-118.
- Aykanat, Timuçin. "Cevrî Divânı Örnekçesinde Edebi Türler ve Tarzların Metin Kurulumundaki Rolü" , *A. Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Ttaed)* Sayı 50, (2013), s. 47-67.
- Aykanat, Timuçin. "Fuzûlî'nin Leylâ vu Mecnûn Mesnevisinden Hareketle Edebi Metnin Üç Kilit Noktası Üzerine: Tür, Tarz ve Teknik", *The Journal Of Academic SocialScience Studies- International Journal Of Social Science* Volume 5, Issue 7, December (2012), p. 137-162.
- Ayverdi, İlhan. *Vefâyatnâme*, Misalli Büyük Türkçe Sözlük İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi, 2005.
- Hatice Aynur vd. *Nazımdan nesire edebi türler*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2009.
- _____ *Kasideye medhiye: biçime, işleve ve muhteveya dair tespitler* İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Batıslam, Hanife Dilek. *Divan Edebiyatı Bahçesinde (Örneklerle Türler)* İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2018.
- Bilkan, A. Fuat, *Nâbî Divanı* Ankara, Açağ Yayınları, 2011.

- Bilkan, Ali Fuat. “Nâbî’nin Mi’râc-nâme’si”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, Yıl: Güz (2008), 3, s. 1-8.
- Büyük Türkçe Sözlük*, Haz. Şükrü Halûk Akalın, vd., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Bektaş, Ekrem. *Nâbî Hakkında Bir Bigliyografya Denemesi*, Şair Nâbî Sempozyumu, Ali Bakka, Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşleri Müdürlüğü, 2009.
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler* Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Çalka, Mehmet Sait. *Divan Şiirinde Rubâî*, Ankara: Kriter Yayınevi, 2015, s. 252.
- Çalka, Mehmet Sait. “Tür ve Tarz Çeşitliliği Açısından Zengin Bir Divan: Süheyli Divanı”. *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3 Winter 2014, p. 423-450.
- Çavuşoğlu, Ali. *Türk İslam Edebiyatı (Kitaplar, Türler, Devirler, Şahsiyetler* Kayseri: Kimlik Yayınları, 2015.
- Çavuşoğlu, Mehmet. *Kaside*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Divan Şiiri Özel Sayısı-2, 2011.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* Yay. haz. Aydın Sami Güneyçal 1993, 11. Baskı, Ankara: Aydın Kitapevi, 1993, 731.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, 124-153.
- Diriöz, Meserret. *Eserlerine Göre Nâbî (Basılmamış Doktora Tezi)* Ankara: Hacettepe Üniversitesi 1976.
- Doğan, Ahmet. *Osmanlı Türkçesi Terimleri Sözlüğü* Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Güneş, Mustafa. *Klasik Türk Edebiyatında Hz. Peygamber Konulu Türler ve Su Kasidesi Şerhi*, Kütahya: Höşgör Yayıncılık, 2014.
- Fidan Zehra. “Şükûfe-nâmeler ve Şehr-emîni Câmîi Hatibi Mehmed bin Ahmed El-Ubeydî’nin Terkire-i Şükûfeciyânı Netâ’icül Ezhâr”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015.
- Göğüş, Beşir. *Anlatım Terimleri Sözlüğü* Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1998, s. 459.

- Gülüm, Emrah, “Türk Edebiyatında Mi’râcnâmeler Üzerine Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bibliografya Denemesi”, 7/35, 2019.
- Güven, Hikmet Feridun, “Klâsik Türk Şiirinde Hiciv”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1997.
- İsen, Mustafa vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2006.
- İspir, Meheddin. “Şeyhî Divanı’ndaki Kasidelerin Edebi Türler ve Tarzlar Açısından İncelenmesi (Methiye-Fahriye)”, *Sosyal Enstitüsü Dergisi-Journal of the instifute of socialsciences* Sayı 7, İlkbahar-spring (2011), ss. 46-71.
- Kabaklı, Ahmet. *Divan Edebiyatı, Nâbî İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları*, 2016), 229.
- Kalkışım, Muhsin, *Şeyh Galîb Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Kaplan, Mahmut. *Hayriyye-i Nâbî*, İnceleme Metin Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Karahan, Abdülkadir. “Nâbî” Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1987.
- Karahan, Abdülkadir, “Nâbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 32:258-260. Ankara: TDV Yayınları, 2006,
- Kardaş, Sedat. “Cem Sultan’ın Cemşid ü Hurşid Mesnevisinin Edebi Tarzlar Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1 Winter (2013), p. 1899-1909.
- Karataş, Turan. *Edebiyat Terimleri Sözlüğü* Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 489.
- Kınay, Nilay “Edebî Türler ve Tarzlar Bağlamında Lârendeli Hamdî’nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ÖS. 3, (2016), s. 257-270.
- Koç Keskin, Neslihan ve Ahmet Mermer, *Mahlasnâme, Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, 64.
- Kurnaz, Cemal-Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* İstanbul: H Yayınları, 2010.

- Küçük, Sabahattin, *Bâkî Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Macit, Muhsin. Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı* Ankara: Grafiker Yayınları, 2004, 73-168.
- Mengi, Mine. “Nâbî’nin Şiirlerinde İstanbul, Urfa, Halep” *Milli Folklor Dergisi* 12 (2012): 45-53.
- Mermer, Ahmet vd., *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009).
- Sevda, Önal. Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 35, (Erzurum: 2007), 107.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, I: 110.
- René Wellek, Austin Warren. *Edebiyat Teorisi* İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Saami Şemseddin. *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009.
- Şığva, Bülent, “Arayan-Aranan İlişkisi İçinde Bâkî ve Nef’î’nin Azliyerleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter, (2009), s. 931.
- Şener, H. İbrahim, “Türk Edebiyatında Manzum Esmâ’ü’l Hüsnâlar”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1985.
- Şener, Hasan. “Nâbî’nin Şiirlerinde Halep” *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (2012): 187-196.
- Şenödeyici, Özer vd., *Osmanlı Metinlerini Anlama Kılavuzu* İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Şentürk, A. Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi* İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2006.
- Tavukçu Orhan Kemal, “Ayrılığın Terennümü: Türk Edebiyatında Firâk-nâmeler”, *Türk Edebiyatı Araştırmaları Literatür Dergisi*, (2007): 197-220.
- Topal, Ahmet. “Klasik Türk Şiirinde Tuğra ve Bir Edebi Türk Olarak Tuğraiyye”, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter (2009).
- Tuğluk, İbrahim Halil, “Divan Şiiri’nde Manzum Tebrik-nâmeler”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2010), 40-48.

Ün, Cumhur. “Nâbî’nin Bir Latifesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* S. 1, (2008), 241-254.

Yeniterzi, Emine, *Divan Şiirinde Na’t (Antoloji)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Ömer ESKİ		
Doğum Yeri ve Yılı	Rize-1987		
Medeni Durumu	Bekar		
Öğrenim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lisans	2007	2011	Rize Üniversitesi
Yüksek Lisans	2014		Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum(/lar)	Başlama-Ayrılma Yılı		
1. Rize Devlet Hasadetsi	2012-2014		
2.Hasan Kemal Yardımcı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2014-2016		
3.Kaptan Ahmet Erdoğan Anadolu İmam Hatip Lisesi	2016		
Yayınlar	2000 Sonrası Dizilerin (İsimlerinin) Yabancılaşmaya Etkisi: Diziler ve Yabancılaşma, <i>Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi Sempozyum Bildiri Kitabı</i> , Yediveren Kitap, Aralık 2018, s. 492-503		
Aldığı Ödüller	Türk Dil Kurumunun düzenlediği “Dilimiz Kimliğimizdir” konulu makale yarışmasında “Türkçenin Doğru Kullanımı Açısından Çizgi Filmlerde Kelime Kadrosu ve Milli Şuur” isimli makale ile Türkiye Birinciliği (2017)		
İletişim	eski_rize_53@hotmail.com		